ZVON

5 • 2016

NAJSTAREJŠA SLOVENSKA REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBO

UVODNIK • Milček Komelj: **Slovenskemu jeziku v obrambo in zagovor**
SMER LITERATURA • Lidija Polak • Alja Furlan • Manca Bertoncelj
IZ ZGODOVINE MOHORJEVE DRUŽBE • **Onkraj železne zavese – zahod in sever**
POGOVOR • **Alojz Rebula**
ESEJ • Robert Lozar • Edvard Kovač • Andrej Rahten • Eva Hudales
PORTRET • **Vinko Bitenc**
PREDBRANJE • **Preslišani krik po smislu** • **Večni človek**
KULTURNI ODMEVI • **Akademija ob 165-letnici Mohorjeve družbe: Čim enotnejši, tem močnejši**

UVODNI ESEJ

3 Dr. Milček Komelj: **Slovenskemu jeziku v obrambo in zagovor**

SMER LITERATURA

8 Lidija Polak: **Pesmi**
14 Alja Furlan: **Pletilke**
17 Manca Bertoncelj: **Pesmi za tiho branje**

IZ ZGODOVINE MOHORJEVE DRUŽBE

23 Matija Remše: **Onkraj železne zavese – zahod in sever**

POGOVOR

29 Alojz Rebula: **Smer večnost**

ESEJ

35 Robert Lozar: **Simptom ali zdravilo?**
41 Dr. Edvard Kovač: **Ženskost kot razodetje drugega**
45 Dr. Andrej Rahten: **»Niso pruski junkerji, ampak pravi demokrati«: Hermann Wendel in Slovenci**
49 Eva Hudales: **Digitalizacija ornamentov slovenske krasilne umetnosti**

PORTRET

55 Marjeta Žebovec: **Ob šestdeseti obletnici smrti književnika Vinka Bitenca**

IN MEMORIAM

61 Dr. Edvard Kovač: **In memoriam dr. Ivu Urbančiču (1930–2016)**

PREDBRANJE

63 Viktor E. Frankl: **Preslišani krik po smislu**
66 Gilbert Keith Chesterton: **Večni človek**

KULTURNI ODMEVI

70 Jože Planinšek: **Vedno nova Veronikina zgodba**
72 Akademija ob 165-letnici Mohorjeve družbe: **Čim enotnejši, tem močnejši**

KNJIŽNE OCENE

75 Jože Hlebš: **Filozofija narave** / Jurij Dobravec

ZVON | Najstarejša slovenska revija za literaturo, kulturo in družbo

2016, številka 5, letnik XIX

UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
Marko Tavčar
Tadeja Petrovčič Jerina

OBLIKOVANJE
Pavla Bonča

LEKTORIRANJE
Špela Zupan

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in Celjska Mohorjeva družba d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Jože Planinšek CM in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Nazorjeva ul. 1, 1000 Ljubljana
T 01 244 36 70
urednistvo@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk d. o. o.

NAKLADA
600 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Revijo sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Eva Hudales: Digitalizacija ornamentov slovenske krasilne umetnosti

ISSN 1408-645X

Ivan Mohar, urednik
pri Celjski Mohorjevi družbi

»Sveta vera bodi vam luč, materni jezik pa ključ do zveličavne narodove omike.«
(Anton Martin Slomšek)

Tokratno vsebino bi lahko povzeli s parafrazo »Od slovenstva do večnosti«. O mačehovskem odnosu celo najvišje izobraževalne ustanove do jezika, ki ni le sredstvo sporazumevanja, ampak legitimacija naših duhovnih korenin, nas v svojem kritičnem prispevku opozarja dr. Milček Komelj. Včasih tujci bolj cenijo slovenstvo kot Slovenci sami, kar razberemo iz spominskega zapisa dr. Andreja Rahtena o nemškem politiku, novinarju in pisatelju Hermannu Wendlu. Enega od stebrov slovenstva vse od srede 19. stoletja pa predstavlja prav Mohorjeva družba, katere zgodovinske utrinke letos v *Zvonu* predstavlja Matija Remše; tokrat se je njegovo pero posvetilo sestrskima založbama »onkraj železne zavese«: Goriški in Celovški Mohorjevi, ki se vsaka v svojem okolju trudita slediti Slomškovem klicu: »Glejte, ena luč Slovencem gor gre!« Zapis o praznovanju 165-letnice te najstarejše slovenske založbe lahko preberete med kulturnimi odmevi.

Prvemu delu Slomškove uvodne misli se dobro prilega tokratni intervju dr. Edvarda Kovača z Alojzom Rebulo, ki v svojih delih išče sledi večnosti; leta 1972 je izšla knjiga njegovih meditacij *Smer Nova zemlja,* tokratni intervju pa se dotakne Rebulovega romana, ki nastaja pod delovnim naslovom *Smer večnost*. Uglašeno s tem intervjujem je predbranje iz Chestertonovega *Večnega človeka,* ki duhovito spregovori o enkratnosti človeka, Kristusa in Cerkve. O človekovi enkratnosti razmišlja v svojem eseju *Ženskost kot razodetje drugega* tudi dr. Edvard Kovač, ki povzema misel Emmanuela Levinasa, zakaj je postal človek razumen, govoreč in pameten, hkrati pa ostal neizrekljiv in zakopan v skrivnost. Odgovor na to, kako dojeti človekov *Preslišani krik po smislu*, pa nam v predbranju odstira Viktor E. Frankl.

Za ljubitelje literature so objavljeni verzi Lidije Polak in Ane Ocvirk Lipičnik ter zgodba Alje Furlan, nekaj pesmi Vinka Bitenca pospremlja portret avtorja, ki ga je izrisala Marjeta Žebovec. O ustvarjalnem delu celjskih dijakov, ki so v digitalno obliko prestavili »cvetove slovenske narodne duše« – ornamente slovenske krasilne umetnosti zbiratelja Jožeta Karlovška, poroča Eva Hudales. Med kulturnimi odmevi je tudi zapis o odmevni uprizoritvi Veronike Deseniške. Od novejših knjig sta predstavljeni *Filozofija narave* dr. Jožeta Hlebša in *Leksikon likovne teorije* dr. Jožefa Muhoviča.

Dr. Milček Komelj

Slovenskemu jeziku v obrambo in zagovor

Na Slovenski matici smo se 13. julija 2016 zbrali na pobudo raziskovalke prof. mag. Mance Erzetič, da spregovorimo kot zagovorniki slovenščine. Že pred tem smo 7. decembra lani pripravili posvet z naslovom *Ali bo slovenščina še naš jezik?* z uvodnim besedilom tajnika Slovenske matice akademika Draga Jančarja. V njem je naš široko mednarodno uveljavljeni pisatelj opozoril na številne nesmisle, ki jih prinaša vsiljevanje angleščine na javnih prireditvah v Sloveniji, in tistim, ki razmišljajo o »vsesplošni uveljavitvi angleščine na vseh ravneh«, to odločno odsvetoval, ker bi nas upoštevanje pragmatizma »pred kulturno identiteto in dostojanstvom« pripeljalo do kulturne pohabe in nas degradiralo iz nacije v samo še neko upravno enoto. Sam pa sem pred nevarnostjo opuščanja slovenskega jezika na univerzi leta 2009 posvaril kot slavnostni govornik ob podelitvi univerzitetnih Prešernovih nagrad.

> ***Upoštevanje pragmatizma »pred kulturno identiteto in dostojanstvom« bi nas pripeljalo do kulturne pohabe in nas degradiralo iz nacije v samo še neko upravno enoto.*** *(Drago Jančar)*

Ko smo si Slovenci v 19. stoletju prizadevali za svoj jezik v šolstvu, so nam privrženci nemškega jezika in kulture očitali jezikovno nerazvitost in pomanjkanje učnih knjig v slovenščini in se radi sklicevali na epizodo iz državnega zbora, ko je Anastazij Grün ponazoril našo kulturno revščino, češ da lahko vse naše knjige spravi v en sam robec; zato si je za razširjenost učnih pripomočkov po ustanovitvi pred 152 leti prizadevala že Slovenska matica in najprej izdajala tudi učbenike; objavljala je znanstvene knjige z različnih področij ter pripravila našo prvo znanstveno terminologijo, sicer pa je bil njen namen, doseči kulturno in znanstveno uveljavitev Slovencev, zato si je prizadevala za ustanovitev slovenske univerze in akademije znanosti in umetnosti. Predsednik poznejšega odbora za sestavo spomenice o potrebi slovenske univerze pa je bil tedanji predsednik Slovenske matice Fran Levec.

Univerza je nastala mukoma, vzpostavili so jo učenjaki, ki so študirali v tujini in bi se lahko uveljavljali tudi tam, a jih je zavest pripadnosti slovenstvu zavezovala, da so šteli za osnovno poslanstvo, osnovati svoje vede v slovenskem jeziku na slovenski univerzi in tako dvigniti slovenski narod v krog drugih kulturnih narodov ter ga vsestransko afirmirati. V slovenskem jeziku pa so na njej sodelovali tudi pri nas naseljeni profesorji tujega rodu. To pa slovenskim profesorjem nikakor ni preprečevalo, da bi kot znanstveniki ne komunicirali s svetom tudi v tujejezičnih besedilih, tako kot tudi ne preprečuje njihovim današnjim naslednikom.

Ob naraščajočih težnjah po slovenski univerzi so si nekateri že v 19. stoletju prizadevali, da ne bi bila slovenska, marveč internacionalna, vendar iz utopičnih ilirističnih pričakovanj, da se bodo jeziki južnoslovanskih narodov zlili v en sam jezik. Že kmalu po ustanovitvi je ljubljansko univerzo zaradi podobnega političnega razloga ogrozila nevarnost, da jo oblasti okrnijo in postopoma ukinejo; kot navidezna, v resnici ideološka ovira se je namreč zanje izkazoval prav slovenski jezik. Tega se je odločno zavedal Milan Vidmar, ki je z diplomatsko potezo pripomogel k njeni ohranitvi in ob 10-letnici ljubljanske univerze kot njen tedanji rektor zapisal, da je nastala kot branik slovenstva, da je njena glavna naloga »izobraziti in posvetiti vse plasti ljudstva in jih s tem usposobiti za inteligentno obrambo domačije«, spoznal pa je tudi, da so njeni nasprotniki v njej videli najmočnejšo mogočo čuvarko »nevšečnega« slovenskega jezika. Bil je sicer tehnik, a tudi humanist in mislec, zato se je zavedal, da univerza »ni institucija, ki bi ji bil edini namen dajati državi in narodu neko število uradnikov, zdravnikov, odvetnikov, sodnikov itd., marveč je najvišji hram duha, stvariteljica duševnih vrednot, javna svobodna last svobodnega naroda«. Humanisti so bili tudi med prvimi in redkimi poznejšimi rektorji, sicer pa je z naraščajočo tehnizacijo sveta in prevlado naravoslovnih znanosti postalo žal nekako samoumevno, da so jo vodili tehniki oz. naravoslovci, tudi če niso premogli zavedanja, ki bi presegalo zaprtost v razraščajočo se ozko specializacijo, ki jim je onemogočala, da bi se razvili v resnične intelektualce, ki bi lahko gledali na poslanstvo univerze širše kot le s stališča mednarodnega poznavanja svoje stroke in se pri tem zavedali odločilne vloge maternega jezika tako pri razvoju lastnih ustvarjalnih sposobnosti kot pri izoblikovanju lastne nacionalne identitete v odgovornosti do svoje domovine.

Univerza ni institucija, ki bi ji bil edini namen dajati državi in narodu neko število uradnikov, zdravnikov, odvetnikov, sodnikov itd., marveč je najvišji hram duha, stvariteljica duševnih vrednot, javna svobodna last svobodnega naroda.
(Milan Vidmar)

Milan Vidmar je v spominih napisal tudi to, kako je na Dunaju, ko je prejemal zlato doktorsko diplomo, opazoval druge že ostarele odlikovance, in ker so se mu zazdeli v obraz nekam obrtniški, je začutil, da so »po vsem videzu že zdavnaj krenili na pot pridobivanja, ki prav gotovo ni pot znanstvenega dela«. In tedaj se mu je posvetilo, da so »stoodstotni inženirji pravzaprav veliki barbari«. Podobno drugje pojasnjuje tudi arhitekt in humanist prof. Filip Kalan, češ da so bili tehniki nekoč širšega pogleda. Sam pa sem opažal, kako je dominacija naravoslovcev na univerzi vsiljevala svoje enostranske oziroma omejene poglede in izrecno tehnicistična merila tudi drugim področjem, in bil na sejah študijske komisije na Filozofski fakulteti večkrat priča razglabljanju o tem, da bi bilo potrebno razločevati med politehniko in univerzo, ki naj bi širila ustvarjalnega duha in spodbujala tudi daljnoviden razmislek o našem lastnem duhovnem in življenjskem položaju.

Seveda z nakazovanjem takih razlik, ki se kažejo prav v osnovnem odnosu do jezika kot izvora ustvarjalnega mišljenja, nikakor ne želim poglabljati takih nasprotij, še posebno ne na Slovenski matici, ki je že od začetka uspešno povezovala hu-

manistično in naravoslovno znanost. Pojasniti želim le, da prihajajo pobude o za sodobni čas samoumevni vpeljavi angleščine kot jezika poučevanja na visokih šolah in strinjanje z njimi iz univerzitetno-inštitutskih vrst ekonomije in naravoslovja ter državnega uradništva, ki mu je zagovarjanje predloga novele Zakona o visokem šolstvu službena dolžnost. Mnenja o tem so deljena tudi v drugih med tovrstna nasprotja razpetih krogih. Na SAZU vsaj peti razred, razred umetnikov, tej možnosti odločno nasprotuje, sicer pa se pridružuje pobudi drugega, filološkega razreda z njegovimi kritičnimi pripombami in predlaganimi spremembami oziroma dopolnitvami zakonskega predloga. Te ne izključujejo možnosti, da bi lahko tuji študenti za svoj denar poslušali predavanja v angleščini, želijo pa preprečiti ponižanje, da bi bili slovenski študentje na slovenski univerzi, ki jo vzdržujemo državljani Slovenije, primorani poslušati predavanja v tujem jeziku. Prav to nezaslišanost pa dopušča oziroma omogoča predlagani zakon, ko po sprenevedajočem se uvodnem izrecnem oznanilu, da je jezik poučevanja na univerzah slovenski, po vrsti navaja možnosti izjem. Že življenjske izkušnje pa nam povedo, da postane vsaka izjema kot precedens zelo kmalu pravilo.

Že samo misel na kaj takega kaže ne le na izgubo posluha za narodno emancipacijo, ki ga je krnila že nekdanja vzgoja v Jugoslaviji in stopnjevalo življenje v razraščajoči se globalizaciji, marveč na ozkosrčno razumevanje maternega jezika predvsem kot omejitve oziroma »nevšečne« komunikacijske ovire. Razlog za nasprotovanje takim pogledom temelji že v tem, da želimo tudi v Evropski zvezi ostati Slovenci to, kar smo, in da ne moremo pristati na to, da bi postali nekdo drug, da ne moremo pristati na le še okrnjeno identiteto, v kar bi nas usmerjalo vsiljevanje tujega učnega jezika, ki bi končno povzročilo tudi siromašenje slovenskega jezika na znanstvenih področjih, kjer ga je potrebno neprestano negovati, in s tem splošno kulturno stagnacijo. Sklicevanje na evropske narode, ki so svoj jezik že izgubili ali ga kot lasten jezik znanosti zavrgli, na Irce ali Nizozemce, pa je več kot neprimerno in bi ga bilo mogoče upoštevati ne kot zgled, marveč kvečjemu kot svarilo. Vstop v mednarodno znanost z zanikanjem lastnega jezika v šolskem procesu pa je kramarsko, ozkosrčno, pragmatistično in za naš narodni obstoj več kot kratkovidno in pogubno.

Univerza bi namreč iz nekdanje čuvarke slovenskega jezika v danes izpričanem odnosu do njega postala njegova grobarka.

Pot v taki smeri bi nas vodila natanko tja, od koder smo z ustanovitvijo univerze in pozneje Akademije mukoma izšli. Univerza bi namreč iz nekdanje čuvarke slovenskega jezika v danes izpričanem odnosu do njega postala njegova grobarka. Sprašujemo se lahko, ali nas je resnično zapustila življenjska moč, ki nam omogoča samostojno razmišljanje in ustvarjanje, ali pa je nad njo dokončno prevladal profitarski tehnokratski način mišljenja, kakršen je zaznamoval že narodno odpadništvo v 19. stoletju, ki se mu je uprl Prešeren. Če je tako, potem nam nista več potrebni niti univerza niti država in lahko izničimo dosedanja prizadevanja požrtvovalnih in modrih generacij pred nami.

Gotovo je, da se lahko v tovrstnih dilemah vsakdo odloča po svoji presoji, saj tudi učenjake vodijo različni vzgibi, ne le karierna »lakota slave, blaga«, kot je napisal Prešeren za Vraza, ampak tudi zasledovanje boljših raziskovalnih možnosti v bogatejših in zato tehnološko razvitejših in s popolnejšimi knjižnicami obdarjenih okoljih, ki jih ne more docela nadomestiti še taka pamet. Toda za univerzo, še izrecno za najstarejšo in osrednjo državno univerzo, je gotovo nujno, da že po svojem temeljnem statusu, še predvsem pa po svojem nosilnem humanističnem jedru, ostane še naprej slovenska, in s tem nič manj evropska, kajti naš duh, ki se konstituira in živo preobraža skozi mišljenje, skozi logos, je najrazvidneje zajet v izvirnem jezikovnem izrazu. Kot duhovno samostojne nas verificira le jezikovna identifikacija, temelječa na ustvarjalnem terminološkem poimenovanju v lastnem jeziku, ki vključuje vase tudi vso našo duhovno preteklost in nam edini zagotavlja tudi svobodno prihodnost.

Kot svoj družinski in najbolj naš svet, v katerega intonaciji je v slovenščini zajet tudi pojem svetosti, lahko dojemamo le duhovno domovino slovenstva. Sleherni iskalec v njeni ustvarjalni družini pa je samoumevno priključen na aktualno stopnjo univerzalne svetovne znanosti in umetnosti, tako kot je sleherni človek vključen v svoj človečanski kontekst, ki predpostavlja celotno zgodovinsko izročilo, a vendar vsakdo dojema, odkriva in doumeva tudi vse na novo, iz lastnega težišča. S svojo lastno specifično težo pa se zaveda, da znanosti gotovo ni brez v njej zajete kulturne dimenzije, brez etike in brez humanističnega samospraševanja ter brez drznih, na fantastiko spominjajočih tez ali celo sanj, v katerih se povezujejo naravoslovna odkritja in ustvarjalni poskusi njihovih razlag, segajočih vse do razglabljanj o nastanku kozmosa in življenja; sicer bi bila znanost le predvidljivim zakonom mehanike podvržena priučljivost in ne tudi del duhovne dejavnosti, ki je v temelju nepredvidljiva in kreativna, univerza pa bi bila le obrtna delavnica ali golo rutino priučujoča šola. A prav zaradi te kreativnosti ima in je doslej imelo toliko pomembnih znanstvenikov dušo umetnika, pa tudi obratno; pri izviru njihovega delovanja pa jih povezuje vsem skupno nenehno čudenje, začudeno strmenje.

Prav zaradi kreativnosti ima toliko pomembnih znanstvenikov dušo umetnika, pa tudi obratno.

Slovenci imamo v izpričanih talentih tudi danes velik ustvarjalni potencial, naš najdragocenejši kapital. Zaradi maloštevilčnosti, ki nikakor ni sinonim za majhnost, je pri nas sleherni ustvarjalni duh nenadomestljiv, zato bi moral vsakdo podpirati znanost in umetnost na Slovenskem, ne glede na to, kam koga zanese življenjska pot, tudi v zavesti, da lahko le tako ostanemo celota, iz katere šele lahko prepoznavno vstopamo v širni svet. V tej luči je po svojem slovesu od mladosti, po vrnitvi iz Amerike, hkrati ahasverski in izročilu domovine zavezani slikar Božidar Jakac učeči se mladini za njen časopis sporočil: »Pojdi v veliki pestri svet, ne da se odtujiš in potujčiš, temveč da se vrneš izčiščena, vsa svoja in naša.«

Da smo Slovenci s svojimi posebnostmi izraziti, veliki in nujni tudi za celoto sveta, ne le za nas same, je z neomajnim, že malone mistično zarotitvenim zaupanjem

najbolj predano verjel že eruditski in hkrati vizionarski, v življenju preizkušeni pisatelj Ivan Pregelj: »Smo majhni namreč, pa moremo med vsemi velikimi edini biti, kar vsi ti večji nikoli postati ne morejo. Dano nam je po vseh prirodnih zakonih, ki v njih venomer božjo modrost občudujemo, dano nam je, da moremo biti Eno. Eno biti pa se pravi biti prvoten, srečen, božji in večen, najbolj čista totaliteta. Kdor je to, je tudi nujen. Svoj veliki poklic vršimo v družini velikih, neznaten organ smo v drobovju. Šele, ko so ga izrezali kot nepotreben, sprevidijo zdravniki njegovo vrednost ob motnjavah v vsem telesu … « Táko Eno pa smo v svoji ustvarjalni pestrosti tudi ali celo prav v znamenju Univerze.

Žal je treba danes v samostojni državi ob njeni 25-letnici univerzitetnim veljakom ponovno dopovedovati, da jezik ni le sredstvo sporazumevanja, ampak legitimacija naših duhovnih korenin, da se skozenj uresničujemo na vseh področjih, in da domovina ni le tam, kjer laže preživimo, ampak v naši skupni zavesti, v duši in kulturi, temelječi na izročilu, ki ga je definiral Trubar. In da je že sámo tkivo jezikovnega gradiva, iz katerega so snovali naši umetniki in znanstveniki formata Ivana Cankarja in Izidorja Cankarja, prežeto z vso našo zgodovino, kot je najlepše ponazoril že Ivan Prijatelj.

V duhu poplitvenega scientistično stehniziranega časa marsikomu v resnici zadošča že primitivna artikulacija, ki jo je najbrž mogoče brez težav tudi poangležiti. Toda vsaj v vednostih, kjer jezik ne temelji na številkah, enopomenskih znakih ali formulah, slovenska beseda ni nekaj, kar je moč reducirati in enakovredno izreči v nematernem jeziku, kaj šele ta jezik nadomestiti. Materni jezik je ne le spoznavni medij, marveč vsaj pri ubesedovanju sveta, ki je za nas svét, tudi že izhodiščna metoda, zato ga ni mogoče brez usodnih posledic ne nadomestiti ne zamenjati, v komunikaciji s svetom ga lahko kvečjemu bolj ali manj ustrezno prevajamo; še najmanj pa se mu smemo odreči zaradi pohlepa oziroma želje po videzu veljave in dobičku, ki ga vse bolj predrzno izpričujejo naše današnje najbrž že preštevilne univerze, ko si načrtovano internacionalizacijo očitno predstavljajo kot pot v potujčevanje na mednarodnem trgu in s tem v resnici v nerazpoznavnost in vse večjo provincialnost. V resnici je potrebno slovenščino na univerzi in nasploh v vsem javnem življenju, kjer postaja vse bolj degradirana in ohlapna, vedno bolj zavestno negovati. Če se je že ne bodo učili tujci, ki so doslej zanjo izpričevali sposobnost in zanimanje, kot govore izkušnje z nekdanjimi tujimi študenti na Slovenskem, celo Afričani in Japonci, se sramotnemu vsiljevanju predavanj slovenskih profesorjev slovenskim študentom v tujem jeziku, ki spominja na nekdanje vsiljevanje t. i. skupnih jeder, slovenski študentje nikakor ne smejo in ne morejo podvreči. Ker je njihova osnovna, z ustavo zagotovljena pravica izobraževanja v slovenskem jeziku na vseh stopnjah danes resno ogrožena, je potrebno odločno stopiti slovenskemu jeziku v obrambo in zagovor.

Jezik ni le sredstvo sporazumevanja, ampak legitimacija naših duhovnih korenin, da se skozenj uresničujemo na vseh področjih; in domovina ni le tam, kjer laže preživimo, ampak v naši skupni zavesti, v duši in kulturi, temelječi na izročilu.

Lidija Polak

Pesmi

Kakor ti

Moja skala.
Moja reka.
Cmerava vrba.

Razpletene
s prsti
vetra.

Prečesane
neba,
razpela
in
pekla.

Kakor ti.
Moja.
Pesem.

Tudi jaz.

NAJDENA

a nikoli zapeta
le na obisku nemoči
sezuta
ukradena
iz noči
dotika
nikoli toliko
da bi bila
beseda
ki stoji

človek

...in v prsteno bo zmeraj svetila luč
in pogrešala

EHO

tam ni nikogar več
ostal je le podij
maske na tleh
prah na igralih

tam ni ničesar več
da me pripne
v lase marionete

tam ni več vetra
niti kaplje dežja
ni podobe boga

pa še kar vztrajam
še kar molim
še vedno se vračam
obuta
sezuta
za tek po nekoč živih poljanah nasmeha

ostal je le eho

včasih ga slišim
ko pravi mi: zbogom
včasih mi reče: verjemi

KADAR ZAPOJE

ostala je pesem
ki v zibu ogrne
smolnat utrip
z odluščeno skorjo

in vrne

odvržene liste
na vlažne veje
koščenega lica

ostala je

kadar zapoje
se deblo prelomi s krošnjo

v prošnjo

JAZ PA NE IŠČEM VEČ

ne vrtam
v golino
srca
ne prosim
več kamna
da me odtisne
v vršace
ki jih ne zmorem
brez roke
brez gladkega stika
ne iščem več
klinov
za vzpon
do neba

le včasih
se sklonim v mizo
kjer je krajec kruha
načet od ugriza

obrišem ga plesni

POLJUB

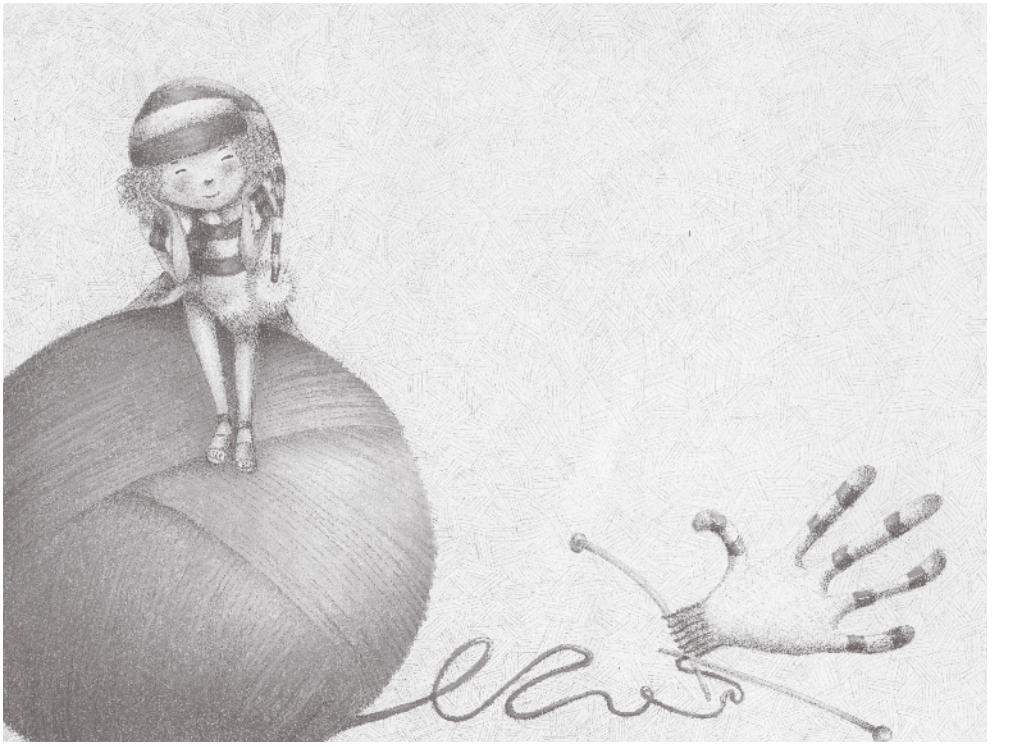
poljubili te bodo
in odvrgli
kot so že storili
ne šteješ več prižnic
pod katerimi si sklanjala vrat
a upajoče dvigovala
od ugaslega
ožgane oči
ne hlepiš več
v svetlobo
veš da
ko zvezda odpade
začutiš kako utrinek
razžaga drobovje

vedno
z zadnjim poljubom

Alja Furlan

Pletilke

Ilustrirala Nataša Vrtelj

Ležale so v dolgi leseni škatlici, okrašeni z dvema rdečima gorenjskima nageljnoma. Tako bi mirne duše lahko hranili italijanske špagete. Ko sem s prstkom brskala med njimi, so tiste kovinske lepo žvenketale, debele plastične pa so odgovarjale zamolklo ali še to ne. Dve kratki sta bili kot dvojčici povezani z dolgo in mehko plastično nitjo. Nekatere so imele na koncu živobarvne kroglice ali kvadratke, na katerih se je svetlikala skrivnostna številka. Vse pa so imele nekaj skupnega: prijateljevale so s košaro, v kateri je bilo natlačenih še in še klobčkov volne, bombaža in rafije.

Iz volne so pod njenimi rokami nastajale majčke, brezrokavniki, šali, kape, nogavice, rokavice. Iz bombaža pisane večplastne rožice in praktične prijemalke, iz rafije pa čudovite torbe. Za ta čudež so bile potrebne zgolj tri stvari: ustrezne pletilke, dobro pletivo in pridne roke.

Debele kite in drobne dvojne, trojne kitke, norveški vzorčki, luknjice, šahovnice, najrazličnejše barvne kombinacije, na koncu pa še cofki, pomponi in okrasni robovi, veseli gumbki in nagajive resice. Pred očmi so rasli »prednjiki« in »zadnjiki«, prvi in nato še drugi rokav, ovratnik, žep, včasih pa še pas, nogavice, rokavice in seveda

kapa. Tudi takšna, ki je neustavljivo rasla v dolg, topel šal in trikrat objela skuštrano punčko.

Vse to se je napletalo kot najtoplejša pravljica za zimske dni. Kot čudež iz neskončne niti, ki se zaključi z radostno pentljo. In ti samo prideš, tiho tihceno in

na skrivaj, z zaprtimi očmi, in povlečeš njen najkrajši konček. Pred teboj se razvije najmehkejša ljubezen, kar jih je. Mama.

Oh, kako zvesto je pletla! Pogosto na pamet, včasih pa so njene oči sledile zahtevnim navodilom iz knjige ali revije. Odvisno od tega, kaj so od nje želeli. V mislih je štela, računala in kombinirala. Sestavljala vzorce po svoje in neustrašno preizkušala novosti. Izumljala nove načine šivanja in popravljanja. Ljudje so občudovali njen čut za lepoto, iznajdljivost pri reševanju pletilnih zapletov, ki so, verjemite, lahko prav nadležno pogosti.

Takrat pa ni še nihče vedel za njeno skrivnost. Niti jaz. Veliko in s trudom napleteno življenjsko skrivnost. Prav zanjo sem prosila čarobne pletilke in zdaj jo lahko iz srca napišem za vas.

Še prej pa vam moram napisati nekaj malega o sebi in o volni. Oboževala sem mehke, rahlo puhaste klobčiče čudovitih barv, ki jih je mama prinašala iz stare Gorice, iz prepolne trgovinice sredi Travnika, v kateri so se bohotili kot mini pov-

šterčki za nagajive škrate. Zdelo se je, da silijo na plan in hočejo vsak v svojo pravljico. V mojo pravljico? Tako, zdaj so vsi, pisani in mehki, v naši košarici!

Toda jaz sem oboževala samo novo volno! Čim je mama določen kos pletiva podrla, se je zame volna čisto pokvarila. Postala je grdo skravljžljana in če je bila modre barve, je zavalovila kot morje. A tudi to me ni prepričalo v kakšno posebno lepoto te že uporabljene niti. In če je mama podrla celo, že nošeno majčko, brezrokavnik ali šal, da bi iz stare volne z dodatkom nove naredila večji pulover za prihajajočo zimo, nisem bila prav nič navdušena. Niti posebna čast, da sem mami ob podiranju pletenine lahko pred nos nastavila svoji drobni roki in stisnila pesti ter mirno stala nekaj dolgih minut, ni odtehtala. Mama je potem to valovito, neskončno dolgo volneno nit, ki se je natekla od podrte oblekice, navijala okrog mojih rok in naredila nov klobček. Ki pa ni bil lep. Nak, bil je celo zelo grd, kajti mama volne ni navijala tako mehko in velikodušno, kot so to naredili v tovarni. To je delala strogo, trdo in odločno, da je iz nje nastala težka kepa, ki mi je včasih zaradi raztresenosti ušla iz rok in se poredno razvila po vsej sobi. To je mamo vedno rahlo vznejevoljilo.

Z leti sem se seveda od nje naučila marsikaj in tudi nekoliko plesti. Kajti jaz se nisem rodila s pletilkama v rokah, kakor se je moja mama. Meni je bilo v zibelko položeno pero, s katerim pišem pravljice. Tokrat pa sem za pomoč pri zgodbi prosila prav pletilke. Vidim, da se da z njimi prav tako ustvariti zgodbo, ki je nemara še bolj topla in lepo spletena v nekaj, kar obleče srce. Besede se v gosjem redu nizajo v vzorček, ki ga lahko bralec v celoti zazna šele, ko se v zanko pretakne še moja zadnja črka. Naj vam zaupam, da ta hip še sama ne vem, katera srečnica bo to.

Ko sem se med pletenjem zmotila, se me je polotila jeza in s svojo košarico sem odkorakala k mami, naj mojo napako nemudoma odpravi. To sem seveda od nje jasno in glasno zahtevala, a ko sem presenečeno ugotovila, da bo mama zaradi tega nekaj vrst mojega dela mirne duše podrla, sem postala še bolj poparjena, ker bo, meni nič tebi nič, hladnokrvno uničila moj trud. To, da sem jaz sama naredila napako, ni bilo pomembno. Takoj za sveto jezo se me je polotila neskončna žalost ob nepričakovani izgubi dragocenih centimetrov moje bodoče majčke. Zato sem vztrajala, da se mi mama oddolži za povzročeno škodo in mi po odpravljeni napaki naplete še nekaj več vrstic, kot jih je bilo prej.

Ne, dragi bralec, ne bi naju rada zapletla. Rada bi te ujela v mamine čarobne pletenine, da boš začutil predvsem, kako lahkotno jih je podirala. Prav to je velika modrost izpod njenih čarobnih rok; umetnost, ki je ni videti in je ne moreš občudovati kot njene puloverje. Poskusi: morda pa se da kljub temu zaviti vanjo. Nekako tako, kot lahko zaviješ iz temne ulice v osvetljeno. Kako imenitna je ta vrlina za življenje, pa vem šele danes.

Še beseda o pletilkah, ki smo jim takrat rekli kar igle: z daljšo se lahko kadar koli popraskamo tam, kamor z roko ne dosežemo. Da se jo spraviti celo pod mavec. In eno imejmo vedno pri roki v kuhinji, v bližini pečice, da bomo lahko preverili, ali je visok kolač že pečen. Če je, si skuhamo kavo ali čaj in preberemo kakšno dobro zgodbo.

Manca Bertoncelj

Pesmi za tiho branje

Življenje

Prvi pogled na svet in prva beseda »mama«.
Prva rožnata ali lila dekliška pižama.
Prva prava nogometna žoga in že prehitro - prva naloga.
Prvič greš sam v trgovino in prvič z očkom v kino.
Prvič prebereš besedo, prvič rišeš po tabli s kredo.
Prvič greš nekam v gore visoko!
Prvič dekle primeš za roko.
Prvi poljub in prvi prepir.
Prvič si želiš, da bi ti vsi dali mir.
Prva služba in prva slaba družba.
Prva zaroka in malo kasneje prva in edina prava poroka.
Prva hči ali sin.
Prvi nesrečni spomin.
Prvič si rečeš: »Kako hitro gre čas.«
In seveda tudi prvi siv las.
Prvič pozabiš v službo.
Prvič nekdo za vedno zapusti tvojo družbo.
Prvič si želiš, da spet bi bil mlad,
da boš dočakal prihodnjo pomlad.
Prvič si s starostjo resnično sprt
... in potem te čaka mirna, mila smrt.

Solzice

Solzice otroške padajo z neba.
Solzice velike, kakor dež na tla.
A vse to, kar kaplja, vsipa se na tla.
Niso le jok in niso le stok.

To so solze sreče, ker obstaja naš planet.
Ker obstaja otroška glava, polna spet in spet.
A ko se vse solze izlijejo v zrak,
posije žarek pesmi te, ki pokuka ti v srce.

Poglejte vse te male ljudi,
ki živijo, šepetajo, govorijo in se smehljajo.
Tako različni, tako enaki.
Kot lahka hoja nad solznimi oblaki.

Čakam

Dež je minil med poletjem,
veter razpihal pozdrave med cvetjem,
sonce sušilo je solze slovesa
in zdaj čakam,
čakam na bela nebesa.

Kod so odmevi korakov,
sredi krvavečih makov,
v luninem žarenju,
pod dotikom prstov,
mojemu ustnic drhtenju.

Kdaj prideš v pomlad,
se z mano in soncem igrat
in pet pod nebo,
še poslednji sonet.

Čakal te bom pod oblaki,
z mislimi plaval med nevidnimi znaki.
In ko se boš zasmejala,
bo pesem,
nič več otožna,
čez svet zaigrala.

Upanje

Prišel je,
tih in sam.
Prišel je prav do vrha gore
in se vprašal: »Kam?«

Potem sledil je soncu
čez hrib in med drevesa,
šel je po svetlobi,
dohitel nebesa.

Od takrat na zemlji
je življenje eno manj;
a od takrat na nebu
več resničnih sanj.

Ljubezen

Ali slišiš?
Zvok,
ki odzvanja kot koraki nog
na cesti?

Ali vonjaš?
Duh borovcev,
rože,
posejane okrog angelske posesti.

Ali vidiš?
Krog šumenja v vejah,
taljenje ledenikov,
vzorce nežnih prstov na odejah.

To je znak,
da prihaja.

Z vseh oken,
v mehko travo se pogrezni.
Topel vonj
po pravkar vzhajani ljubezni.

Še en dan

Vsako sonce, ko zaide,
vsaka noč, ko zopet pride,
pomeni še en dan.

A želim si tisti dan,
običajen in zaspan.
Da bi vonjala duh sreče,
ki dviga se nad poljem koprneče.
Da bi čutila niti vetrov,
ko bi se s kolesom vračala domov.

Je bilo sploh kdaj resnično?
Je bilo to kdaj pravično?

Želim si še en dan in tista polja.
Pa ne bodo več resnična,
prava, s tabo.
Ah, ta presneta božja volja.

Matija Remše

Onkraj železne zavese – zahod in sever

Prejšnji prispevek o življenju Mohorjeve smo končali z ugotovitvijo, da obstajajo po letu 1947 tri sestrske Mohorjeve, Celjska, Goriška in Celovška. V tem si nekoliko podrobneje oglejmo okoliščine življenja in dela obeh sestrskih družb, ki ju je od narodove matice po drugi svetovni vojni več desetletij ločevala dokaj hermetično zaprta, pozneje pa čedalje bolj porozna meja med dvema velikima svetovnima ideološko in politično ureditveno sovražno izključujočima se blokoma, vzhodnim in zahodnim, ki je žal rezala tudi skozi dežele, kjer živimo Slovenci.

Malo več o nastanku Goriške Mohorjeve družbe

Posvetimo se najprej Goriški Mohorjevi družbi (GMD), katere nastanek je narekovalo razkosanje slovenskega narodnega telesa med štiri države po koncu prve svetovne vojne in s tem vedno težji, če ne celo onemogočen prehod ljudi in kulturnih dobrin, predvsem mohorskih knjig, čez državno mejo. Nasilna asimilacijska politika fašističnih oblasti do tristo tisoč Slovencev v mejah Italije in slutnja, da bo to stanje trajalo dalj časa, sta v primorskih duhovnikih okrepili zavest, da je predvsem njim naložena skrb za slovenski živelj na Primorskem. V mohorjanskem izročilu so videli dragoceno sredstvo za ohranjanje kulturnih in verskih vrednot in slovenske narodne istovetnosti. Novonastale razmere in potreba, da se nanje odgovori, so spodbudile misel na ustanovitev Goriške Mohorjeve družbe.

Pomladi leta 1923 je pripravo na ustanovitev nove založbe v svoje roke prevzelo duhovniško društvo Zbor svečenikov sv. Pavla. Sprva so nameravali doseči, da bi se že obstoječa Goriška matica (njen vodja je bil dr. Anton Gregorčič, tajnik pa dr. Andrej Pavlica) preoblikovala po zgledu Celovške Mohorjeve in postala cerkvena bratovščina. Pogajanja niso bila uspešna. Zbor svečenikov sv. Pavla je odobril delo pripravljalnega odbora in hkrati zaprosil goriškega nadškofa dr. Frančiška Borgio Sedeja za potrditev ustanovnega odbora bratovščine, ki naj vodi delo. Ta je 17. novembra 1923 izdal dekret, s katerim je potrdil pravila družbe, ki ima namen »vzgajati slovensko ljudstvo v Italiji po katoliških načelih, mu ohranjati nravno in svetosti željno življenje in tako pospeševati katoliško vero«. Na nadškofovo prošnjo je bratovščino potrdil tudi papež Pij XI.

Ustanovni odbor, ki ga je vodil duhovnik dr. Josip Ličan, v njem pa so bili še črniški dekan Alojzij Novak, kanalski dekan Venceslav Bele, kurat v Podgori Stanko Stanič in uradnik Zadružne zveze v Gorici inž. Josip Rustja, je 14. novembra sprejel

tudi poslovnik Goriške Mohorjeve družbe, ki je stopil v veljavo 20. marca 1924. V poslovniku so bili natančneje določeni knjižni program, vpis v družbo, vrste članstva, naloge družbinega odbora in njegovega predsednika ter naloge občnega zbora. Že leta 1924 se je v družbo vpisalo 12.000 članov. Do prevaljske Mohorjeve se niso opredelili kot konkurenti (saj to onemogočajo že državne meje in predpisi), temveč kot nosilci skupne Mohorjeve misli, ki »bi ji sicer v naših razmerah grozil pogin«.

Prvi občni zbor je imelo društvo 22. januarja 1925, potem ko je že izšel tudi prvi knjižni dar s koledarjem, *Gospodarsko čitanko* (Josip Rustja), romanom *Na Indijo* (Grigorij P. Danilevski), povestjo *Preužitkarji* (V. Rais) in imenikom članov GMD. Družba je dobila tudi svoje prostore na Placuti (Riva Piazzuta) 18.

Naslovnica Koledarja Goriške Mohorjeve družbe, 1925

Prilagajanje

Svoja pravila in organizacijo je Goriška Mohorjeva večkrat prilagajala novim potrebam in okoliščinam. Od teh prilagoditev bi omenili tisto iz leta 1965, ko širi svojo dejavnost na celoten zamejski prostor in sprejema v svoje vodstvene strukture tudi duhovnike iz tržaške škofije ter vključuje laike. Še večja sprememba pa se zgodi, ko mora družba zaradi potreb gospodarskega delovanja skladno z italijansko zakonodajo z notarskim zapisom ustanoviti »civilno družbo GMD« (Associazzione civile denominata »Sodalizio di S. Ermacora«). V letu 1993 pa je prišlo do spremembe statuta zaradi zahtev italijanske finančne zakonodaje in zato, da se je dokončno rešilo razmerje s Katoliškim tiskovnim društvom. Ustanovljena je bila Zadruga Goriška Mohorjeva, ki vključuje tednik *Katoliški glas,* mesečnik za otroke *Pastirček* in GMD. Pri tem je odbor GMD posebej poudaril, da gre za gospodarsko finančno preosnovo, ki bo v vsem spoštovala osnovno zamisel in avtonomijo GMD. Tako je lahko začela Goriška Mohorjeva izdajati knjige tudi poleg redne zbirke.

Pod pritiski

Čeprav delovanje Goriške Mohorjeve v času fašizma ni bilo lahko, saj je bila kot »prevratno društvo« napoti asimilacijskim in raznarodovalnim postopkom in so ji zato metali pod noge različna polena, od stroge cenzure, hišnih preiskav do zaplemb nekaterih že izdanih knjig, včasih pa so jo namerno ali iz neznanja zamenjevali s soimenjakinjo onstran meje, je vendarle ostajala pri življenju in celo krepila številnost članstva. To ji je uspevalo zaradi posebnega položaja po konkordatu med Italijo in Vatikanom (bila je pač cerkvena bratovščina in zato pod cer-

kveno jurisdikcijo), pa tudi zaradi modrih mož v vodstvu, med katerimi je treba omeniti zlasti urednika knjižnih izdaj in pravnika dr. Janka Kralja.

Mohorjeva je stala na braniku narodnostnih in verskih pravic. Svojim članom je že takrat posredovala dela Ivana Preglja, Narteja Velikonje, Franca Ksaverja Meška, Janeza Jalna, Frana Saleškega Finžgarja, Frana Milčinskega, Ivana Trinka Zamejskega, Filipa Terčelja, Franca Jakliča, Pavline Pajkove ...

Knjiga za otroke *Kolački* (Leopold Paljk) je ilegalni učbenik za osnovno šolanje otrok, ki jim je oblast iz šol vzela domači jezik. Za višjo stopnjo ima enako vlogo *Klasje* (Anton Kacin). Posebej je treba poudariti vlogo slovenske pesmi, pesmaric in skladb Jožka in Lojzeta Bratuža, Vinka Vodopivca, Emila Komela ... Sodelovala je tudi vrsta ilustratorjev: Maksim Gaspari, France Gorše, Tone in Mara Kralj, Saša Šantel ... »Vse izdaje naj skrbijo za splošni napredek slovenskih bralcev in naj jim utrjujejo ljubezen do domačega jezika in domače ustvarjalnosti.«

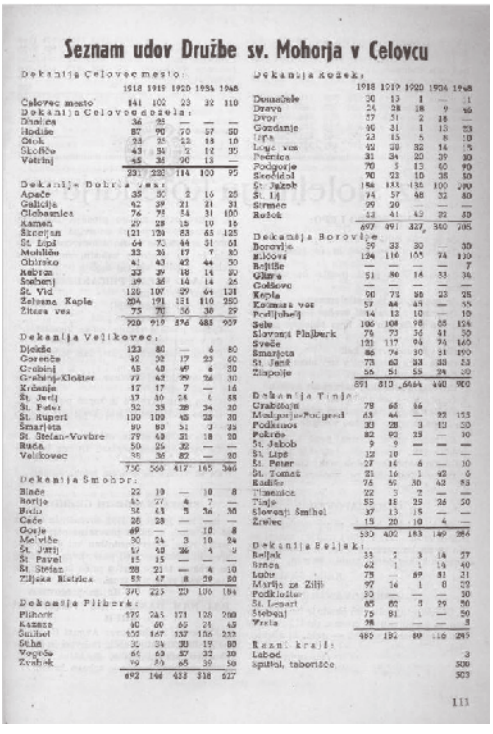
Skoraj mrtvi časi

V letih 1935 in 1936 je založništvo GMD skoraj povsem zamrlo. Malo bolje je bilo po podpisu sporazuma med Italijo in Kraljevino Jugoslavijo (1937), nato pa je prišlo leto 1940, ko je bila zaplenjena knjiga v pripravi. Knjižna zbirka za leto 1941 ni izšla. Založništvo so obnovili šele leta 1944.

Sodelovanje s Celovško in Celjsko Mohorjevo

Poleti 1948 sta dr. Anton Kacin in tajnik Celovške Mohorjeve dr. Janko Hornböck sklenila, da bosta družbi izdajali skupen koledar, v katerem bo za GMD v 1500 izvodih na voljo 40 strani. GMD bo za svoje člane vsako leto natisnila še dve knjigi. Tako je dvanajst let izhajal skupni celovško-goriški Mohorjev koledar. Goriške knjige so takrat prihajale k približno 2000 družinam. Leta 1961 je spet izšel (in od tedaj izhaja) samostojni Goriški Mohorjev koledar, povsem posvečen primorskim aktualnim temam in ob sodelovanju domačih avtorjev.

Med leti 1964 in 1969 je GMD vključila v svoj spored ob šestnajstih lastnih knjigah tudi dvanajst knjig iz Celja. Na nekaterih knjigah sta obe družbi zabeleženi kot soizdajateljici. Nastalo je seveda vprašanje posredovanja goriških knjig v Slovenijo, saj je bila tedanja jugoslovanska zakonodaja glede tujih tiskov v domačem jeziku zelo restriktivna. Ovire so v celoti odpadle šele po osamosvojitvi Slovenije in razpadu Jugoslavije.

Seznam udov Družbe sv. Mohorja v Celovcu

Seznam udov, Celovec, Koledar Mohorjeve družbe 1949

Znamenite izdaje

Kot največji projekt v delovanju družbe omenja dr. Branko Marušič v svojem prispevku za v začetku teh zapiskov omenjeno troedino zgodovino Mohorjevih družb *Primorski slovenski biografski leksikon* (PSBL) večinoma v uredništvu Martina Jevnikarja. V ozadju njegovega nastanka stojijo Stanko Stanič, Anton Kacin, Rudolf Klinec (tudi zgodovinopisec GMD) in Marijan Brecelj. Prvi snopič je izšel leta 1974 v zbirki za tisto leto. Končalo se je z dvajsetim snopičem leta 1994. V zadnjih dveh snopičih prinaša potrebne dopolnitve. Z njim je GMD počastila 70-letnico svojega obstoja.

Tu ne moremo navajati vseh avtorjev in naslovov, ki so prispevki v zakladnico izdaj Goriške Mohorjeve. Nekaj pa jih le: *Primorska duhovščina pod fašizmom* (Rudolf Klinec), *Aleksandrinke* (Dorica Makuc), *Monografija o dr. Jakobu Ukmarju* (Tomaž Simčič), *Spomini* (Andrej Marušič).

Pomemben delež v slovenskem leposlovju pomenijo tudi dela primorskih piscev Zore Piščančeve, Vinka Beličiča, Franca Jeze, Saša Martelanca, Stanka Janežiča, Brune Pertot, Zore Tavčar, Jožka Kraglja in drugih, ki so izšla med knjigami Goriške Mohorjeve.

Zdaj pa še nekaj o delovanju 1947 obnovljene Celovške družbe sv. Mohorja (Hermagoras)

Dr. Rudolf Blüml, kot podpornik tradicionalne zasnove Mohorjeve družbe, po kateri bi mogli slovenski duhovniki skupaj z laiki zgraditi močno kulturno središče, Valentin Podgor z nekoliko drugačnim pogledom (nameravana ustanovitev tipografične zadruge) in dr. Janko Hornböck, pobudnik Slomškovega in Modestovega dijaškega doma, stojijo v začetku oživljanja Celovške Mohorjeve po drugi svetovni vojni ob vrnjeni nepremičninski dediščini na eni strani in hudem nasprotovanju OF in njenih sil, ki so si na vso moč prizadevale za priključitev Koroške k novi, komunistični Jugoslaviji in nasprotovale kakršni koli samostojnosti obnovljene Celovške Mohorjeve, saj so imele Celjsko za edino legitimno naslednico tudi nepremičninskega premoženja Mohorjeve v Celovcu, češ da mora vse ostati ljudska last slovenskega naroda (srečanje 3. decembra 1947 v Hodišah). Maja so koroški Slovenci volili nov odbor Mohorjeve. Naslednji korak pa je bila izvolitev Narodnega sveta koroških Slovencev 28. junija 1949.

Dom sv. Mohorja, Celovec

Po nabirki in prizadevanjih izseljenskega duhovnika, frančiškana p. Odila Hajnška med ameriškimi slovenskimi izseljenci je bil

leta 1951 iz Amerike odposlan tiskarski stroj, ki je omogočil začetek delovanja nove lastne mohorske tiskarne v Celovcu. Od leta 1951 je Mohorjeva vodila tiskarno, založbo, knjigarno in trgovino s papirjem ter nabožnimi predmeti. Zato je bila potrebna tudi delna sprememba pravil v skladu s tozadevno civilno zakonodajo in so bila leta 1959 sprejeta nova pravila Družbe sv. Mohorja v Celovcu.

Razvejana dejavnost Celovške Mohorjeve družbe

Že pred osamosvojitvijo Slovenije, v času popuščanja ideološke zavrtosti jugoslovanskih komunističnih oblasti so se na pobudo tedanjega predsednika Celjske Mohorjeve, frančiškana p. Hieronima Žvegliča vse tri Mohorjeve začele najprej »ovohavati« (kakor je sam slikovito imenoval neformalna srečanja), potem pa še bolj izrazito povezovati. Po osamosvojitvi so v koledarjih vseh treh Mohorjevih začela izhajati poročila o letnih dosežkih. V prvem takšnem poročilu pred več kot dvajsetimi leti je njen tedanji direktor dr. Anton Koren glede Celovške Mohorjeve zapisal takole:

»V svojem prvem poročilu za Koledarje Mohorjevih družb bi radi predstavili razvejano dejavnost Mohorjeve v Celovcu.

Založba

Mohorjevi založbi je uspelo, da je razvila med slovenskim narodom poseben odnos do knjige. Naše knjige so do danes pravzaprav poseben simbol slovenske hiše.

Izdajamo tako knjige v slovenščini kakor tudi v nemščini, glasbene kasete, šolske knjige, veroučne knjige ter mesečnik *Družina in dom* in revijo *Celovški Zvon*.

Za založbo je tudi pomembno, da navezuje stike z ostalimi avstrijskimi založbami in da izdaja avstrijske pisatelje v slovenskem prevodu, slovenske pa v nemškem. Posebno so nam pri srcu otroške in mladinske knjige.

Da geslo Mohorjeve družbe »povezovati prek vseh meja« ni le prazna fraza, dokazuje knjižni dar, ki je prisoten povsod tam po svetu, kjer Slovenci živijo.

Spremenjene razmere v Sloveniji so nam omogočile odprtje lastnega predstavništva in lastne firme v Ljubljani, ki razveseljivo odmeva med rojaki v Sloveniji.

Ob 140-letnici Mohorjeve je umetnik Valentin Oman družbi podaril 120 originalnih slik, tako da poslej deluje ustanova z umetnikovim imenom. Veseli nas, da smo smeli na proslavi dne 28. oktobra 1991 izročiti tedanjemu min. predsedniku Lojzetu Peterletu podporo Sloveniji v višini 9,75 milijonov šilingov, ki smo jo nabrali v najkrajšem času med rojaki po svetu.

Vzgoja

Vzgojna dejavnost obsega dijaški Modestov dom in študentske domove (Slomškov dom in Modestov dom ter Korotan na Dunaju), ljudsko šolo ter zavetišče.

V Modestovem domu biva danes skoraj 120 dijakov in dijakinj ter nad dvajset študentov. Dom vodi laična ekipa vzgojiteljev, medtem ko so imeli prej vzgojo fantov nad trideset let v oskrbi salezijanci in skoraj štirideset let pri dekletih šolske sestre. V Slomškovem domu biva dvajset študentk.

V počitniškem času prirejamo v Modestovem domu jezikovne tečaje.

Študentski dom Korotan na Dunaju nudi sedemdesetim študentom, pretežno koroškim Slovencem bivališče. Povpraševanje je prav za ta dom ogromno. V prihodnjem letu 1993 ga nameravamo posodobiti in izgraditi.

Od leta 1989 vodi Mohorjeva tudi dvojezično privatno ljudsko šolo s pravico javnosti v Celovcu. Poučuje se skupno v šestih razredih izmenoma en dan v slovenskem in en dan v nemškem jeziku. Za šolsko leto 1992/93 je prijavljenih skoraj sto otrok.

Gospodarstvo

V področje gospodarske dejavnosti sodijo:

a) sodobno urejena tiskarna, ki tiska poleg vrste slovenskih časopisov, slovenskih in nemških revij tudi vse druge tiskovine;
b) knjigarna z dvojezičnim knjižnim programom in s pisarniškimi potrebščinami ter
c) leta 1985 ustanovljena družba Korotan – mednarodna trgovina – s sedeži v Celovcu, Gorici, Ljubljani, Varšavi ter Pragi in druge udeležbe, na primer v slovenskem zadružništvu in v industrijsko tehnološkem podjetju Kor-eko v Borovljah, v koroški svetovalni družbi v Sloveniji.

Namen širšega razvoja gospodarske dejavnosti je bil krepiti neodvisnost in samostojnost Mohorjeve družbe in ustvariti večjo protiutež tistim dejavnostim, ki ne prinašajo dobička, kakor so dijaški in študentski domovi ter ljudska šola.

Tako je Mohorjeva postala najbolj razvejana ustanova koroških Slovencev, ki nudi trenutno že nad sto štirideset delovnih mest, kar je brez dvoma tudi pomemben doprinos h gospodarski krepitvi narodne skupnosti.

Streha za slovenske ustanove

Nenazadnje naj poudarim pomen skupne strehe, ki jo nudi Mohorjeva lepemu številu ustanov naše narodne skupnosti na svojem sedežu v samem središču Celovca, ki je bil zgrajen pred sto leti, in v Slomškovem domu. To so: Dušnopastirski urad, Katoliški delovni urad, Otroški vrtec, Krščanska kulturna zveza, Narodni svet koroških Slovencev, Koroška enotna lista, Klub slovenskih občinskih odbornikov, Slovenski pastoralni center, Naš tednik, Nedelja.«

Ta zapis v temeljnih potezah zariše podobo Celovške Mohorjeve, kakršna živi še danes. Kdo ne bi občudoval teh vsestranskih sadov dobrega dela in dobre misli?

Že omenjena koledarska letna poročila v zadnjih dveh desetletjih sicer razodenejo tudi vpliv časa in spremenljivosti okoliščin, ki se včasih obrnejo v pesimistično smer (npr. nujna opustitev predstavništva in firme Celovške Mohorjeve v Ljubljani), včasih pa tudi v optimistično (povečano zanimanje za vzgojne domove in možnosti šolanja). Tako nas pač grize zob časa.

Kako se je preživljala Celjska Mohorjeva pod ateističnim režimom v SFRJ in kako se je pozneje znašla na odprtem trgu idej in predvsem ob komunikacijski revoluciji, ki je nastopila z novo elektronsko tehnologijo, pa prihodnjič.

Foto: Alenka Veber

Alojz Rebula

Smer večnost

Pogovarjal se je **dr. Edvard Kovač**

Slovenski pisatelj Alojz Rebula jemlje Celjsko Mohorjevo družbo po lastnih besedah za »svojo založbo«. Med knjigami, ki jih je izdal pri Mohorjevi, je tudi s kresnikom nagrajeni roman Nokturno za Primorsko *(2005). Še vedno je ustvarjalen in v začetku leta 2017 bo izšel njegov novi roman, ki zaenkrat nosi delovni naslov* Smer večnost.
Pri slovenskem pisatelju, ki izhaja iz Tržaškega, se venomer znova razkriva njegova slutnja prihodnosti. Čeprav rad piše o zgodovini slovenskega ljudstva in dežele, od rimskih časov pa do slovenske državne samostojnosti, vse dogodke vendarle gleda in prikazuje v eshatološki luči. V svojih delih išče sledi večnosti, ki bi ga popeljale v neskončno.
O njegovem zadnjem romanu, o sledovih tega iskanja v njegovem življenju in o upanju v prihodnost se je z njim v letošnjem avgustu pogovarjal naš sodelavec p. dr. Edvard Kovač.

Če izhajamo iz vaše zadnje knjige, ki ste jo izdali skupaj z vašo soprogo gospo Zoro Tavčar, *Dve mladosti – ena ljubezen,* potem bi lahko rekli, da vas je slovenska pokrajina zaznamovala že od otroških let. Dajete občutek, da podobno kot Francetu Prešernu tudi vam Slovenija pomeni idilično deželo, v kateri so ostali sledovi Edenskega vrta. Eden izmed vaših romanov ima *Eden* tudi v naslovu. Kaj vas vedno tako močno prevzame v pogledu na našo pokrajino?

Res me je izredno zaznamovala podoba sveta že od prve mladosti, ko sem močno doživljal na primer pogled na hrastov gozd ali na morje v dalji. Toda Edensko občutje je dala celo pozneje, študentu, pokrajina centralne Slovenije z njenimi gozdovi, rekami in Alpami. Vse to je poveličano od ljubezni ponudila s svojimi počitnicami Loka, ki je postala moj drugi dom, in to posebno njeno gozdnato in vodno okolje.

V svojih delih radi omenjate gore. Kot vemo, ima gora v vseh svetovnih religijah pomen nekega verskega doživetja. Končno se tudi v Bibliji pomembni dogodki odvijajo na gorah: Sinajski, Karmeljski, Gori Tabor, Gori blagrov, Kalvariji itd. Ali je za vas tudi slovenska gora kraj, kjer je lažje moliti ali tudi začutiti, da je Bog velik v svojih delih in našem življenju?

Prvo občutje gora mi je dala že otroška doba, ko sem na paši gledal v severni dalji steno, ki nad Vipavsko dolino nosi Trnovski gozd. Toda prave gore sem odkril šele v osrednji Sloveniji, ko sem po zaslugi sošolca Staneta Gabrovca prvič doživel Kamniške Alpe, pozneje pa z njim še Julijske in, kar je bila najina zadnja tura, tudi Karavanke. Bližnji gorski izleti pa so veljali goram na Štajerskem, na primer gori Lisci ali Kumu.

Sakralnost gora, ki jo omenjate, sem doživljal najbolj na alpskih skalnatih višinah, in to tudi z molitvijo, ki sva si jo roženvensko izmenjavala z omenjenim prijateljem. Molitev naju je spremljala na najinih izletih in romanjih po ravninski Sloveniji, posebno po Dolenjski.

Preidiva k simboliki vode. V vašem leposlovnem delu ne najdemo opisov morja, a živa voda rek je zelo navzoča. Prodre v naslove vaših knjig: Četverorečje, Babilonska reka, Jordan, tudi *Velika jezera* se pretakajo. Vidimo, da prav tako prerok Izaija opisuje radost Izraela, kako gre v svobodo skozi žuborenja voda, ali pa opisuje na novo najdeni raj z živahnimi potoki … Tudi vam reka pomeni novo življenje? Ali pa vas celo spominja na skrivnost krsta? Morda pa gre samo za estetski občutek, ki ga tekoča voda v vas prebuja in vas navdušuje?

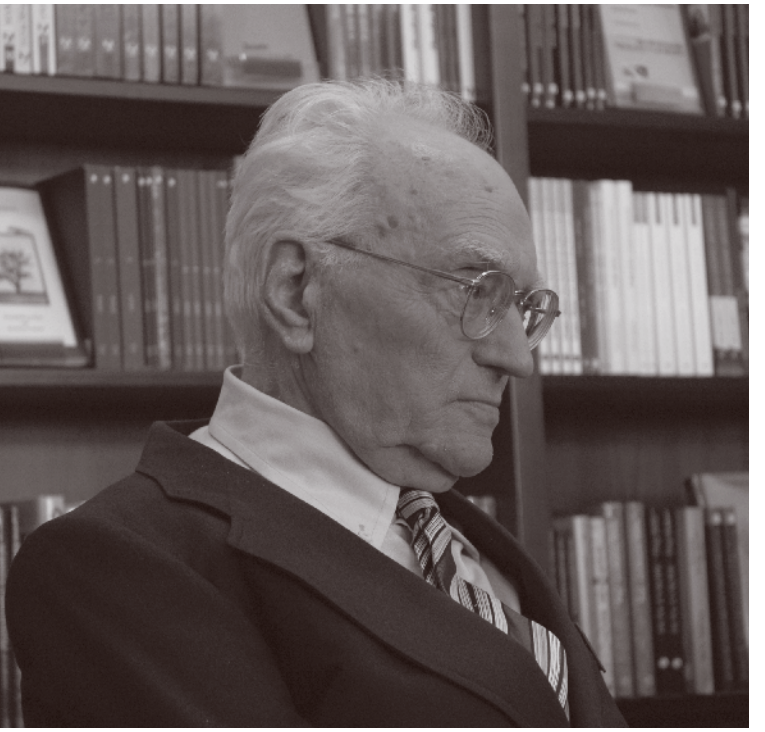
Kot Kraševec v mladosti nisem videl tekoče vode, od daleč sem z domačega borjača lahko videl samo pod Nabrežino Jadransko morje. Tekočo vodo sem dejansko odkril šele kot študent v Gorici na sprehodih ob Soči, nato pa sem se z njo srečal v Sloveniji, z njenimi rekami. Tudi z jezersko vodo sem se srečal v Sloveniji. Na koncu me je pokrajina, v kateri zdaj živim, očarala tudi z obiljem svojih potokov in z bližino Save.

Voda mi je bila vedno duša neke pokrajine, kakor so ji bili druga duša gozdovi, le da je reka simbolizirala tudi živahnost življenja in neulovljivost biti. Rekel bi, da ostajam, kar se tiče sakralnosti vode, bolj pri estetskem občutju. Kvečjemu mi vzbuja dogmatično vprašanje, zakaj je Bog povezal takšen osnovni zakrament, kot je krst, s takšno fluidno materijo, kot je voda.

Pa se vrniva znova v vaše otroštvo. Prav v zadnjem objavljenem romanu, ki sva ga že omenila, čudovito govorite o svojem starem očetu, ki ste ga klicali z narečnim izrazom »nono«. Ker je bil oče pogosto odsoten – tako pravite v enem izmed svojih intervjujev, da je bil železničar in je moral službovati širom Italije –, je vaše otroštvo in tudi vaš domišljijski svet najbolj zaznamoval prav on?

Oče ni bil samo začasno odsoten, ampak zaradi službe stalno. Medtem pa je stari oče delil z mano moj vsakdan. Še danes ga imam vsega živega v spominu, telesno silovitega in značajsko tudi divjega, obenem pa čudno kontemplativnega. Vsekakor kot sina velike revščine in zaljubljenega v zemljo, do katere je prišel. Škoda, da župnik, ki je izredno vplival nanj v otroštvu, ni bil kakšen asketski človek, ampak kot smem sklepati iz pripovedovanja, bolj kmet kot duhovnik. Škoda, da ni vanj poleg ljubezni do zemlje vcepil tudi večjega religioznega čuta.

Tako se je stari oče prepustil vplivu socialne demokracije in sanjskim bukvam, toda ostal spoštljiv pred misterijem biti. Znal se je na primer zjokati, ko je na delu med dvema železniškima vagonoma zaslišal zvonjenje ob velikonočni procesiji v domačem Šempolaju.

Junaki vaših romanov pogosto nosijo kakšno osebnostno potezo vašega prijatelja, akademika Staneta Gabrovca, ki ste ga omenili. Kako je naneslo, da sta se spoznala, in kaj je bilo tisto tako odločilno, da sta ohranila prijateljstvo tudi v za vas najtežjih časih?

Njega je pravzaprav v mojem pisanju manj, kot bi ga moralo biti. Spoznala sva se jeseni 1945, potem ko se je on vrnil iz Švice. Po predavanju profesorice Alme Sodnik o grški filozofiji sva se zapletla v pogovor na samem pred predavalnico in najina tema je bil Nietzsche v odnosu do grštva. Odtlej se je razvilo prijateljstvo, ki ga je obogatila dolga korespondenca in ki je trajalo do konca njegovega življenja. Imel se je za krščanskega socialista, tudi potem, ko sem sam videl tudi v tej varianti Marxove ideje utopijo. On bi bil tako rekoč moj Rafael, ki mi je pred vojno odkril Slovenijo z njeno duhovno atmosfero, po vojni pa z neštetimi izleti geografsko Slovenijo, zmeraj okronano z romarskim ciljem. **Na njem sem lahko videl, v kaj se je spremenila Kocbekova sanja, ko sem videl njega, ki je verjel v OF celo dolgo po vojni, zaznamovanega kot klerikalca.**

Kot vemo, je bil Stane Gabrovec pred vojno zarjan, potem pa, kot ste rekli, tudi krščanski socialist, hkrati veliki Slovenec in veliki kristjan. Vam je njegov lik pomagal, da tudi v zadnjem romanu, ki pa še ni objavljen, govorite o krščanskih socialistih zelo diferencirano in da nekaterim izmed njih priznavate tudi globoko krščansko vero?

No, lahko rečem, da me je k romanu pripeljala predvsem misel na usodo slovenskega krščanskega socializma med komunistično revolucijo.

Ta vaš zadnji roman, ki se dotika druge svetovne vojne in revolucije, se mi zdi prelomen v naših zgodovinskih romanih polpretekle zgodovine, saj tudi znotraj tega, najbrž najhujšega obdobja za slovenski narod, ne pristajate na izbiro manjšega zla in se odločate za zanimivo tretjo pot, za svetništvo. Je v vašem prepričanju,

da je mogoče ostati v polnosti kristjan v vsakem zgodovinskem trenutku in tako vplivati na dogodke? Je ta krščanski paradoks, ki ga sociološke analize ne predvidevajo, možen kot čudež krščanstva ali pa tudi kot normalna človeška etična drža?

Tukaj ne bi govoril o svetništvu, ki je samo na sebi izreden pojav, ampak o posebni etični drži, ki naj dela iz človeka najprej humanista in šele potem kristjana.

V svoj roman *V Sibilinem vetru* ste vnesli marsikatero teološko razpravo, npr. o Sveti trojici. Bi kasneje ali pa danes vanj vnesli še kakšno, npr. o gnozi in gnosticizmu, o katerem ste kasneje predavali na enem izmed Teoloških tečajev?

Problem gnosticizma je bil zame začasen in me danes ne zaposluje več. Bolj mi je prisoten problem agnosticizma, v katerega sicer čedalje bolj dvomim kot človeka vredno držo.

Če pustiva ob strani marksizem in heglovstvo, ki danes nimata več zanimivih mislecev, kateri je idejni tok, s katerim se mora krščanstvo po vašem mnenju soočiti? Je to agnosticizem, ki ga sedaj omenjate, Bog pač ni spoznaten ali pa ni zanimiv, kot pišete v enem izmed esejev v knjigi *Smer nova zemlja*? Ali pa je prav že omenjeni gnosticizem, ki pravi, da je mogoče s svojim umom doumeti prav vse, tudi duhovne skrivnosti?

Spoznanjskost ali nespoznanjskost Boga me še zmeraj zaposluje. Po eni strani je namreč Bog evidenten, po drugi pa velikanski problem. Mislim pa, da je ni danes kakšne miselne struje, ki bi me posebej potegnila za sabo, razen miselnega toka, ki ga zastopajo Marko, Matej, Luka in Janez.

Po vašem mnenju, ponuja krščanstvo genialne ideje tudi današnjemu svetu? Katera je za vas osrednja krščanska skrivnost, ki vedno znova oplaja vašo misel?

Po mojem skromnem prepričanju krščanstvo ne more ponuditi človeštvu ničesar dokončno odrešilnega, ker je za to določen samo svet z novim dnevom in novo zemljo. Imam vtis, da danes celo Cerkev pozablja na enega svojih dogmatskih temeljev, na resnico o izvirnem padcu, po katerem položaj človeškega bitja na tem planetu ni »normalen«, tudi po Kristusovem pojavu ne. Saj tudi po Njegovem vstajenju gre planet v bistvu svojo staro pot od revščine do krivice, od genocidov do vojn, od sovraštva do sovraštva, od utopije do utopije. V tem pogledu torej ostajam, kar se tiče usode planeta, nepoboljšljiv pesimist. Kristus nas je prišel rešit od obsodbe izvirnega greha, ne pa od njegovih posledic. Seveda gre tu za zgodovinski in ne ontološki pesimizem: je bistvena nevera v ta svet in tudi v njegovo prihodnost, a ob neomajni veri v že omenjeno prelomnico z novim nebom in novo zemljo.

Zanimivo je, da današnji razlagalci Svetega pisma prehajajo od historično kritične metode znova v tako imenovano narativno metodo. To pomeni, da se bralec preko besedil, ki jih jemlje kot pripovedi, tudi sam razvije v pripovednika in znotraj te

nove pripovedi vzpostavi osebni stik s svetopisemskimi dogodki, z bibličnimi junaki in s samim Bogom. Vaša svetopisemska proza nakazuje takšno metodo, ki ste jo nehote sami odkrili. Ali se vam ne zdi, da so takšna pripovedna metoda tudi apokrifi? Če se boste tudi sami odločili, da bi jih napisali, katero občutje ali veselje nad krščanskim oznanilom bi želeli izraziti?

Predvsem bi hotel izraziti fantastično resnico, da je 30 let živel med nami, nekje v sredozemski Aziji, sam Bog v človeški podobi. **Hotel bi se čim bolj približati človeškosti tega enkratnega človeka, izvedeti o njem vse, česar evangeliji ne povedo, saj je gotovo življenjskega gradiva o njem neskončno več, kot ga evangeliji zajamejo.**

Ne spomnim se, da bi v svojih svetopisemskih črticah in tudi ne v esejih kdaj govorili o skrivnosti svete evharistije. Pa vendar gre za izjemen krščanski dogodek: Živi Bog v telesu med nami, skrivnost, ki vam je blizu! Ali pa gre po vašem mnenju za misterij, ki ga je težko izreči? Kot se spomnim, je Nietzsche nekje dejal, da o skrivnosti ni dovoljeno govoriti.

To je skrivnost skrivnosti. Zadnje vprašanje, s katerim sem se ukvarjal: zakaj je lahko Kristus zdravil, že če se ga je človek od zadaj dotaknil, zdaj pa ne ozdravi, tudi če se hraniš z njegovim pravim telesom?

Je za vas stavek apostola Pavla v pismu Kološanom (1,24), da bi rad »dopolnil«, kar manjka pri Kristusovem trpljenju, razumljiv? Saj vendar apostol v drugih pismih čisto jasno pove, da Kristusu ni mogoče ničesar dodati. Kako si razlagate ta njegov stavek?

Stavka sta si še vedno nasprotna. Mislim, da dogmatsko velja samo drugi stavek, prvi pa je le neka oblika povabila, da bi bili deležni njegove skrivnosti.

Če bi Vam Bog naklonil zdravja, bi morda napisali kakšen roman iz življenja sv. Pavla? Imam občutek, da so vas njegova pisma vedno navduševala. Ali pa, kaj bi po vašem mnenju vsebovalo neko apokrifno pismo apostola Pavla Slovencem?

Roman o sv. Pavlu je ideja in pol. Toda sem v okoliščinah, ki mi ne dopuščajo potrebnega študija, ki bi bil za to potreben. Druga ovira je v tem, da je bilo o Pavlu že toliko napisanega, kar je verjetno boljše od tega, kar bi mogel napisati sam.

Na zadnje vprašanje, če bi moral kot starček Simeon izgovoriti svoj Slavospev, kaj bi bil tisti dogodek, srečanje, spoznanje ali videnje, za katerega bi se Gospodu zahvalili, je pisatelj Alojz Rebula le šaljivo zamahnil z roko. Njegova kretnja morda pomeni, da še ni prišel čas slovesa, ali pa da v življenju kristjana najlepše vedno šele prihaja. Morda pa mu bo njegov intimni sopotnik apostol Pavel, ki ga je prevajal in ki ga tolaži v težkih urah, navdihnil še kakšno zgodbo ali pripoved. Vsekakor pisatelju želimo, da izpolni, kar mu preko besed Svetega pisma in navdihnjenja govori Duh, ter nas preseneti še s kakšnim besedilom.

Robert Lozar

Simptom ali zdravilo?

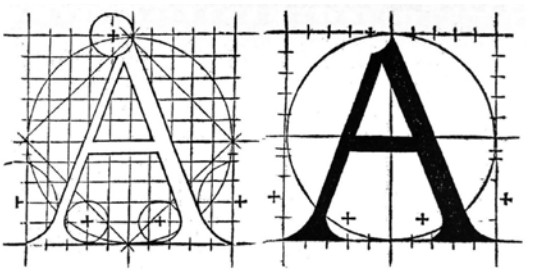
Dr. Jožef Muhovič: Leksikon likovne teorije
Celjska Mohorjeva družba, 2015

Barvna slepota je perceptivna okvara, ki prizadene kakšnih osem odstotkov ljudi. V vsakdanjem življenju lahko predstavlja relativno veliko oviro, a lahko ljudje s takšno okvaro vseeno delujejo skoraj brez težav. V posvečenem polju umetnosti pa se je predvsem med mlajšimi strokovnjaki – kritiki, kuratorji, umetnostnimi zgodovinarji – poleg barvne, ki je verjetno posledica dedovanja, v zadnjem času razširila še hujša slepota, ki bi jo lahko poimenovali kar *slikovna slepota* in je pogosta kot norice med malčki v vrtcu. A medtem ko barvno slepi ljudje svojo pomanjkljivost sramežljivo skrivajo, se mnogi umetnostni *strokovnjaki* pogosto s tem celo hvalijo. Pri nas je kar nekako *šik* izjaviti, da likovna senzibilnost sploh ni pomembna ali da je nezadostna, odvečna, še več, *slikovna slepota* naj bi bila že kar prednost.

Če se likovna senzibilnost celo v svoji praktični obliki danes mnogim zdi odveč, kam bi v tej luči uvrstili likovno teorijo? Ji ni namenjena še slabša usoda, celo popolna pozaba? Če vzamemo v roke Muhovičev 896-stranski, 2,3-kilogramski *Leksikon likovne teorije*, je odgovor na zadnje vprašanje gotovo negativen. Izid tovrstne publikacije bi lahko v takem obsegu sicer pomenil tudi labodji spev, simptom razpada določenega polja, začetek dokončnega zatona specifične senzibilnosti, tako kot je iz izkušnje človeštva že skoraj popolnoma izginila npr. lovska spretnost prepoznavanja težko razberljivih sledi živali, spretnost, ki so je bili v prazgodovini vešči skoraj vsi. Ko pogledamo po večini elitnih razstavišč v Sloveniji, ko beremo besedila bolj ali manj uglednih strokovnjakov, poslušamo izjave sodobnih umetnikov, posebej tistih, ki delujejo na področju t. i. sodobnih interaktivnih umetniških praks, bi bila to zelo realna možnost. Seveda bi morali takšno usodo pripisati tudi vsem drugim tradicionalnim izraznim področjem, recimo poeziji, glasbi, literaturi. A kdor vsaj malo pozna dogajanje v tujini, ve, da so prakse, ki so pri nas ultimativni mainstream, zunaj le del pisanega polja likovno-vizualne kreativnosti. Torej tudi v tej luči Muhovičev leksikon ne pomeni simptoma razkroja, zatona, postopne pozabe, ampak je afirmativno dejanje, ki kaže na kontinuirano rast na tem področju, ki bi nam jo lahko zavidali tudi veliko večji narodi. Glede na dejstvo, da leksikon, čeprav sta ga podprla JAK in izdajatelj Celjska Mohorjeva družba, brez pomoči fundacije Alexandra von Humboldta iz Bonna ne bi izšel, se zdi, da se pomena takih vedenj v tujini gotovo vseeno bolj zavedajo.

LEKSIKON LIKOVNE TEORIJE

Drugo vprašanje ob *Leksikonu* se poraja samoumevno: kako je lahko posamezniku uspelo realizirati tako obsežen projekt ob zahtevni pedagoški dejavnosti in ob poglobljeni ter kvalitetni slikarski produkciji? Možen odgovor je, da avtor zelo malo spi, a je gotovo bliže resnici domneva, da mu je to uspelo predvsem z neverjetno vztrajnostjo in dobro časovno organizacijo. Očitno je vsak dan, dvaindvajset let (!), našel nekaj časa – mogoče namesto gledanja televizije, spremljanja športnih prireditev, sprehajanja po trgovskih centrih ali terapije na socialnih omrežjih – za poglobljeno in premišljeno ukvarjanje z likovno teorijo v njeni najvišji legi. Tudi na drugih področjih vedenja že celo večnost velja, da tovrstnih projektov v principu ne realizirajo posamezniki, ampak to opravijo skupine koordiniranih posameznikov, ki potem skupno, v mukotrpnem usklajevanju posamezne vsebine povežejo med sabo po leksikografskih pravilih. Muhovič je vse to opravil sam, kar je nedvoumen dokaz izjemne širine njegove izobrazbe in predvsem zmožnosti sinteze znanj z različnih področij.

Likovno teorijo v vsakdanjem življenju, tako kot vsako teorijo, večina likovnih, predvsem pa vizualnih ustvarjalcev bolj ali manj ignorira. Podobno kot likovno tehnologijo jo obravnavajo kot potencialno sicer uporabno, v dejanskem ustvarjalnem procesu pa se jim zdi odvečna, kot bi bila nekakšna utež, zaradi katere recimo skakalec v višino ne zmore preskočiti letvice. Seveda gre v tem primeru za potlačenje dejstva, da tudi najbolj spontani ustvarjalci, na misel mi pride kak Pollock, v ustvarjalnem procesu niso nenehno v stanju nekakšne šamanske zamaknjenosti, ampak jim zavest pulzira v obe skrajnosti. Še verjetnejša pa je teza, da je v kotičku enotnega polja, v katerem včasih res pride do izgube distance in izenačitve subjekta in objekta, vedno vključena tudi zavest o temeljnih značilnostih nosilca in položaju roke oz. sredstva, s katerim posega v formalno konfiguracijo. Tudi v stanju »popolne« zamaknjenosti nadzorujemo lastne intervencije, saj bi v nasprotnem primeru denimo čečkali po enem mestu in bi bil rezultat popolnoma brezobličen. Torej tudi v skrajnih primerih ustvarjalne zamaknjenosti presojamo in »teoretiziramo«. Obstajajo številni načini za »vstopanje« v likovna dela oz. v proces likovnega ustvarjanja. Mogoče je teh poti toliko, kot je ustvarjalcev. Vsem tem, včasih na rituale spominjajočim načinom soočenja s fenomeni likovnega sveta, pa je gotovo skupen takšen ali drugačen odnos do temeljnih gradnikov likovne izkušnje. Večina likovnikov »teoretizira« nezavedno: spontano, brez konceptualne trdnosti presojajo o identiteti, lastnostih in funkcijah likovnih elementov v specifičnem prostoru svojih del. A pri tem si verjetno nevede postavljajo omejitve: gotovo si lahko glasbenik, tudi če ne poznaš not oz. glasbene teorije, ampak pri skladanju kompleksnejših glasbenih struktur boš imel skoraj nepremostljive težave.

Ali je torej teoretiziranje lahko ovira? To je sicer možno, a dejansko tovrstno ozaveščanje ustvarjalnega procesa nikoli ne more uničiti kvalitetnega dela, tako

kot znanost ne more do konca razjasniti temin narave. Naj si še tako prizadeva doseči končno, absolutno teorijo, ki bi razložila vse, bo vedno ostalo temno polje, kamor svetloba konceptualnih orodij ne prodre. Tako je znani fizik Richard Feynman nekoč izjavil, da čeprav opisujemo npr. posamezen cvet do molekul natančno in lahko o njem napišemo debele knjige, bo cvet še vedno ostal magično lep. Danes vsi vemo, kako nastane mavrica, in čeprav ne iščemo več zakladov, ki naj bi bili zakopani pod točko, v kateri naj bi se stikala s tlemi, jo še vedno občudujemo in nam še vedno vzame sapo. Tako lahko razumemo tudi likovno teorijo in naš leksikon: tudi če bi si avtor tega želel, mu nikakor ne bi uspelo uničiti magičnosti likovnih in vizualnih fenomenov.

Muhovičev *Leksikon likovne teorije* je seveda znanstveno delo. Strukturiran je po leksikografskih pravilih, ki nam omogočajo navzkrižno preverjanje in pojmovno širjenje posameznega gesla, po horizontali in vertikali. Pod vsakim geslom, ki jih je 821(!), je najprej navedena informativna etimologija besede in njene ustrezne tuje sopomenke, potem pa sledi izčrpna definicija. Avtor povsod kaže svoje poglobljeno poznavanje različnih področij in gesla poveže v trdno mrežo, ki ne dovoljuje, da bi zgradba leksikona tudi za trenutek zanihala, kaj šele, da bi se nevarno nagnila. Seveda je največja pozornost pričakovano usmerjena v razjasnitev najpomembnejših pojmov likovno-vizualne izkušnje. Zgolj osnovnih gesel povezanih z barvo je denimo kar petdeset, sledijo jim še številna gesla, v katerih je pojem barve na drugem mestu. Skupno je torej kar 129 strani leksikona, skoraj petina, posvečenih barvi. To je, kot je v nekem intervjuju priznal, presenetilo tudi samega avtorja. Ker pa je Muhovič tudi odličen slikar, je takšno razmerje logično in pričakovano. Če bi bil zgolj teoretik, bi bil temeljni značaj leksikona seveda popolnoma drugačen. Pravzaprav je edini možni zaključek, da tovrstno pisanje zahteva razvito likovno senzibilnost.

Muhovič se ne zadovolji z obravnavo zgolj likovno-vizualnih fenomenov, saj se dobro zaveda širših kontekstov in prednosti interdisciplinarne metode, zato svojo pozornost vedno usmeri tudi na vsa področja, ki so z likovnim snovanjem in celovito recepcijo likovnih in vizualnih fenomenov povezana posredno ali so celo navidez nepovezana. Tako že na začetku odkrijemo 'aksiologijo', 'aksiom' in 'agregat', za 'akvarelom' trčimo ob 'algoritem' in verjetno bi brez prebrane obrazložitve takšnih pojmov površen bralec lahko sklepal, da gre za avtorjeve lapsuse. Podobna začasna nejevera bo marsikaterega bralca prevzela tudi ob 'amigdali' in še nekaterih pojmih iz fiziologije, pogosta pa so tudi gesla, ki so primarno povezana s filozofijo, fiziko, semiologijo ali psihologijo. Avtor nam tako jasno pokaže, da likovno ustvarjanje ni neka ozko specializirana in zamejena veščina, ampak kompleksen sistem vedenj in veščin, ki zajema iz skoraj vseh področij človeške vednosti.

V leksikonu imajo svoje mesto tudi tehnični in tehnološki vidiki likovnega ustvarjanja, recimo 'grisaille', 'šrafura', 'lazura', 'impasto' ali 'modeliranje', ki so ponekod samostojna gesla, včasih pa združena v krovnem (recimo 'slikarstvo'), zastopana pa so tudi gesla, ki so povezana z umetnostnozgodovinskimi pojmi,

recimo nekatere temeljne stilne kategorije (npr. impresionizem, pointilizem, land art itd.), pomembne izobraževalne institucije (npr. Akademija, Bauhaus, Gliptoteka) itd.

Avtor se jasno zaveda in o tem tudi odkrito govori, da je znanstvena metoda pri obravnavanju in razumevanju likovnih fenomenov lahko samo polovično uspešna. Znanstveni pristop nam sicer omogoča, da s pomočjo temeljnih kategorij likovnega mišljenja analiziramo vizualne fenomene, jih hierarhično in kontekstualno uvrstimo v lastno pojmovno zgradbo, ki jo lahko umestimo tudi v širšo pojmovno pokrajino stroke, a že sam proces in v končni fazi rezultat našega soočenja z vidnim svetom nas nujno zavezuje v aktivno držo stopnjevane čutne senzibilnosti, v kateri pomembno ali celo ključno vlogo igrajo naša čustva, ki ne prenašajo objektivne distance, ampak zahtevajo empatično subjektivnost. Ta pa je znanosti nedostopna in v glavnem celo nezaželena. Vizualno-likovnih fenomenov ne moremo obravnavati, analizirati in o njih podajati kakršne koli kompleksne sodbe denimo s kakšnimi sofisticiranimi aparaturami ali računalniškimi algoritmi. Vsaka likovno-teoretska sodba je namreč nujno povezana z našo psihofizično identiteto, z našim čustveno-duhovnim ustrojem, z našim življenjem v parcialnih legah in kot celoto. Zato Muhovič v uvodu poudarja nujnost povezave likovne teorije in konkretne likovne prakse. Kot ustvarjalci ali zgolj gledalci moramo torej svoja teoretska poizvedovanja združiti s konkretnim delovanjem v praksi. Sicer je teorija res lahko breme in postane odvečna.

Ena temeljnih premis leksikona je razlika med likovnim in vizualnim. Muhovič v izhodišču vztraja – in v tem mu lahko samo pritrdimo –, da termin 'vizualna umetnost', ki je danes zelo razširjen in je postal neke vrste krovni pojem, meri predvsem na zmožnost manipulacije z vizualno materijo, v kateri slednjo izrabljamo zgolj kot pripomoček, sredstvo za pragmatično komunikacijo. Likovnost pa v temelju izhaja iz izkušnje formalne transformacije, iz ukvarjanja s formo. Danes se govorjenje o formi – o strategijah produkcije in razumevanja – zdi anahronistično. Posebej sodobni vizualni umetnik lastno produkcijo največkrat razume kot zgolj podvrst komunikacije, v kateri naj bi bila forma zgolj sredstvo, s katerim posreduješ svoje ideje in ki ga po uporabi zavržeš, kot plastičen kozarček. To je seveda v nasprotju celo z enim temeljnih postulatov sodobne informacijske družbe, famozno Mcluhanovo sintagmo *medij je sporočilo*, v kateri lahko zaslutimo tudi popolnoma drugačne odtenke od običajnih interpretacij, ki medij razumejo zgolj v mehanicističnem smislu. Če je medij že sporočilo, se mora ustvarjalec sporočila, torej umetnik, z njim zares ukvarjati, ne ga le uporabiti, tako kot uporabimo recimo telefon, elektronsko pošto itd. Torej se mora uporabnik – če seveda teži k izvirnosti oz. drugačnosti svojega *sporočila* – ukvarjati z vsemi vidiki lastnega medija, sem pa gotovo spada tudi problem forme in transformacije. Še do nedavnega je splošno veljala sintagma, da brez stilizacije ni umetnosti. S tem je bil mišljen ravno proces ponotranjenja in transformacije, ki recimo slepemu ponavljanju ali zgolj citatu ne omogoča doseganja najvišjih kreativnih leg. Brez

ustvarjalčeve note, brez njegove prisotnosti v materiji medija, je sporočilo prazno. Ne glede na zveneče teorije, ki popolnoma izenačujejo tovrstno indiferentnost z angažiranostjo: postavimo skupaj kakšnega Warhola in Van Gogha, naša Barago in Skumavca, pa nam bo takoj kristalno jasno, do kod seže zgolj vizualnost. Tako je večini sodobne umetnosti – v nasprotju z deklarativno mantro – v resnici *aktivna* produkcijska drža gotovo »španska vas«. Če seveda za suho zlato ne jemljemo vsega, kar le malo diši po Duchampu. Zato se zdi pričakovanje, da se bo pa na drugi strani, v gledalcu, stopnjeval aktivni recepcijski angažma, prej ko ne jalovo.

Muhovičev *Leksikon likovne teorije* je apoteoza vseh vidikov transformacije forme: s stališča produkcije in recepcije, kolikor lahko o njiju v polju likovne umetnosti sploh govorimo kot o ločenima pojavoma. Temeljna zadeva tega obsežnega dela je tako analiza kompleksnega odnosa med vsebino in formo, v ustvarjalnem procesu in v izvedenih oz. končanih likovnih delih. Rdeča nit celotnega leksikona oz. temeljna avtorjeva usmeritev, ki se kaže že iz razdelitve bibliografskih enot, pa je ponekod še vedno kontroverzna teza, da sta likovno ustvarjanje in recepcija po svoji strukturi dejansko jezik. Tudi če je kdo do takšne teze skeptičen, mora priznati, da jo avtor z dosledno argumentacijo dobro utemeljuje in dokazuje njeno smiselnost.

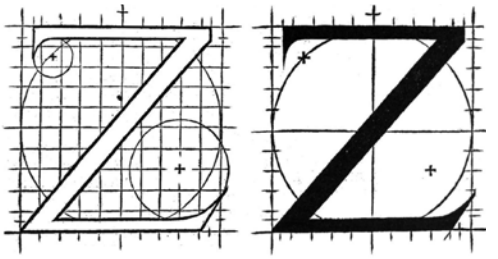

A. R. Penck (Ralf Winkler), Začetek lova na leve, 1982, akril na platnu, 290 × 500 cm, London: Saatchi; diagonalna mreža kot diskretna oblika orientacije v prostoru Penckove slike (formalna analiza Jože Muhovič).

Obsežna bibliografija na koncu leksikona je razdeljena po temeljnih področjih. Najprej so navedeni seveda referenčni slovarji in leksikoni, predvsem iz treh najpomembnejših govornih območij (francosko, nemško in angleško), potem neizbežne likovnoteoretske monografije, kjer najdemo vsa ključna svetovna imena od klasikov Albertija, Leonarda, Cenninija, Dürerja, Goetheja itd. do pomembnih imen dvajsetega stoletja, kjer seveda ne manjkajo npr. Arnheim, Butina, Gabo, Kandinsky, Klee, Pleynet idr. Sledijo 'Fotologija', 'Teorija barv', kjer je seznam avtorjev tudi zelo dolg in vključuje tako avtorje, ki so se s fenomenom barve ukvarjali npr. s stališča fizike, kemije ali psihologije, kot avtorje – ti seveda prevladujejo –, ki k barvi pristopajo skozi likovno umetnost: Albers, Birren, Itten, Matisse itd. Zatem sledijo 'Morfologija', 'Likovna kompozicija', 'Likovna semiotika', 'Teorija vizualnih komunikacij' in seveda 'Likovna teorija v Sloveniji', kjer najdemo vse avtorje, ki so na tem področju bili ali so še dejavni: Bonča, Butina, Didek, Selan, Tršar idr., precejšen del enot pa je avtorjev, kar prav tako kaže, da je že dalj časa osrednja figura tega področja. Bibliografija se konča z razmeroma kratkim seznamom elektronskih virov, kjer se avtor osredotoči na ključne informacijske točke. Celoten seznam bibliografskih enot natančno orisuje genealoško strukturo zgradbe leksikona, njegovo konceptualno ozadje in referenčna razmerja. Avtorjeva izhodiščna zasnova je zelo široka, saj tematiko osvetli iz številnih smeri, pri tem pa vseskozi ohranja središčno pozornost fenomenu likovnega: kot bi postopno prižigal reflektorje vedenja, s pomočjo katerih osvetljuje osrednje prizorišče. Bralec dobi občutek, da temnih

mest oz. senc na objektu preprosto ni. Če uporabimo geografsko metaforo, je bibliografija *Leksikona* zelo natančen zemljevid sveta likovne teorije.

Leksikon je posvečen avtorjevemu velikemu predhodniku, mentorju in prijatelju Milanu Butini, ki mu odkrito priznava pomembne zasluge pri določitvi gabaritov zgradbe likovne teorije in seveda izgradnjo trdnih temeljev za razvoj vede pri nas. Butina v svojih knjigah dokaj natančno zastavi in definira večino likovnoteoretskih problemov in konceptov, a hkrati ostaja do določene mere poljuden. Muhovič gre v svojem delu veliko dlje, globlje in bolj v širino. To nenazadnje odraža že jezik, v katerem je leksikon napisan. Ta je relativno zahteven, zgoščen – kot mora biti vsak leksikon –, od bralca zahteva intenzivno pozornost, zato gotovo ni primarno namenjen tistim, ki imajo ali so imeli takšne knjige zgolj za na knjižno polico. *Leksikon* tudi po avtorjevih besedah meri predvsem na likovne profesionalce: slikarje, kiparje, arhitekte, oblikovalce, pedagoge itd. Kljub načelni kritičnosti do pojma vizualne umetnosti in vztrajanju na spoštovanju razlik med likovno in vizualno sfero pa avtor dopušča možnost, da je leksikon potencialno zanimiv tudi za vizualne umetnike, saj slednji dejansko bivajo v simbolnem prostoru likovne umetnosti in se po logiki stvari nujno vsaj nekoliko soočajo tudi s problemi, ki spadajo v to polje. Zaradi bogatega slikovnega gradiva in zaradi tematike, ki jo obravnava, ga bodo verjetno vseeno vzeli v roke tudi radovedni knjižni »pohajkovalci«, ki veliko užitka najdejo že v listanju in naključnem, nesistematičnem paberkovanju po vsebini knjig.

Vsakemu bralcu pa prej ali slej postane jasno, da je *Leksikon* resno delo in je njegov domet zelo visok, če ne kar najvišji. Trenutno je to knjiga, ki ji na področju teorije likovnega in vizualnega preprosto ni para. In vprašanje, če jo bo komu, tudi samemu avtorju, lahko v bližnji bodočnosti uspelo preseči, čeprav Muhovič v uvodu odkrito prizna, da je leksikon odprta zgodba, ki naj bi jo postopno nadgrajeval sam in tudi vsi drugi kolegi, ki delujejo na tem področju.

Nek velik pisatelj je zapisal, da bi bil roman v nekakšni idealni, nedosegljivi platonski formi videti kot enciklopedija, pravzaprav kot posamezno geslo enciklopedije. Muhovičev *Leksikon likovne teorije* bi lahko zato zaradi njegove obsežnosti v tem smislu imenovali tudi zbrana dela velike zgodbe o likovni teoriji. To je knjiga, ki sprva zaradi svojega obsega in resnobnosti, ki jo izžareva tudi njegova zunanja podoba, kakšnega potencialnega uporabnika lahko tudi odbije, a gotovo se ta vtis – če nas sploh prevzame –, ko ga odpremo in polistamo po njem, hitro umakne in nas namesto njega prevzame radovednost ter posledično občutek zadoščenosti, saj v njem najdemo nedvoumne odgovore na naša poizvedovanja in nove, včasih presenetljive informacije. Vsakič ko ga vzamemo v roke, uporabnejši in boljši se nam zdi.

Dr. Edvard Kovač

Ženskost kot razodetje drugega

Ko je v sedemdesetih letih 20. stoletja v Zahodni Evropi napočil somrak političnih ideologij, so iskali misleca, ki bi filozofsko misel znova popeljal k njenim temeljem, ali celo k njenemu ponovnemu začetku. Tako so odkrili evropskega filozofa etike Emmanuela Levinasa, ki je združeval miselni svet slovanske literature, judovske Biblije, nemške moderne fenomenologije in tradicijo francoske spekulativne filozofije. Takrat je postalo kar modno citirati njegove stavke, ali kot je zapisal njegov učenec Jacques Rolland: »Levinas, pogosto navajan, redko kdaj bran in razumljen!«

Toda njegovi prvi nesporazumi so se začeli že ob njegovih predavanjih takoj po drugi svetovni vojni v filozofskem krogu Jeana Wahla v Parizu, ko je izzivalni fenomenolog govoril o nežnosti in o dvoumnosti ljubezni, o hranjenju in gostoljubju, o rodovitnosti in sinovstvu, o trpljenju in erosu. Vse te teme so bile doslej prepuščene poetom in kvečjemu duhovnim pisateljem, tokrat pa je filozof zrelih let iz njih oblikoval filozofske pojme. Mislec, ki je preživel holokavst, je hotel začeti ustvarjati novo filozofijo in vedel je, da bo uspel le, če bo vanjo vnesel nove pojme. Toda želja, ki ga je najbolj vznemirjala in ki mu je porodila takšne nove pojme, je bila, da bi govoril o drugem človeku na nov način. Tako, da bo drugi še vedno ostal čisto drugi. Gre za vprašanje: kako govoriti o človeku pred menoj, ga razumeti in ga miselno zaobjeti ter ga hkrati vendarle pustiti zunaj sebe, kot čisto danost, ki je ne bom nikoli do konca ponotranjil? Kako govoriti o drugem, da bom v njem ali pa na njem zasledil sledove večnosti, ki me bodo presegali tudi takrat, ko bom prepričan, da o njem nekaj vem?

Levinas se je odločil, da bo ta enkraten pojem drugega iskal najprej v fenomenološkem opisu ženskosti. In tukaj je nastopil prvi nesporazum. Prva izdaja njegove knjige, kjer je l. 1948 razkril svoj pojem ženskosti, ni doživela velike pozornosti in je niso jemali kot filozofsko. Obratno pa je druga izdaja iste knjige *Čas in drugi* sprožila številne komentarje. Toda vsi razlagalci niso šli v smer slovenskega prevajalca filozofa Gorazda Kocijančiča, ki je Levinasovo besedilo razumel kot izrazito apofatični tekst. Levinas namreč priznava, da o absolutnem Bogu ni mogoče izreči nikakršne besede (glej slov. prevod, *Etika in neskončno. Čas in drugi*, zbirka Tretji dan 9, Družina, Ljubljana 1998).

Neki komentatorji, npr. današnji francoski akademik Alain Finkielkraut, so Levinasa razumeli izrazito erotično. Pa vendar je etik 20. stoletja hotel predvsem pokazati, da se tudi v erosu javlja etičnost in ne šele v duhovni ljubezni, ki jo poimenujemo *agape*.

Temu nesporazumu bi se razlagalci lahko izognili, ko bi sprejeli, da je pojem drugega v ženski Levinas najprej iskal v ruski literaturi in bibličnih besedilih. Razlagalci bi se tej pomoti prav tako lahko izognili, ko bi preko kasnejšega pojma obličja razumeli tudi pojem ženskosti. Pojem ženskosti namreč naznanja pojem obličja. Zanimivo je, da že ženska, podobno kot kasneje obličje, »razbija vse druge pojme«, saj prinaša čisto drugost, in tudi ko vstopa v univerzalnost, še vedno ohranja svojo enkratnost.

Preko ženskosti je Levinas začel v filozofijo uvajati pojem čisto drugega, nekoga, ki je drugače drugačen, kot smo mi drugačni med seboj. Levinas je hotel uvesti pojem izjemne enkratnosti osebe, tako izjemne, da se ne pusti zaobjeti v nek drug vsesplošni pojem. Gre za pojem osebe, ki ne more biti nikoli nadomeščena z drugo osebo in še manj zamenjana. S pojmom singularnosti, enkratnosti, ali pojmom posamičnosti je prežeta vsa sodobna filozofija. V tem smislu Levinas ni nekaj novega. Toda njegov doprinos k zgodovini filozofije je, da je oblikoval neko posamičnost ali neko izjemnost, ki jo mi z vsesplošnimi pojmi ne bomo mogli razumeti. Torej, šlo bo za izjemnost, ki ne bo nikoli do konca razumljena, ki bo vedno ostala tudi skrivnost. In ta pojem skrivnosti drugega človeka bo temelj Levinasovega mišljenja. Ženskost bo pojasnjevala druge pojme, toda sama ne bo nikoli pojasnjena. Preko pojma ženskosti bo Levinas ugotavljal, zakaj je postal človek razumen, govoreč in pameten, hkrati pa ostal neizrekljiv in zakopan v skrivnost. Levinas ta izjemni pojem kmalu imenuje ženskost, zato bo lahko kasneje razvil idejo preroške izvoljenosti, ki mi jo nakloni pogled obličja.

Zakaj mu je prav ženska porodila takšen pojem enkratnosti? Judovska Biblija žensko imenuje izvoljenka in preroki so zavezo med Bogom Jahvejem in judovskim ljudstvom primerjali poroki. Bog Jahve izvoli svoje ljudstvo in judovski narod postane njegova nevesta. Jahve ji je zvest in je vesel poroke z njo. Psalmisti, posebno pa še *Visoka pesem* opevajo judovsko ljudstvo kot najlepšo nevesto, ki jo Jahve oblači v čudovita oblačila in jo krasi z izjemnim nakitom. Vsa judovska tradicija je te slikovite opise razumela kot lepoto Božje besede, njegovih etični zahtev, ki so dala njegovemu ljudstvu zavidljiv položaj najlepše neveste, v katere družbi se tarejo družice, torej drugi narodi. Tudi ko nevesta zapusti svojega Gospoda in je uničena, ponižana in umazana, jo ženin vabi, da pride znova k njemu, da jo bo lahko opral vseh madežev in ji znova nadel svileno obleko ter jo okrasil z biseri ogrlic in zapestnic. Bog ji bo vse odpustil in znova bo postala najlepša, kar pomeni, da bo ponovno izpolnjevala lepoto Božjih zapovedi.

Če pa pogledamo v rusko književnost, vidimo npr. pri Dostojevskem, da ženska ne pomeni samo izvoljenke Boga, ne gre zgolj za privilegiran odnos med Bogom in njegovo izbranko. Ženska postane izvoljenka še v nekem drugem pomenu, je oseba, preko katere Bog ali Neskončni razodeva svojo ljubezen do vsakega človeka. V ljubezni in darovanju ženske Bog razodene samega sebe vsemu človeštvu. Njegova ljubezen ali božja dobrota bo preko ženske navzoča v naši civilizaciji. V tem smislu ženska postane na nov način izvoljenka. Levinas razume judovsko Biblijo ne samo

iz talmudske tradicije, ampak tudi preko ruske pravoslavne duhovnosti, ki naklanja status judovskega naroda ali položaj izvoljenosti vsakemu narodu in posamezniku ter se s tem jasno odloča za razumevanje Biblije, ki ga usmerjajo preroška besedila.

Toda eden izmed znakov te izvoljenosti med vsemi ljudmi ali odbranosti od drugih ljudstev je tudi v tem, da ženska trpi. In s tem, ko trpi, odrešuje svet. Zato dobi ženska v ruski literaturi podobo trpečega Božjega služabnika, o katerem govori prerok Izaija. To ni kakšen mazohizem in ne gre za vprašanje zagrenjenosti, ampak za pojmovanje ljubezenskega žrtvovanja ali življenjskega darovanja. Podobno kot se je judovski narod daroval za vse človeštvo, se tudi ženska daruje za svoje drage, za drugega, za tistega, ki je še bolj nemočen kot ona sama. Na tem obzorju pojmovnosti je ženskina ljubezen vedno daritvena ljubezen. Levinas podobno kot Dostojevski to ljubezensko daritev povezuje s trpljenjem. V tem smislu pravi, da je ženska v trpniku, ker je sprejela, da prenaša težo sveta in težo drugih ljudi.

Trpnik za Levinasa ni zgolj nasprotje aktivnosti, ker je trpnik ženske bolj aktiven od vsake dejavnosti in bolj pasiven od vsake trpnosti. Trpnik je za Levinasa sposobnost nositi na sebi vso preteklost in ženska nas je sposobna tudi popeljati vanjo, v preteklost trpljenja in bolečine drugega.

Morda se nam zdi takšno razumevanje ženske trpnosti le romantična podoba ženske, ki trpi in se daruje, ker živi v miselnosti tradicionalne družbe. V obzorju te kulture je ženska že po svoji naravi fizično šibka in družba ji ne daje tistega priznanja, ki ji gre. Trpljenje žene in njena daritev za druge je gotovo poteza ruske družbe v začetkih njene modernosti, ki je močno odmevala tudi v ruski literaturi.

Toda Levinas je šel še dlje kot rusko leposlovje in je ženskost kot trpljenje in trpnost povezal s pojmom, ki ga je popeljal v sam izvir preteklosti, k čistemu izvoru človeške misli in življenja. Pojem ženskosti nosi v sebi te prvine, zato človeku omogoča, da se zave svojega temeljnega poslanstva, ki je etična odgovornost. Za Levinasa je prav zavest etične odgovornosti prvo javljanje človeške zavesti in je zato na nek način celo »predzavestna«, pa vendarle že tudi pomenska, saj vodi naša ravnanja. V tem smislu je ženskost preko svojega trpnika izvor človeške poklicanosti. Ženskost kliče človeka k etičnemu poslanstvu, s tem pa tudi k zavedanju samega sebe. Zaradi klica ženskosti se človek prebuja k svoji osebnosti in jo tudi uresničuje.

Ženska uči človeštvo, da sprejema drugega v vsem spoštovanju. Gre za veliko več kot za tradicionalno gostoljubje, ki ga pozna kultura Vzhoda in tudi tradicionalna slovanska omika. Gostoljubje je ključen pojem v Levinasovi filozofiji, kot je zatrdil l. 1995 na Levinasovem grobu veliki francoski filozof Jacques Derrida.

Toda kaj razkriva pojem gostoljubja? V tradicionalni družbi je ženska tista, ki odpre hišna vrata, ki je doma. Mož ali oče je tisti, ki je zunaj, ki dela. Žena ostaja varuhinja ognjišča in ona nudi gostoljubje. Po izročilu nekaterih omik, kot v francoski kulturi, je vedno žena tista, ki sprejme pri vratih goste in jih tudi porazporedi za mizo. Vidimo, da sodobnost prav tako ohranja nekatere poteze, ki spominjajo na vlogo ženske kot varuhinje ognjišča ali kot tiste, ki goji gostoljubje. V tem smislu Levinas pravi, da ženska s svojo gostoljubnostjo, odprtostjo in razpoložljivostjo

zazna trpljenje drugega ter mu prihaja na pomoč. Ženska je za Levinasa pojem človeškosti.

Levinas je pogosto poudarjal, da je biološka ženskost samo prva figura ženskosti in da njega zanima predvsem ženskost kot klic k etičnosti. Ženskost je zanj nova pojmovnost, ki ni gramatikalna in ki tudi ni logična razlika, ni ne jezikovna in ne ontološka drugačnost. Ženskost vnaša novo razlikovanje, ki ni bivanjsko, ampak etično. Res je, da nekatere njegove fenomenološke analize občutenega telesa, ki razkriva svojo pomenskost preko božanja, govorijo o izjemni čutnosti. Toda Levinas tudi v svoji najbolj radikalni telesni senzibilnosti zazna le etičnost, zato vedno dosledno loči telesno ljubkovanje od etično sporne poželjivosti, ki pa vodi v nasilje. Telesna ljubezen mu je iskanje drugega in sprejemanje zavesti, da etičen ni mogoče biti brez drugega. Tako mu je tudi erotični odnos prvenstveno simbol in navzočnost etike drugega, tistega drugega, ki me darežljivo sprejema. Ženskost je za Levinasa pravzaprav usoda ali poklicanost vsakega človeka, vsakega posameznika. Ženskost potemtakem ni več vezana na polovico človeštva, ampak je etično poslanstvo vsakega posameznika. V tem smislu je ženskost za Levinasa etično prebujen in delujoč človek.

Toda Levinas je kasneje uvidel, da pojmi, ki jih mora na vsakem predavanju in v vsakem članku na novo pojasnjevati, postanejo neuporabni. Zato se je odločil, da bo svoj ključni pojem obličja pojasnjeval raje s pojmom berača kot s pojmom ženske.

Ne šele obličje, že pojem ženskosti Levinasa popelje v onstranstvo, k neskončnemu. Levinas se v primerjavi z Nietzschejem odpre resničnemu onstranstvu ali transcendenci, zato se je tudi sposoben razpreti v onstransko neskončnost, kar pomeni k čisto božjemu. Upa si govoriti o sledovih samega neskončnega Boga na obličju drugega človeka. Toda prav ta pojem obličja je tudi pri njem porojen iz pojma ženskosti. Ženskost je tista, ki s svojo gostoljubnostjo sprejema najprej idejo neskončne odgovornosti, s tem pa tudi, da bo razkrila sledove Neskončnega Boga.

Po Levinasu bo za vedno ostal velik prepad med menoj in drugim, med mojim hrepenenjem in tistim, po katerem hrepenim. Vendar je ta prepad premostljiv na čisto poseben način, kajti ta most ne bo ukinjal ločenosti. To je pot besede, ki jo izgovarja čisti drugi, ki jo izreka ženska in ki mi bo pomagala ustvariti pristen govor: »Govoriti pomeni skupen svet, pomeni ustvariti skupen prostor,« pravi Levinas. Da bi pa ta skupen prostor obstajal, ali pa sploh začel obstajati, je treba od vsega začetka vzpostaviti in utrditi ločenost: »Odnos do jezika predpostavlja transcendenco, predpostavlja jasno ločenost, tujost med govorečimi, in hkrati pomeni razkritje drugega v meni, ali kako se mi drugi razodeva, kako se mi Drugost razodeva.« Ta ločenost je tudi pogoj za ljubezen, da se lahko prava ljubezen sploh pojavi. Da bi ljubezen obstajala, mora najprej obstajati neizpeljana drugost, torej drugost, ki se ne more izvesti na istost. Ta drugost je veliko več od skupnega sveta, zanimanja ali želje, ki poudarja govorico. Kategorija te čiste drugosti, čisto novega sveta, sled večnosti, polet misli v onstranstvo in razpiranje v neskončnost pa je za Levinasa ženskost sama.

Dr. Andrej Rahten

»Niso pruski junkerji, ampak pravi demokrati«: Hermann Wendel in Slovenci

Fran Saleški Finžgar je leta 1922 v znamenitem članku *Jugoslavija ali smrt*, namenjenem predvsem avstronostalgikom, ugotovil, da so bili Slovenci za svetovno diplomacijo rojeni šele z nastankom Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Prej po njegovem mnenju Slovencev »za ta svet ni bilo«. Resnici na ljubo, so ostali Slovenci po odhodu iz habsburške monarhije kljub (tretjemu) mestu v nazivu nove Kraljevine SHS za javnost v drugih delih Evrope precejšnja neznanka. Le redki so bili publicisti, ki bi jih slovenski svet posebej zanimal. Med tistimi, ki so ponesli slovensko ime v Zahodno Evropo, velja prav posebno mesto Hermannu Wendlu, nemškemu politiku, zgodovinarju in publicistu, ki je v ustanovni dobi jugoslovanske države prepotoval dobršen del njenih pokrajin.

V Metzu leta 1884 rojeni Wendel je bil sin pruskega uradnika, ki je bil poslan v Lotaringijo, deželo na meji drugega nemškega rajha s francosko republiko. Življenje v tej zgodovinskih bremen polni deželi je bilo za Wendla navdih za iskanje poti povezovanja med narodi, pri čemer je svoje nazore vseskozi gradil na vrednotah razsvetljenstva. To se kaže tudi v izboru napisanih biografij, katerih mojster je bil (Heine, Danton). Kot beremo v članku Gerharda Seewanna za biografski leksikon zgodovine Jugovzhodne Evrope, se je Wendel že zgodaj odločil za socialdemokratsko stranko in bil leta 1912 na njeni listi – kot najmlajši poslanec – izvoljen v državni zbor. Postal je tudi sodelavec njenega osrednjega glasila *Vorwärts* in kot njegov dopisnik iz Beograda poročal o balkanskih vojnah. Takrat se je navdušil nad srbsko kulturo, hkrati pa postal odločen zagovornik združitve južnih Slovanov, češ da je habsburška monarhija po koncu osmanske nevarnosti izgubila smisel obstoja.

Tudi po koncu prve svetovne vojne, ko se je umaknil iz politike in se v celoti posvetil literarnemu delu, je rad prihajal na obisk v južnoslovanske dežele. Največ vtisov o povojni Sloveniji je zbral v potopisu *Kreuz und quer durch den slawischen Süden* (Frankfurt am Main, 1922). Iz ohranjene korespondence, ki jo najdemo v rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, lahko sklepamo, da je imel Hermann Wendel v dvajsetih letih 20. stoletja kar živahne stike z nekaterimi slovenskimi razumniki. Sem sta spadala zlasti publicist Fran Erjavec in literarni zgodovinar Jože Glonar. Erjavec je podobno kot Wendel politično kariero začel v socialdemokratski stranki na

predvečer prve svetovne vojne, a je leta 1920 iz nje izstopil. Začel se je približevati Slovenski ljudski stranki, postal glavni urednik *Ilustriranega Slovenca*, leta 1928 pa napisal uradno zgodovino slovenskega katoliškega gibanja. Glonar je bil od leta 1919 zaposlen v Licejski knjižnici v Ljubljani in isto leto prevzel urednikovanje *Ljubljanskega zvona*, kjer je tudi objavljal recenzije Wendlovih del.

Med obiskom povojne Slovenije, »gospodarsko najrazvitejšega dela jugoslovanske države«, je Wendlu najprej v Mariboru padla v oči vidna slovenizacija mesta, ki je bilo do leta 1918 skupaj s Celjem in Ptujem del nemškega »trdnjavskega trikotnika«. Tako je na primer opazil preimenovanje Tegetthoffove ulice v Aleksandrovo ali Kernstockove v Principovo (»metalca bomb« iz Sarajeva, ki mu je sicer namenil tudi posebno študijo o atentatu). Po njegovem mnenju so v mestu ob Dravi slovensko govorili še vedno večinoma kmetje, ki so pred rotovžem prodajali sadje in zelenjavo, drugače pa je bilo slišati »skoraj samo nemščino, štajersko obarvano«. Čeprav Nemec, je Wendel izkazal določeno razumevanje za ravnanje novih jugoslovansko vnetih oblasti, saj so se nekdanji gospodarji Maribora po njegovem mnenju obnašali kot *Herrenrasse*. Nobenega nacionalizma ni odobraval in je svoje mnenje o mariborskih razmerah podkrepil z anekdoto iz vojnega obdobja, ko je gostilna v francosko govoreči vasi v bližini Metza dobila novo ime: *Zum Reichsadler*. Eden od redkih zmernih nemških uradnikov v Lotaringiji je ta germanizacijski manever komentiral z besedami: »Lahko pobarvate fasado drugače, toda srca ne morete spremeniti!« Ob tej asociaciji je Wendel za slovensko politiko v poprevratnem Mariboru ugotovil: »Slovenci niso pruski junkerji, ampak pravi demokrati. Toda fasadno politiko, fasadno politiko vodijo tudi oni; v Marburgu, v Mariboru.« Kot sin pruskega uradnika z izkušnjo življenja na meji romanskega in germanskega sveta je vedel, o čem govori.

Precej bolj je bil Wendel nad novimi razmerami navdušen med ogledom Ljubljane. Pri tem je priklical v spomin vtise Metternichovega svetovalca Friedricha Gentza, ki jih je ta zbral med ljubljanskim kongresom leta 1821. Tako je evropsko bralstvo opomnil, da je bila Ljubljana že nekoč tudi pomembno diplomatsko stičišče, čeprav zgolj za čas enega kongresa Svete alianse. Wendlov pogled na Ljubljano je imel seveda pomembno literarno razsežnost. S simpatijami je opisal srečevanja Jože Glonarja, Ivana Prijatelja, Ivana Vavpotiča in Otona Župančiča v unionski kleti in pri Turku v Streliški ulici. Na kratko je opisal tudi novoustanovljeno ljubljansko univerzo, razpršeno po številnih zgradbah. Med knjigami ga je vodil Ivan Prijatelj, od katerega je verjetno povzel tudi kratko zgodovino slovenskih prizadevanj za ustanovitev lastne univerze.

V unionski kleti je Wendel srečal tudi prvaka slovenskih socialdemokratov Etbina Kristana. Kot je mogoče sklepati iz pisem Erjavcu, ki jih hrani NUK, je Wendel sicer dobival na svoj naslov tudi slovensko socialdemokratsko glasilo *Naprej*. A slednje je prihajalo bolj neredno, zato je večino vesti spremljal prek glavnega organa katoliških narodnjakov, *Slovenca*. Do predsednika Deželne vlade za Slovenijo Janka Brejca, nekdanjega prvaka koroških Slovencev iz vrst Vseslovenske ljudske stranke, pa je bilo po Wendlovem pričevanju zelo težko priti, saj se je vseskozi gibal

po koroškem ozemlju, kjer se je pripravljal plebiscit. Kot sledi iz enega od pisem Erjavcu, se je Wendel po vrnitvi domov pritožil, da so poštne povezave z Jugoslavijo še vedno »mizerne«. Kolegu je opisal nezgodo, ki se mu je pripetila po vrnitvi. Brejc mu je namreč prijazno podaril izvod knjige *Aus dem Vilajet Kärnten,* v kateri je skupaj z drugimi avtorji opisal nemškonacionalno samovoljo v predvojni Koroški. Ker si je Wendel med turnejo po Jugoslaviji nabral preveč knjig, si je dal knjige poslati v Frankfurt prek Švice. Žal pa sta se dva paketa izgubila, med drugim tudi tisti z Brejčevim darilom Aus dem Vilajet Kärnten. To je Wendla še toliko bolj prizadelo, saj je želel iz gradiva v Brejčevi brošuri črpati podatke za oceno plebiscita.

Med slovenskimi politiki je Wendel sicer najbolj čislal leta 1917 umrlega Janeza Evangelista Kreka, »apostola krščanskega socializma«, ki se je po njegovem mnenju enako dobro spoznal na Tomaža Akvinskega kot Karla Marxa. Kasneje je Wendel objavil tudi recenzijo prvega dela Krekovih spisov, ki jih je zbral Ivan Dolenec, pri čemer se je v iskanju gradiva Wendel povezal tudi z Izidorjem Cankarjem. Med obiskom povojne Slovenije pa je njegovo pozornost pritegnila slovesnost ob Krekovem spomeniku v Selcih nad Škofjo Loko, ki jo je tudi vzneseno opisal v citiranem potopisu. Wendel je bil navdušen nad nošami katoliških orlov in orlic, pohvalil je »elegantni govor« voditelja Slovenske ljudske stranke Antona Korošca, še bolj pa mu je bil všeč Finžgarjev nagovor, ki je Krekovo delovanje povezal s pomenom knjige za slovenstvo. Med drugim je menda Finžgar izjavil: »Brez vina lahko živimo, brez knjige pa se bomo izsušili.« Ta misel je bila Wendlu zelo všeč, a je kljub temu naslednje poglavje potopisa, posvečeno Dolenjski, začel z motom: »Cviček, cvička.«

Wendel je sicer vseskozi kazal velik interes za slovensko literaturo. Zelo je cenil Erjavčevo publicistično delo. Tako je v pismu 22. januarja 1920 pohvalil njegov spis *Naša Istra* (1919). Poudaril je, da je iz njega pobral koristne podatke za razpravo *Der italienische Imperialismus und die Südslawen,* ki je izšla v ugledni münchnenski reviji *Der neue Merkur.* Iz istega pisma lahko izvemo tudi zanimivost, da je želel Wendel za svoje stanovanje, kjer je živel z ženo in psom, kot gospodinjo najeti Slovenko. V pismu Erjavcu je natančno opisal, kako si jo predstavlja: stara bi morala biti od 18 do 20 let, ne biti prešibka, navzven pa delovati prijetno in prijazno. Zagotovil je, da v njegovem majhnem gospodinjstvu ne bi imela »suženjskega življenja«. Čeprav je bil Wendel ateist, je v pismu zapisal, da je povsem samoumevno, da bo lahko kot katoličanka opravljala tudi svoje cerkvene dolžnosti. Wendel je celo zaprosil Erjavca, če lahko za nasvet vpraša kakšnega od podeželskih duhovnikov, ali morda pozna primerno osebo. Erjavec je v odgovoru vprašal Wendla, kolikšna bi bila plača slovenske gospodinje, a je kmalu dobil odgovor, da bo nemški kolega verjetno od te zamisli odstopil. V to ga je v pismu prepričal Glonar, ki ga je zalagal tudi s številkami *Ljubljanskega zvona*. V zameno je Wendel obema obljubil, da jima podari Heinejevo biografijo.

Sicer pa sta Erjavec in Glonar z recenzijami v slovenskih revijah pridno podpirala Wendlovo publicistično delo. A zaradi njune prezaposlenosti je nastal tudi kakšen ocenjevalni zastoj. V pismu z dne 29. januarja 1921 se je tako Wendel zahvalil Erjavcu za eno od recenzij v Naših zapiskih, a že 24. februarja se je pritoževal, da Glonar mečka z besedilom o

Wendlovi knjigi *Aus dem südslawischen Risorgimento* (Gotha, 1921). Pri tem je izrazil upanje, da pri Glonarjevem zavlačevanju ne gre za kakšen »orientalizem«. No, Glonar v recenziji, ki je isto leto izšla v *Ljubljanskem zvonu*, ni skoparil s pohvalami na račun knjige »v jeziku, v katerem doslej nismo bili vajeni prijaznih besed«. Poudaril je, da bo knjiga med Slovenci našla veliko prijateljev: »Dragocena je zato, ker odpira nam samim, ki tičimo v sredi življenja, ki nam je preveč pred nosom, da ga ne vidimo, nova obzorja in nove perspektive.« Enako prijazna je bila tudi Glonarjeva recenzija naslednje Wendlove knjige o južnih Slovanih *Aus drei Kulturen* (Berlin, 1922). Glonar je pohvalil Wendlov koncept, ko je primerjal francosko, nemško in jugoslovansko kulturo: »V vseh treh kulturah se kaže njegov interes, ki je enako posvečen literaturi kakor življenju, ki z enako ljubeznijo obsega prvoboritelje kakor skromne delavce na teh poljih.« Še zlasti je poudaril njegov članek o Antonu Aškercu.

Iz korespondence, ki jo hrani NUK, lahko razberemo tudi, da je Wendlu napisal recenzijo za eno zgodnejših del o jugoslovanski problematiki tudi jezikoslovec Matija Murko. A zdi se, da je vendarle Erjavec ostal vseskozi najbolj pozoren slovenski spremljevalec dela nemškega kolega. Slednji je bil pripravljen prisluhniti tudi kritikam in korigirati napake, ki jih je odkril Erjavec. Wendel ga je tudi vnaprej obveščal o knjižnih načrtih. Tako je v pismu 30. marca 1925 izrazil olajšanje, da je tik pred zaključkom pisanja knjige *Der Kampf der Südslawen um Freiheit und Einheit*. V istem pismu je kolega obvestil, da pripravlja članek za zbornik o fašizmu v Evropi, ki naj bi izšel v Berlinu. Vprašal ga je, kako gleda na delovanje organizacij ORJUNA in SRNAO. Sredi avgusta 1925 je Wendel sicer spet prek Jesenic pripotoval v Slovenijo. Iz pisem Erjavcu je razvidno, da se je iskreno veselil, kako bo lahko spet užival v golažu in cvičku. Erjavec je uredil vse potrebno, tudi da ga je na meji pričakal visok funkcionar Slovenske ljudske stranke.

Wendel ni bil popularen samo v slovenskih intelektualnih krogih, ampak tudi drugod po Jugoslaviji. Tako je leta 1929 kot prvi Nemec po prvi svetovni vojni prejel častni doktorat beograjske univerze. Kritično pa so njegovo delo ocenjevali Nemci na Slovenskem. O tem priča, na primer, odziv na članek o Nemcih v Jugoslaviji, objavljen novembra 1928. Avtor kritičnega odziva, ki ga je objavil tudi *Cillier Zeitung*, je Wendlu očital nepoznavanje položaja slovenščine v stari Avstriji, pri čemer je pribil, da bi bili jugoslovanski Nemci povsem zadovoljni, če bi imela nemščina v novi državi tak status. Zanimivo je, da je Wendel zavrnil ponudbo nemške vlade, ki ga je zaradi njegovih poznanstev nameravala poslati za poslanika v Beograd.

Leta 1933 se je Wendel pred nacistično diktaturo umaknil v Pariz, kjer je tri leta kasneje tudi umrl. Njegov opus del o slovenski oz. jugoslovanski tematiki je bil dolgo znan zgolj ožjemu krogu poznavalcev, nekoliko večjo pozornost pa je doživel v devetdesetih letih 20. stoletja, ko sta ga na novo odkrila srbski slavist Miloš Okuka in prevajalec Klaus Detlef Olof v knjigi *Traumreisen und Grenzermessungen. Reisende aus fünf Jahrhunderten über Slovenien* (Celovec, 1994). Prav je, da ob osemdesetletnici njegove smrti v skromni obliki na Wendlovo delo opozorimo tudi v Sloveniji, ki jo je vedno opisoval z neprikritimi simpatijami, čeprav v drugačnih časih.

Eva Hudales

Digitalizacija ornamentov slovenske krasilne umetnosti

V sklopu natečaja **Mladi za Celje 2015**, *ki ga organizira Mestna občina Celje, je nastalo raziskovalno delo* **Digitalizacija ornamentov slovenske krasilne umetnosti**. *Takratni dijaki Srednje šole za strojništvo, mehatroniko in medije so delo uspešno končali pod mentorstvom prof. Marka Radosavljevića, ki je mladim predstavil svet slovenske krasilne umetnosti Jožeta Karlovška in jih pri tem uspešno usmerjal.*

Nekoč je bila uporaba ornamentov samoumevna, z globalizacijo pa je slovenska ljudska umetnost v sodobnih tehnoloških procesih skoraj pozabljena. Z našim raziskovalnim delom smo želeli pokazati bogato zgodovino slovenskega ornamentalnega zaklada, ki smo ga s sodobnimi medijskimi tehnikami ohranili in pripravili za enostavno uporabo na različnih stopnjah reprodukcijskih procesov. Ljudsko ornamentiko smo tako povezali s sedanjostjo.

»Slovenski ornament se je odnosno pojavil med nami kakor naš neugnani pravljični junak.«

Jože Karlovšek

Jože Karlovšek se je že od svoje mladosti srečeval z umetnostjo in na kasnejših potovanjih po Sloveniji odkrival ter skrbno beležil še živeče ostanke slovenske ljudske kulture. Zanimali so ga predvsem elementi slovenske ljudske umetnosti, ki jih je skušal v prenovljeni obliki prenesti na tedanje sodobne izdelke uporabne umetnosti. Karlovšek spada med pomembne proučevalce slovenske ljudske ornamentike, med narodopisce, stavbenike in likovne ustvarjalce. V svojih 63 letih življenja je napisal številne knjige in strokovne članke o ornamentiki in stavbarstvu. *Slovenski ornament*, knjiga, ki je izšla v dveh zvezkih (1935 *Zgodovinski razvoj* in 1937 *Ljudski in obrtniški izdelki*), podrobno raziskuje ornament in izvor slovenskega ornamenta, ki izhaja iz staroslovanske dobe.

Jože Karlovšek: Slovenski ornament, 1935 in 1937

Pri raziskovanju ornamentov ga je vodilo prepričanje, da je slovenski ornament drevo, ki raste iz globin narodne duše in zemlje že tisočletja ter kaže za vsako dobo svoje preteklosti svoj poseben cvet. Kljub takratnemu »zavračanju« starega je iz antičnih časov pripravil grafično osnovo sebi, umetnikom in celotnemu slovenskemu narodu ter s tem naredil prvi korak do uspešnega ohranjanja slovenske ljudske umetnosti. Jože Karlovšek v okrasni umetnosti ni ostal le zbiralec ljudskega blaga in proučevalec, temveč je iz pridobljenega znanja tudi sam ustvarjal. Na temo slovenskega bajeslovja in pripovedk je naslikal okoli petdeset podob, poleg tega ogromno ornamentalnih ilustracij. Njegove kreacije so povezovale tradicijo s takratnim življenjskim slogom in so zanimive za uporabo in nadgradnjo še danes.

Slovenski ornament

Okrasek ali ornament je v likovni umetnosti temeljni znak rastlinskega, živalskega, geometrijskega ali antropomorfnega motiva. Ornamentika je celota likovnih elementov, ki pripadajo določenemu kulturnemu krogu in obdobju, ter ima prepoznaven slog. Ornament je nastal zaradi človekove potrebe po okraševanju uporabnih predmetov, ki jih je oblikoval sam. Ornamenti so svoj pečat pustili od kamene dobe, kjer je človek razvil čustven odnos do svojih predmetov in jih na svoj edinstven način (kolikor je bilo s tedanjimi orodji mogoče) olepševal ter jim pripisal različne lastnosti, do današnje minimalistične uporabe. Uporabljali so jih v vseh kulturah in obdobjih, moderne civilizacije pa so jih največ uporabljale v arhitekturi in pri proizvodnji uporabne umetnosti.

»Najstarejši lepi okraski so se ohranili na mašnih plaščih in prtičkih.«

»Slovenski ornament je močno drevo, ki rase iz globin narodne duše in zemlje že tisočletja ter kaže za vsako dobo svoje preteklosti svoj poseben cvet.«

V domovih in njihovi okolici v sodobnem času skoraj ne najdemo več ornamentike. Veliko bolj kot na pohištvu je uporabljena na manjših uporabnih predmetih (vaze, krožniki, keramika ipd.). Če pa smo malo bolj pozorni, lahko v manjšem obsegu slovenske narodne ornamente opazimo tudi na grafičnih izdelkih (vabila, vizitke, zaščitni znaki podjetij ipd.). Kljub temu da se navadno ne oziramo na izvor in globlji pomen slovenske krasilne umetnosti, je zelo pomembna za našo ljudsko samopodobo.

Tako kot druge panoge likovne umetnosti se tudi ornament neprenehoma razvija, izpopolnjuje in preoblikuje. Vpliv naravnih sil, način ljudskega življenja, kulturni in tehnični napredek mu pripi-

1.

2.

šejo razne slogovne značilnosti in nove dimenzije. Za slovenski narodni ornament (SNO) velja, da se je od skupnega staroslovanskega začel odmikati okoli leta 1000. Slovenski ornament se je razvijal iz enega vira, zato časovno obdobje nanj ni vplivalo toliko kot na druge. Prav zaradi tega ima malo skupnega z razvojem drugih evropskih stilov. Jože Karlovšek se je lotil primerjalnega študija ornamentov v različnih kulturah skozi čas, za slovenski ornament pa je določil pet stopenj razvoja:

1. stopnja (ok. 1000–1250): abstraktni motivi;
2. stopnja (ok. 1250–1500): stilizacijo razvijejo bolj definirani rastlinski motivi;
3. stopnja (ok. 1500–1700): naravnejši rastlinski motivi (grozdje, nagelj, zvončnice), verski motivi (kelih, srce, jagnje);
4. stopnja (1700–1800): baročna obilnost se pokaže v kopičenju motivov v slovenski ornamentiki;
5. stopnja (1800–1900): slovenski ornament doseže vrhunec tisočletnega razvoja, pojavljajo se motivi, vzeti iz ljudskega življenja.

3.

4.

5.

ESEJ

Vsak slovenski ljudski ornament je različno poslikan, lahko jih najdemo v enakomernih ali različnih barvnih odtenkih, povsem brez senčenja. Uporabljene so tople in nežne barve, kot so pastelna rumena, rjava, nežna zelena, modra ipd. Glavni motiv je nekoliko poudarjen z močnejšimi barvami. Ornament se ne barva naturalistično, ampak poljubno, domišljijsko.

Motivi so prevzeti iz poljedelstva, vrtnarstva, živalstva, verstva in so prepleteni z geometričnimi prvinami. Najpogostejši so rastlinski motivi, ki so nastali iz abstraktnih, geometričnih in drugih oblik. Karlovšek je tudi te razvrstil v štiri glavne skupine:

1. v prvo skupino je uvrstil geometrične in abstraktne cvetke in liste (zaokroženi liki, zvezde ...),
2. v drugo stilizirane rastlinske motive (vrtnice, nagelj, grozdje ...),
3. v tretjo prinesene motive iz vzhodnega področja (tulipan, rozete ...) in
4. v četrto umetno ustvarjeno cvetje, ki navadno predstavlja prehode med oblikami.

»Slovenski ornament v 19. stoletju prištevamo med najlepše ornamente, kar jih pozna zgodovina. Saj sta ga ustvarila naš narod in naša prvotna in sedanja zemlja.«

Poleg rastlinskih motivov se pojavljajo še različne vrste ptic, golobov, pavov, orlov ... Živalski motivi imajo zgolj dekorativen pomen. Večji pomen imajo verskosimbo-

1.

2.

3.

4.

lični dekorativni motivi (križ, vinska trta, kelih …). Glavna motiva med vsemi sta nagelj in srčna oblika, ki se najpogosteje uporabljata in predstavljata nekakšen simbol slovenske krasilne umetnosti.

Za zadnjo, peto stopnjo razvoja slovenskega narodnega ornamenta Karlovšek trdi, da je slovenski ornament dosegel vrhunec svojega razvoja z izgubo simbolike in poudarkom na dekorativnem pomenu. Dobro je poznati vsaj del ozadja slovenske ornamentike, da lahko njeno dolgo zgodovino še naprej ohranjamo in ponovno približamo slovenskemu narodu. Poznavanje korenin, slogovnih značilnosti, motivike v povezavi z uporabo barv igra vodilno vlogo pri kreativnem nadgrajevanju SNO. Polni vzorci organske slovenske ornamentike tistega časa zaostajajo za ideologijo sodobnega minimalizma in geometrije. V naši zavesti ostaja slovenski ornament kot obilno okrašen v kompleksni kompoziciji, zato si je težje predstavljati njegovo celovitost. Nadgradnja arhaičnega ornamenta in vsestranska uporabnost lahko pozitivno vplivata na vizualno identiteto našega kulturnega območja in mu povrneta prostor za svojo edinstveno izraznost.

Slovenska ornamentika v digitalni dobi?

Ker slovenski narodni ornament izhaja iz ene skupne točke, se lahko na različnih okrasnih predmetih pojavljajo enaki oz. podobni ornamentalni motivi. Na njihov končni rezultat vpliva predvsem izbrana tehnična izvedba. Slovensko ljudsko ornamentiko so v 18. in 19. stoletju uporabljali predvsem preprostejši ljudje za popestritev zunanjih in notranjih prostorov. Na Slovenskem se je SNO razvijal v glavnem na tekstilu, vezeninah, prtih. Ornamentiko, z različno motiviko, so na površine ročno izrezljali, naslikali ali izvezli – od tu njihov ploščat izgled. V manjšini jih je možno opaziti tudi v srednjeveških rokopisih (vinjete, inicialke …), na stenskih poslikavah v cerkvah, lesenih skrinjah, panjskih končnicah, mašnih plaščih, čipkah, keramiki, steklu, nekaj tudi v tiskani obliki … V današnjem globalnem svetu prevladujejo sodobni stereotipi, ki ornamente puščajo v ozadju in jih označujejo le kot zanimivost iz preteklosti.

Danes se različne klasične likovne tehnike – slikarstvo, fotografija, grafika, kiparstvo itd. – prepletajo. To omogoča nove oblike izražanja umetnikov in prav tu lahko v ospredje stopi slovenski narodni ornament. Tako bi lahko npr. lepote SNO s pridom uporabljala modna oz. tekstilna industrija in ohranjala dolgotrajno tradicijo z oblikovanjem tekstilij in oblačil z sodobnimi tehnikami. Posodobljena oblika tradicionalnih vzorcev z različnimi teksturami prinese nove ideje za končne izdelke na tem področju. Modna industrija pa ni edina, ki bi lahko pogosteje uporabljala

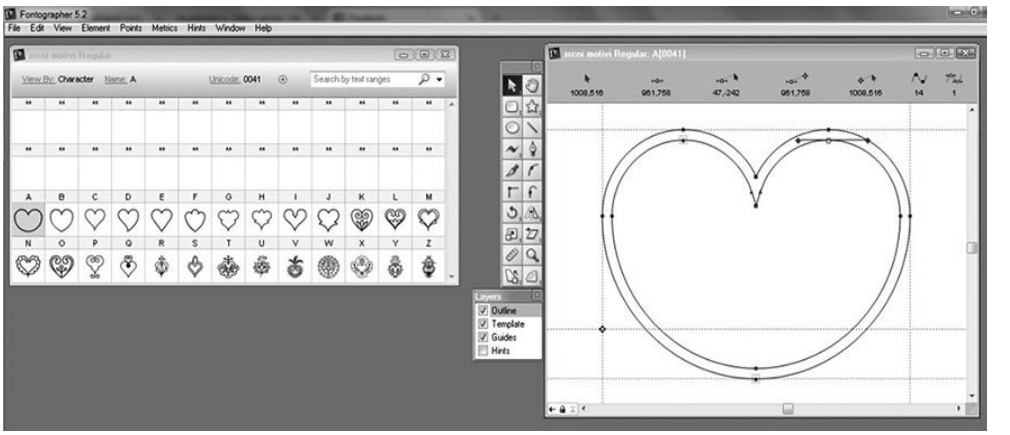
slovenske narodne ornamente. Večje industrijske panoge so npr. kovinska (npr. graviranje kolajn, pokalov ...), lesna (npr. okraševanje s tehniko pirografije na pribor, posode, druge inovativne lesene izdelke) in pohištvena industrija (npr. omare, mize, stoli ...). Panoga, ki ji posvečam največ pozornosti in se mi zdi zelo pomembna, saj predstavlja najlažji način širjenja oz. ozaveščanja ljudi o našem največjem ornamentalnem zakladu, pa je grafična industrija. Akcidenčnim tiskovinam že z manjšim dodatkom SNO damo dodatno vrednost in edinstvenost –

oblikovanje od preprostih vabil, vizitk, cenikov ipd. do oblikovanja tiskovin visokih vrednosti, dokumentov (diplome, spričevala, varnostne tiskovine ...). Pomembno se nam zdi zavedanje, da bi lahko prav manjše obrtniške panoge v svoje izdelke vključile delček narodne vizualne identitete.

Mnogi umetniki se zavedajo pomembnosti širjenja nacionalne identitete in so s svojimi deli prispevali v slovenski zaklad umetnosti. *Ksenija Baraga* uspešno usklajuje oz. prepleta ljudsko umetnost z modernim življenjem. Oblikuje pletene modne dodatke za svojo blagovno znamko Baragaga, opazimo pa lahko vtkane podobe slovenske ornamentike. *Lidija Debelak* ustvarja dekorativne stenske glinaste reliefe, na katerih združuje slovensko umetnost z estetsko in uporabno vrednostjo. Ideje zanje črpa iz bogate zakladnice slovenske ljudske umetnosti. *Elizabeta Vranc* je narodni ornament oblikovala na keramiki, lesu, papirju in v vsa svoja dela vnesla znanje in ljubezen do likovne umetnosti in ohranjanja kulturne dediščine. Njena dela temeljijo na realističnem upodabljanju ornamentike. V slovenski narodni ornament se poglablja, ga razširja, bogati. Najbolj znana domača obrt v Dražgošah je peka posebnih medenjakov, dražgoških kruhkov. Izdelani so ročno iz medenega testa, vsak je unikatno okrašen z značilnimi ornamenti. *Matjaž Brojan* je izrezljal serijo slovenskih ornamentov po Jožetu Karlovšku ob 50. obletnici njegove smrti in javnosti predstavil ornamente, ki jih je v zadnjih letih izrezljal v lipov les. To so le nekateri, ki s svojimi domačimi »obrtmi« oživljajo slovensko ornamentiko.

»Kaj je ornament v širšem pomenu, na to vprašanje ne moremo odgovoriti absolutno, zakaj ornament je čudna in zapletena zadeva.«

Kljub različnim smerem »klasičnih« umetnikov so ornamenti še vedno preveč odročni oz. se jih tiho in počasi pozablja. Digitalizacija ornamentov je zato pomembna, saj sodobne tehnike oblikovanja vključujejo računalniško podporo, ta pa nam ponuja preprostejše načine oblikovanja idejnih rešitev. Z našim delom smo uporabo ornamentov približali sodobnim tehnološkim načinom. Kot referenco smo uporabili ornamente iz zbirke Jožeta Karlovška, ki smo jih izdelali v obliki računalniške pisave oz. fonta. Velika prednost fonta je preglednost – prav zaradi velikega števila grafičnih znakov je bilo na ta način lažje zaokrožiti celotno zbirko Jožeta Karlovška. Ker je zbirka tako obširna, je nastalo pet pisav: ORNslovenica -Regular, ORNslovenica-Regular2, ORNslovenica-Regular3, ORNslovenica-Regular4, ORNslovenica-Regular5. Družina fontov »Orn_slovenica« vsebuje 470 različnih digitaliziranih ornamentov.

Pisava s slovenskimi narodnimi ornamenti

Preprosto povedano je font ali pisava zbirka znakov, ki se kot črka ali sličica izpišejo, ko pritisnemo določeno tipko na tipkovnici. Tako npr. v našem primeru pritisnemo tipko »a« in na njenem mestu se pojavi »slovenski narodni ornament« namesto izbrane črke na tipkovnici. Ornamenti v takšni obliki zapisa so lažje dostopni za vse tiste, ki bi do njih želeli dostopati. Vsak posamezen ornament ali del ornamenta je pripravljen za morebitno nadaljnjo oblikovanje, barvanje ipd., saj jih je možno pretvoriti v vektorsko grafiko in jih v primernem računalniškem programu (npr. Adobe Illustrator) oblikovati do želenega končnega izdelka.

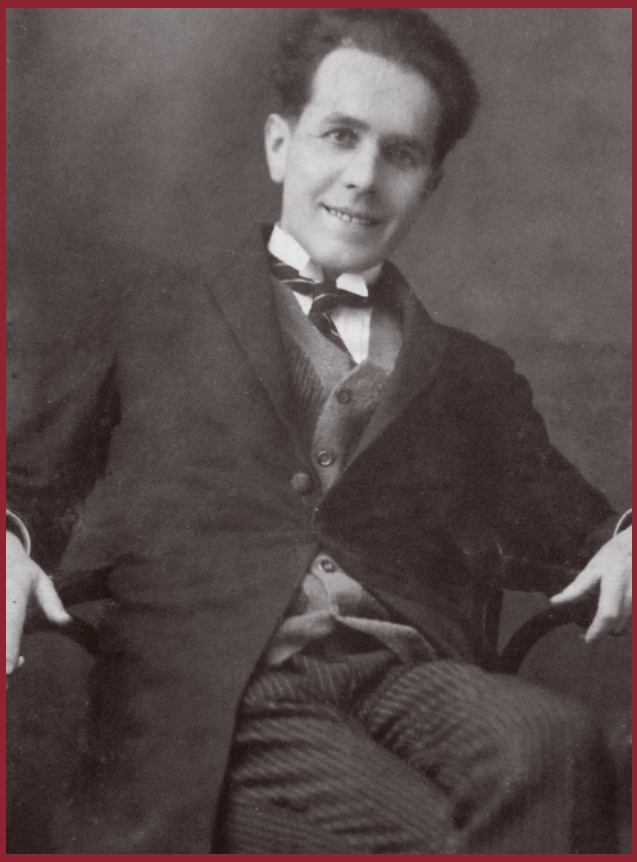
Orodja, ki jih za reprodukcijo uporabljamo danes, se močno oz. povsem razlikujejo od tradicionalnih, a kljub temu digitalne oblike ponujajo široke možnosti oblikovalskim pristopom. Potencial za uspešno oblikovanje pa je predvsem hitrost realiziranja oblikovalskih idej in možnost popravkov. Uporabnik lahko s pisavami, ki so polne tipičnih slovenskih ornamentov, sestavi poljubno ornamentiko, ki služi kot izhodišče sodobnim reprodukcijskim tehnikam. Digitalno umetnost lahko hitro in učinkovito uporabimo v najrazličnejših tehnoloških postopkih: v reskanju, graviranju, vlivanju, grafiki, 3D tisku, na spletu, v podaljšani in virtualni realnosti … Na trgu obstaja mnogo programske opreme, s katero lahko s pomočjo fontov iz družine ORNslovenica ustvarjamo neskončno število možnih ornamentalnih različic. Z našim delom smo želeli odpreti pot kreativnosti in novim oblikovnim rešitvam vsem oblikovalcem. Na potezi so oblikovalci …

»Vsi Slovenci, bodisi preprosti obrtniki bodisi visoko šolani umetniki, se moramo zmeraj zavedati svoje zgodovine in tega, da smo zmožni ustvarjati vnaprej okrasek po svoji potrebi in okusu.«

Vir: KARLOVŠEK, J., *Slovenski ornament: Zgodovinski razvoj,* Ljubljana: udruženje diplomiranih tehnikov v Ljubljani, 1935, in *Slovenski ornament: Ljudski in obrtniški izdelki,* Ljubljana: udruženje diplomiranih tehnikov v Ljubljani, 1937.

Marjeta Žebovec

Ob šestdeseti obletnici smrti književnika Vinka Bitenca

Literarni ustvarjalec Vinko Bitenc leta 1947 (zasebni arhiv Marije Bitenc Samec)

Vinko Bitenc je bil rojen 19. julija 1895 v Šentvidu nad Ljubljano.[1]

Pisateljski dar je začutil že kot otrok, saj je v intervjuju, objavljenem v *Jutru,* na vprašanje, kdaj je začel pisateljevati, odgovoril: »Če povem čisto po pravici: ko mi je bilo osem let. Seveda sem komaj znal pisati, toda moje 'pisateljsko navdahnjenje' sta srečno prenesli na papir moja starejša sestra in neka njena prijateljica. Spominjam se še, da je bil ta prvi moj 'pisateljski' poskus igrica in se je imenovala Velikonočno veselje. Igrali smo jo otroci v domači sobi in sem bil jaz seveda – režiser. Kot trinajstletni dijak sem že koval pesmice, oh, na ducate jih je bilo, pa celo nekaj zaljubljenih med njimi.«[2]

Šolal se je v domačem Šentvidu in na II. državni gimnaziji v Ljubljani, po prvi svetovni vojni pa je na ljubljanskem konservatoriju študiral dramsko igro in režijo pri Avgusti Danilovi. Imel je tudi solidno glasbeno izobrazbo ter znal več tujih jezikov: latinsko, nemško, poljsko, rusko, italijansko, francosko, esperanto. Z esperantom se je intenzivneje ukvarjal, prevajal svoje pesmi, precej pa je prevajal tudi iz esperanta v slovenščino. Za prevod slovenskih partizanskih pesmi v esperanto so mu španski esperantisti podelili posebno diplomo.

Med prvo svetovno vojno je bil vpoklican v vojsko in poslan na Poljsko, vendar zaradi srčne napake ni bil na bojišču, ampak je delal v pisarni. Tam je spoznal, kako ponižujoč odnos imajo avstrijski in madžarski oficirji avstro-ogrske vojske do pripadnikov slovanskih narodov – tako do vojakov kot do civilistov. Vojna je tudi močno odmevala v njegovem literarnem delu.

[1] Več o njegovem življenju je zapisanega v spremni besedi h knjigi *Sončne pege*.

[2] Pisatelj *Solnčnih peg* pripoveduje o sebi in svojem delu. *Jutro,* let. 15, leto 1934, št. 237, 14. oktobra 1934, str. 16.

Vojak Vinko Bitenc (zasebni arhiv Marije Bitenc Samec)

Leta 1929 se je poročil z Adelo Povalej. Leta 1931 se jima je rodil sin, ki je kmalu po porodu umrl, čez leto dni pa hči Marija. Med nemško okupacijo je bil zaposlen na občini v Kranju (na Landratu), na oddelku za živilske karte. Nekoč so ilegalci precejšnjo količino kart ukradli, krivda pa je padla na Vinka. Nemci so ga zaprli, v preiskavi ugotovili, da ni kriv, in družino izselili – po ženinem posredovanju namesto v Berlin na Dunaj, kjer je imela sorodnike. Njegova hči, izjemno talentirana glasbenica, pozneje priznana operna in koncertna pevka Marija Bitenc Samec, je tudi v tem našla nekaj dobrega: med vojno so hodili k maši v dunajsko stolnico sv. Štefana, kjer so peli Dunajski dečki in operni solisti, kar je bilo zanjo posebno doživetje. Na Dunaju je Vinko dobil službo na občini – na oddelku za živilske karte, proti koncu vojne pa je moral kopati strelske jarke.

Po vojni se je družina z velikim upanjem vrnila v Slovenijo. Tam jih je doletelo hudo razočaranje: družina, ki je živela v njihovi še nedograjeni hiši na Ježici, je Vinka Bitenca lažno ovadila, da je bil sodelavec okupatorja. Takratna oblast je tem lažem verjela, ničesar preverjala, ampak zasegla hišo … Dóma niso več imeli in družina se je po več selitvah nastanila v Mariboru, kjer je Vinko opravljal različne službe, saj mu je bil zaradi teh obtožb vzet status književnika. Po vojni je bilo ponatisnjenih le nekaj njegovih pesmi in ena kratka pripoved za otroke, nova dela niso bila objavljena, le nekaj dramskih del in radijskih iger je bilo uprizorjenih.

Njegova hči si je že v času njegovega življenja zelo prizadevala dokazati resnico o obtožbi, ki jo je doživel oče, kar ji je tudi uspelo: vrnjen mu je bil status književnika in dodeljena pokojnina – pri tem je pomagal tudi nekdanji urednik *Zvončka* dr. Pavel Karlin;[3] hišo pa je lahko zahtevala nazaj šele po osamosvojitvi v skladu z zakonom o denacionalizaciji. Ni je sicer dobila v naravi, dobila je obveznice. S strani ustavnega sodišča v Ljubljani je bil Vinko Bitenc rehabilitiran in uradno mu je bila odvzeta krivda za nikoli storjeno sodelovanje z okupatorjem.

Vinka Bitenca so krivice, ki jih je doživljal v Sloveniji po drugi svetovni vojni, zelo prizadele. Zaradi tega se mu je poslabšalo že sicer slabo zdravje. Preživel je dva srčna infarkta, tretjega pa ne: umrl je na pisateljskem srečanju v Zagrebu 21. julija 1956, pokopan pa je v družinskem grobu v Šentvidu nad Ljubljano.

[3] Pisma z dne 22. novembra 1950, 21. novembra 1951, 2. decembra 1953, 10. decembra 1953 in nedatirano pismo iz leta 1956; vsa hrani NUK, Rokopisna zbirka.

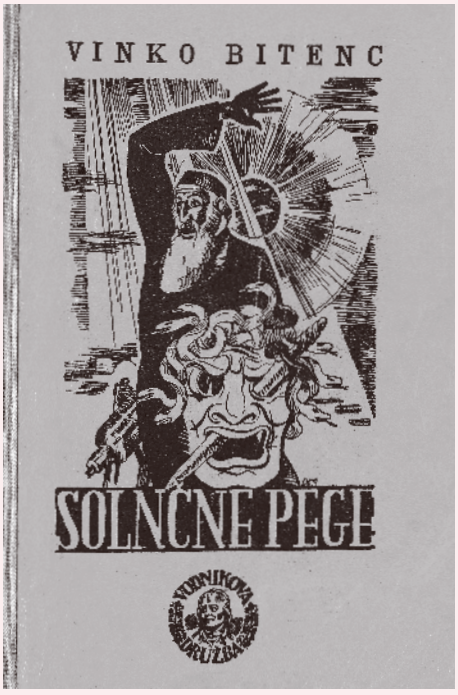
Leposlovje na temo prve svetovne vojne

Vinko Bitenc je bil nadarjen in plodovit pisatelj, pesnik in dramatik. Objavljati je začel med prvo svetovno vojno, njegova ustvarjalnost pa je bila na višku v tridesetih letih 20. stoletja. V koledarju Vodnikove družbe za leto 1935 je bil uvrščen med vidne slovenske literate.

Začel je z leposlovjem na temo prve svetovne vojne, med katero je bil vpoklican v vojsko in poslan v Lublin na Poljskem. Že med vojno je pošiljal prispevke slovenskim publikacijam.

Največ pesmi na temo prve svetovne vojne je objavil v časniku *Dolenjske novice,* ki je izhajal v letih od 1885 do 1919 v Novem mestu. Bitenc tudi v teh pesmih, čeprav opevajo trpljenje, izraža optimizem in vero, da vse to trpljenje ni zaman.

Vojna je v njem odmevala dlje časa, saj je v tridesetih letih objavil več del: kratek vojni roman *Solnčne pege,* ki je izšel leta 1934 pri Vodnikovi družbi in je bil po izidu zelo bran, in več pripovedi. Pravzaprav je ta roman do takrat edino slovensko daljše leposlovno delo na temo prve svetovne vojne, ki ima za glavno osebo vojaka in ga spremlja od približno sredine vojne do nekaj let po njej. Roman *Sončne pege* objektivno prikazuje razmere med prvo svetovno vojno na Poljskem pod Avstro-Ogrsko. Znova je izšel ob 120. obletnici pisateljevega rojstva leta 2015 v samozaložbi avtorice tega zapisa. Velik del zgodbe romana je avtobiografski, tudi začetek ljubezenske zgodbe med avstro-ogrskim oficirjem in domačinko, resnično zgodbo o tej ljubezni pa je ubesedil v dveh kratkih pripovedih, in sicer *Pani Honorata* in *Spomin iz Lublina.* Med dogajanje v Lublinu vpleta tudi dogajanje v domačem kraju. Knjiga je vzbudila veliko pozornosti tudi zaradi naslovnice, saj do takrat ni bilo v navadi, da bi bile naslovnice knjig umetniško oblikovane, ta pa je bila in ima močno protivojno sporočilo.

Prva izdaja *Sončnih peg* leta 1934 je vzbudila precej pozornosti – tako z vsebino kot z naslovno stranjo, ki je bila za tiste čase nekaj novega. Do takrat ni bilo v navadi, da bi bile naslovne strani knjig umetniško oblikovane, ta pa je bila in ima tudi močno sporočilo.

Bitenc je že med vojno pošiljal prispevke slovenskim publikacijam, in sicer *Dolenjskim novicam*, *Ilustriranemu glasniku, Ljubljanskemu zvonu*, *Slovenskemu narodu* in *Slovencu,* v tridesetih letih pa jih je objavljal v *Slovencu, Domovini* in *Vodnikovi pratiki.* Med vojno so bila objavljena štiri prozna besedila, od katerih so tri, *Pani Honorata*, *Zgodba o zvonu* in *Na predstraži,* leposlovna, *Slike iz Lublina* pa je dokumentarno. V *Slovencu* so izšle v letu 1936 pripovedi Študent iz *Saragosse* in *Blazni revolucionar,* naslednje leto še *Mamusia Kazimirowna,* v *Domovini* pa je bila objavljena pripoved *Spomin iz Lublina.* Vse te pripovedujejo o vojnih dogodkih, medtem ko *Človek z vrojenim znamenjem* in *Vrnil se je* pripovedujeta o ujetnikih, ki sta se vrnila po zelo dolgem času, *Tatjana* pa o hčeri vojnega ujetnika, ki je v ujetništvu imel razmerje z domačinko.

Poleg proze je med vojno pisal tudi pesmi in jih pošiljal *Dolenjskim novicam,* tri *Ilustriranemu glasniku,* po ena pa je bila objavljena v *Domoljubu* in *Ljubljanskem zvonu.* Pesmi z vojno temo po končani vojni ni več pisal.

Kratka pripovedna proza za mlade odrasle in odrasle

Kratko pripovedno prozo za odrasle – skupaj s pripovedmi na temo prve svetovne vojne je objavil približno sedemdeset pripovedi – je Bitenc v tridesetih letih prejšnjega stoletja objavljal v slovenskih publikacijah doma in v Ameriki. Po dolžini so njegove pripovedi zelo različne: od okrog tisoč do dobrih štiri tisoč besed. Najdaljše pripovedi za odrasle je objavil v *Vodnikovi pratiki*. Pripovedi so realistične, tematsko pa tudi zelo različne: od zgodb o pomembnih, včasih celo odločilnih dogodkih iz življenja navadnih ljudi, zlasti o podeželski mladini, do socialnih pripovedi in pripovedi o dogodkih v španski državljanski vojni ter humoresk, v vseh pa so osrednja tema medsebojni odnosi, zlasti v družini. Zgodbe je postavljal v resnične kraje, velikokrat v svojo domačo Podgoro in sosednje vasi ali v mesto, od tujih dežel je pripovedoval le o Španiji med državljansko vojno.

O mladih vaščanih pripovedujeta tudi obe njegovi daljši pripovedi, ki ju je v nadaljevanjih objavljal v *Grudi*, *Bajtarjeva hči* s podnaslovom *Zgodba kmečkega dekleta* in *Fantovsko sonce* s podnaslovom Šaljiva zgodba z resnim poudarkom. Dogajanje v *Bajtarjevi hčeri* je postavil v svojo rodno vas Podgoro, glavna oseba pa je dekle Ančka, edini še preostali otrok bajtarja Anžeta, ki mu je pred kratkim umrla še žena. Drugo povest v nadaljevanjih *Fantovsko sonce* – šaljiv izraz za luno – je postavil v vas z imenom Brdo. Glavni osebi sta Anžonov Francelj in Deglova Marička, spremljamo pa vse zaplete in ovire na njuni poti do poroke, med njimi tudi spor obeh očetov.

Nekaj pripovedne proze je ostalo tudi v rokopisu, zlasti tista, ki je nastala po drugi svetovni vojni. Zanimivi sta besedili *Pajkova mreža*, ki je napisano v dveh različicah, in besedilo brez naslova, ki pripoveduje o kmetu Boštjanu, ki je v strahu za svoj obstoj in premoženje Nemcem rekel preveč.

Naslovnica knjige *Zlati čeveljčki*, Celjska Mohorjeva družba, 2009

Leposlovje za otroke in mladino

Za otroke in mladino je Bitenc pisal prozo, poezijo in dramatiko, večinoma krajša dela, izdal pa je tudi dve knjižni deli. Leta 1935 je pri Vodnikovi družbi izšla pravljica *Zlati čeveljčki* z ilustracijami Janka Omahna, leta 2009 pa jo je z istimi ilustracijami ponatisnila Mohorjeva družba. Pravljico so uprizorili kot baletno predstavo za otroke in jo od leta 1983 večkrat predvajali na RTV Slovenija. Druga knjiga za otroke pa je povest *Pastirček Ožbej* s podnaslovom *Povest o dečku iz Korotana*

in je izšel pri *Našem dnevu*. V obeh pripovedih pisatelj v ospredje postavlja dobre medsebojne odnose, ki prevladajo nad egoizmom, pohlepom, častihlepjem in kar je podobnega, četudi se pojavlja v družini. Največ besedil za otroke je objavil v *Zvončku* v letih od 1929, ko je v *Mladem jutru* in *Slovencu* objavil prva besedila, do 1941. Sodeloval je tudi pri otroškem glasilu *Naš dan* in ga nekaj časa urejal.

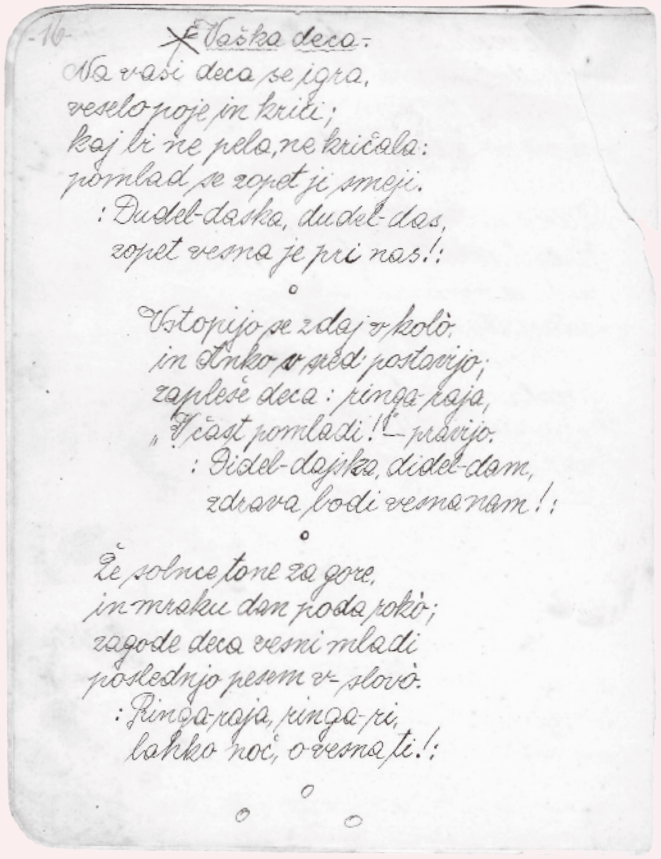
V kratkih pripovedih, dolge so od okrog sedemsto do nekaj več kot tisoč besed, nekatere pa tudi krajše od petsto besed, je opisoval otroški svet neposredno, marsikdaj v slikah iz živalskega sveta, rad pa je pisal tudi o prijateljstvu otrok in živali. Pripoveduje tako o dobrih in lepih kot težkih dogodkih.

Poezija in dramatika

Vinko Bitenc je že kot dijak začel pisati pesmi in jih nekaj objavil v šolskem letu 1911/12 v *Prvih cvetih*, prilogi *Zore*, glasila katoliško-narodnega dijaštva, kjer so dijaki objavljali svoje prve literarne stvaritve. Njegove pesmi so napisane v slogu slovenske moderne.

V zapuščini sta tudi skeč *On, ona, ono*, ki prikazuje družino, kjer je v nasprotju s takratnimi običaji doma gospodinjil mož, žena je hodila v službo, zapletlo pa se je, ko sta dobila otroka, saj se mož z dojenčkom kar ni znašel, in tragikomedija *Konec sveta*.

Več dramskih del je napisal po drugi svetovni vojni prav na temo vojne. Nekaj jih je ostalo v rokopisu: *Zvesti tovariši*, zgodba iz partizanskega življenja na Koroškem, besedilo Ferda Godine *Miklavž* je priredil za radijsko igro, napisal je zvočni igri *Steklenica mleka*, *Plošča* in radijsko igro *Sirota v paradižu*. Njegovo najuspešnejše gledališko delo je drama *Ugasle luči*. Dogaja se med nemško okupacijo nekje na Gorenjskem. Pripoveduje o poročeni ženski, ki se speča z nemškim oficirjem.

Vaška deca:

Na vaši deca se igra,
veselo poje in kriči;
kaj bi ne pela, ne kričala:
pomlad se zopet ji smeji.
: Dudel-daška, dudel-das,
zopet vesna je pri nas! :

Vstopijo se zdaj v kolò
in Anko v sréd postavijo;
zaplešè deca: pinga-paja,
„V čast pomladi!" — pravijo.
: Didel-dajska, didel-dam,
zdrava bodi vesna nam! :

Že solnce tone za gore,
in mraku dan poda pokò;
zagode deca vesni mladi
poslednjo pesem v slovò.
: Pinga-paja, pinga-pi,
lahko noč, o vesna ti! :

Rokopis Vinka Bitenca: *Vaška deca*

PORTRET

Vinko Bitenc
Hčerkici na pot v šolo

Poletje se v zaton nagiba,
drevesa tu pa tam že rumenijo,
oglašajo žerjavi se vrh hriba,
jesen že sedla v zlato je kočijo.

In v dnevih teh so se odprla vrata,
ki peljejo na pot v življenje:
za njimi neha se brezskrbna doba zlata,
pričenja delo se, skrbi, učenje.

Nikoli ne pozabi naukov, dete,
vseh naukov, kadar koli govorjenih zate,
in vse besede naj ostanejo ti svete,
sadove v šoli naj rode bogate.

Predvsem pa, hčerka, vdano ljubi tisto,
kar imenujemo z besedo: domovina;
naj ti srce ostane zmeraj čisto,
a v njem očetova podoba, materina ...

(Zvonček, 1939)

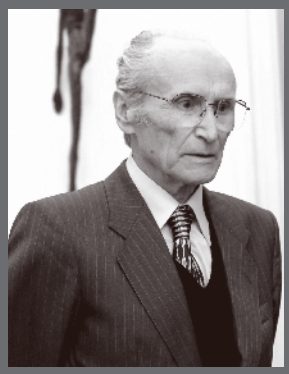
Vinko Bitenc
Jesenska

Zavele so sape jesenske
čez pusto, megleno plan,
umrlo je cvetje na gredah,
otožen, brez sonca je dan.

V srce se je žalost vselila,
v očeh je ugasnil sijaj;
odšle so vse sanje pomladne,
morda jih ne bo več nazaj ...

Dr. Edvard Kovač

In memoriam dr. Ivu Urbančiču (1930–2016)

Avgusta letošnjega leta smo se poslovili od velikega Slovenca dr. Iva Urbančiča. Vemo, kako je bil pokojni slovenski mislec z vsem srcem in z vso dušo zavezan slovenski kulturi in še posebej še slovenskemu jeziku. Kot izjemen filozof je poznal občutje našega časa, ki ga je rad poimenoval z nihilizmom, toda hkrati je nosil v sebi vero v slovensko dušo in v duhovno ustvarjalno moč svojega naroda. S kolikšno zavzetostjo je raziskoval zgodovino slovenske filozofske misli! S svojimi prikazi in analizami, ki jih je objavljal, je svoji generaciji in mlajšim rodovom osvetljeval pozabljena imena slovenskega modroslovja in prebujal zanimanje za višino duha skozi slovensko zgodovino. V obzorju njegovega hkratnega domoljubja in svetovljanstva se spominjamo njegovega creda, ki ga je izrekel na svečanem predavanju pred nekaj leti v Dragi, ko je izpovedal svoje zaupanje v prodornost slovenskega jezika. Takrat je tudi ponovno postavil etično zahtevo, da svojemu jeziku ostanemo zvesti, saj je le tako mogoče izrekati in izgovarjati pristno besedo; besedo, ki prisluškuje biti, bi dejal njegov učitelj Heidegger, besedo, ki vzpostavlja prijateljske odnose, in besedo, ki zatipa proti neskončnemu.

Poslovili smo se od velikega iskalca resnice. Pokojni Ivo Urbančič je bil razsvetljenski mislec in je bil prepričan, da so edini očitni znaki večnosti med nami, ki so dani vsem ljudem, etična temeljna načela. Kakor da bi ta veliki Kantov duh, ki ga je odkril v sebi in mu je bil zvest do zadnjega trenutka, odmeval tudi v njegovi telesni pokončni drži in v jasnem, na trenutke tudi ostrem, pa vendarle milem pogledu.

Ivo Urbančič se je tudi v odločilnih trenutkih slovenske zgodovine pokazal kot pokončen človek, ki smo ga vsi občudovali. Svoje teze o zrelem narodu, ki mora v določenem trenutku odrasti, sprejeti nase odgovornost zgodovine ter »se dovršiti«, ni predstavil samo v znameniti 57. številki Nove revije, ampak jo je istega leta razvil tudi v zborniku Celjske Mohorjeve družbe Na pragu tretjega tisočletja, ki je prav tako vznemiril slovensko javnost.

Urbančič se je zavezal poštenosti in pristnosti besede tudi v svoji duhovnosti. Prav v obzorju svetega je bil do konca iskren in je rad izpovedoval svoj agnosticizem. Toda, ali ni vsaka pot v večnost zaznamovana z nespoznatnostjo zadnje skrivnosti, z nedosegljivostjo zadnje resnice? Spomnimo se znamenitega stotnikovega stavka v Evangeliju: »Verujem, a pomagaj moji neveri!« Pokojni slovenski filozof

je vedel, da o najintimnejšem ne smemo govoriti, ker bi lahko zavrgli tisto, kar je najbolj sveto. Neizrekljivo mora ostati skrivnost na dnu vsakega srca ter brez besed žareti iz globin človek duše.

S to skrivnostjo si nas, dragi gospod Ivo, zapustil, in če sam nisi našel pojmov ter besed, s katerimi bi smel izraziti svojo slutnjo večnosti, sedaj stojiš pred tistim, ki Ti pravi: »Sedaj Ti je jasno, sedaj veš!« Toda v svojem radikalnem poštenju in spoštovanju do večnosti si nam vendarle na grobu svojega prijatelja Jožeta Pučnika, agnostika, kakor Ti, povedal, da je slovenska kulturna tradicija to večnost rada poimenovala z imenom Bog. Kot Slovenec si bil spoštljiv do tega Imena.

Toda, dragi gospod Ivo, imel sem srečo, da sem Te osebno poznal, s Teboj sem se rad pogovarjal in diskutiral. Tvoje oči so bile iskrive, besede pa so se kakor nož zarezovale v sredico življenja. Imel si nasmešek, ki je bil rahlo hudomušen, kakor da bi hoteli reči: Kako lahko govoriva o teh vprašanjih, ko smo pa ljudje tako nebogljeni v svojem jeziku! Pa vendar se je Tvoj obraz hipoma zresnil in nato v sklepni misli znova postal mil, dobrohoten in nasmejan. Kakšno bogastvo osebnosti si nosil v sebi!

Onkraj besed smo do Tebe tudi v molku čutili prijateljski odnos in bili sočutni s preizkušnjami v Tvojem življenju. Številni iz kroga Nove Revije in Slovenske matice so Te imeli za prijatelja. Tvoja prijateljska zvestoba je bila že pregovorna, svojih prijateljev in tudi sopotnikov, ki ste orali ledino slovenske demokracije, nisi nikoli pozabil.

Moram pa Ti tudi priznati, da si nam bil vzgled iskrenega družinskega življena. Kolikšen boj za zdravje in še druge preizkušnje je doživljala Tvoja družina, toda pri vseh bolečinah si ohranil pogum in ponosno držo. Kaj je bolj tragično, kot trenutek, ko odide od nas oseba, ki smo jo imeli radi in za katero smo bili prepričani, da ima življenje pred seboj!

Ob Tvojem grobu Ti je spregovoril mladi prijatelj in danes že odličen filozof Dejan Komel. Kako odlično je orisal Tvojo intelektualno pot, vznemirljive misli, ki si jih razvijal v soočenjih in v premagovanju nihilizma. Tvoja fenomenologija, ki si jo spoznaval na Dunaju in v Porenju, se je podobno kakor Nietzchejeva »nesodobna misel« upirala povojni zmagujoči dialektiki in potem tudi miselnim zapahom različnih fatalističnih struktur. Dejanov govor kar kliče po strokovnem posvetu, ko bi si prijatelji in kolegi povedali, kaj vse si nam zapustil, v čem si nas miselno prebudil in kakšne upe si nam dajal s svojimi besedami in knjigami.

Spoštovani in dragi gospod Ivo, Ti si sedaj na cilju, mi smo še vedno na potovanju in še vedno iščemo. Toda krščansko izročilo nas uči, da se vendarle še vedno s Teboj pogovarjamo, Ti prisluškujemo, saj »Duh veje, kjer hoče« in nam pomaga začutiti, sluti in upati tisto, kar beseda še zmore izreči. Toda, dragi Ivo, krščanstvo nas tudi uči, da nam lahko še vedno kaj zašepečeš, saj verjamemo, da Te je Gospod po srečanju sprejel in Ti dejal: »Pridi Izraelec, v katerem ni zvijače!« Navdihuj nam skrivnosti, ki jih sedaj gledaš: kaj je večnost in kaj sta odpuščanje ter dobrota, ne skrivaj več najlepše melodije Besede, navdihni nam jo, da si bomo upali izgovoriti njeno pravo ime!

Viktor E. Frankl

Preslišani krik po smislu[1]

Izid: **november 2016**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedel: **Niki Neubauer**
Urednica: **Tadeja Petrovčič Jerina**

Dobesedno izraz »logoterapija« pomeni zdravljenje s smislom. Seveda bi ga lahko prevedli tudi kot »ozdravljanje s smislom«, toda to bi dodalo religiozni prizvok, ki v logoterapiji ni nujno prisoten. V vsakem primeru je logoterapija v smisel usmerjena (psiho-)terapija.

Pojem *zdravljenje s smislom* je ravno obraten od tradicionalnega dojemanja psihoterapije, ki bi jo lahko opisali kot *smisel z zdravljenjem*. In res, če se tradicionalna psihoterapija sploh kdaj resno sooči s problemom smisla in smotra – če torej dojema smisel in smoter v njuni dejanski vrednosti, namesto da ju reducira na lažno vrednost, ker ju izpelje iz »obrambnih mehanizmov« ali »oblik odzivanja«[2] – vam preprosto pove, da ste pravkar uredili svojo ojdipovsko situacijo, se znebili kastracijskih strahov in boste zdaj srečni, ker boste oživili svoj jaz in svoje zmožnosti ter postali to, za kar ste bili namenjeni, da ste. Z drugimi besedami, smisel bo k vam prišel sam od sebe. Ali ne zveni to nekako tako: Iščite najprej kraljestvo Freuda in Skinnerja in vse to vam bo navrženo?

Vendar stvari ne potekajo tako. Nasprotno, izkazalo se je, da se v primeru, *če* se nevrozo da odpraviti, veliko pogosteje zgodi, da *ko* se jo odpravi, nastane praznina. Pacient je krasno prilagojen in sposoben za delo, vendar mu manjka smisel. Pacient ni bil obravnavan kot človeško bitje, to je kot bitje, ki stalno išče smisel; to iskanje smisla, ki je tako značilno za človeka, ni bilo resno razumljeno v njegovi pravi vrednosti, ampak se ga je štelo zgolj za racionalizacijo potlačene nezavedne psihodinamike. Pri tem se je prezrlo ali pozabilo, da je samo oseba, ki najde iskani smisel, pripravljena trpeti in se žrtvovati, celo dati svoje življenje zaradi tega smisla, če je treba. Nasprotno pa, če smisla ni, je oseba nagnjena, da si vzame življenje, in je to pripravljena narediti celo, če ima zadovoljene vse druge potrebe.

Vse to sem spoznal, ko sem dobil poročilo nekega svojega nekdanjega študenta: na eni od ameriških univerz so anketirali 60 študentov, ki so poskušali narediti samomor, in 85 odstotkov jih je izjavilo, da so to naredili zato, ker se jim je »življenje zdelo nesmiselno«. Še pomembneje je, da je bilo 93 odstotkov teh študentov, ki so trpeli zaradi očitnega pomanjkanja smisla življenja, »dejavnih v družbenem življenju, bili so dobri študenti z dobrimi odnosi s svojo družino.« Rekel bi, da je

[1] Po predavanju z naslovom »Zdravljenje s smislom« na univerzi Kalifornije v Berkeleyju, 13. februarja 1977.

[2] Med razpravo po enem od svojih predavanj sem rekel, da, kar se mene tiče, nisem pripravljen živeti zaradi svojih oblik odzivanja , kot tudi nisem pripravljen umreti zaradi svojih obrambnih mehanizmov.

tu prisoten preslišani krik po smislu, ki gotovo ni omejen samo na eno univerzo. Pomislimo samo na pretresljivo stopnjo samomorilnosti med ameriškimi študenti, ki je med njimi najpogostejši vzrok smrti takoj za prometnimi nesrečami. *Poskusi* samomora so verjetno še petnajstkrat pogostejši.

To se dogaja sredi premožnih družb in sredi držav blaginje! Predolgo smo sanjali sanje, iz katerih se zdaj prebujamo: sanje, da moramo samo izboljšati družbenoekonomske razmere, pa bodo ljudje srečni in vse bo v redu. Resnica je, da se je, ko se je polegel *boj za preživetje,* pojavilo vprašanje: *preživetje – čemu?* Danes ima vse več ljudi sredstva za življenje, ne vidijo pa smisla, zakaj bi živeli.[3]

Po drugi strani se srečujemo z ljudmi, ki so srečni, čeprav živijo v težkih, celo groznih razmerah. Naj navedem samo del pisma, ki mi ga je napisal Cleve W., ko je bil samo številka 049246 v enem od ameriških državnih zaporov. »Tu v zaporu … se ponujajo številne čudovite priložnosti za služenje in rast. V resnici sem zdaj srečnejši, kot sem bil kdajkoli.« Bodite pozorni: srečnejši kot kdajkoli – v zaporu!

Ali pa mi dovolite, da vzamem pismo, ki sem ga pred kratkim dobil od nekega danskega družinskega zdravnika. »Moj oče je pol leta hudo trpel zaradi raka. Zadnje tri mesece pred smrtjo je preživel v moji hiši – zanj sva skrbela z mojo ljubljeno ženo. Rad bi vam povedal, da so bili ti trije meseci najbolj blagoslovljen čas v ženinem in mojem življenju. Ker sva zdravnik in medicinska sestra, sva bila sposobna obvladovati vse težave, toda nikoli ne bom pozabil večerov, ko sem mu bral odlomke iz vaše knjige. Tri mesece je vedel, da je njegova bolezen smrtna … toda niti enkrat samkrat se ni potožil. Vse do zadnjega večera sem mu govoril, da smo v resnici srečni, ker lahko doživljamo tako tesen stik v teh zadnjih tednih, in kako osiromašeni bi bili, če bi umrl nenadno, v eni sami sekundi zaradi srčnega infarkta. Zdaj nisem samo bral o teh stvareh, ampak sem jih doživljal, zato lahko samo upam, da me bo doletela enaka usoda, kot je mojega očeta.« Spet, nekdo je srečen, tudi ko se sooča s tragedijo in kljub trpljenju – vendar vidi smisel! Smisel ima resnično moč ozdravljanja.

[…]

Kot zadnje, a ne najmanj pomembno dejstvo, moram omeniti, da obstajajo tudi sociogenetske nevroze. Ta izraz še zlasti velja za množično nevrozo današnjega časa, namreč občutek nesmisla. Pacienti ne tožijo več zaradi občutkov manjvrednosti ali spolnih frustracij, kot so v času Adlerja in Freuda. Danes prihajajo k psihiatrom zaradi občutka ničevosti. Težava, zaradi katere se zgrinjajo v naše klinike in ordinacije, je bivanjska prikrajšanost, njihova bivanjska praznota oziroma »eksistencialni vakuum« – izraz, ki sem ga skoval že leta 1955. To stanje sem opisal v publikacijah, ki datirajo v leto 1946. Zato lahko mi logoterapevti rečemo, da smo se zavedali, kaj čaka množice, že veliko preden je to postal splošno razširjen, svetovni problem.

Albert Camus je nekoč izjavil: »Obstaja samo en resnično pravi filozofski problem, in to je … presoja o tem, ali je življenje vredno živeti ali ne …«[4] Na to sem bil opomnjen pred kratkim, ko sem dobil poročilo, v katerem vidim potrditev tega, kar

[3] Primerjava obstaja prej na ontogenetski kot na filogenetski ravni. Moj že omenjeni asistent na univerzi Harvard je pokazal, da se je med diplomanti te univerze, ki so potem živeli uspešno in navidez povsem srečno, velik odstotek pritoževal zaradi globokega občutka nepomembnosti in so se spraševali, čému sploh služijo vsi njihovi uspehi. Ali to ne kaže, da je to, kar se danes pogosto omenja kot »kriza srednjih let«, v resnici kriza smisla?

[4] Albert Camus, *Mit o Sizifu,* prevedel Janez Gradišnik, CZ, Ljubljana, 1980.

sem rekel prej, da namreč bivanjsko vprašanje smisla življenja in bivanjsko iskanje smisla življenja danes ljudi bolj obremenjujeta kot njihovi seksualni problemi. Neki srednješolski učitelj je dijake povabil, naj mu zastavijo kakršnokoli vprašanje, in jim je dovolil, da to naredijo anonimno. Vprašanja so segala od zasvojenosti z mamili in spolnosti do življenja na drugih planetih, toda najpogostejša tema – skoraj ne gre verjeti! – je bil samomor.

Toda zakaj bi morali za to stanje obtoževati družbo? Smo res upravičeni postaviti diagnozo sociogenetske nevroze? Razmislimo o današnji družbi: dejansko zadovoljuje vse naše potrebe – razen ene: potrebe po smislu! Lahko bi rekli, da današnja družba nekatere potrebe celo ustvarja; pa vendar potreba po smislu ostaja neizpolnjena – sredi vsega našega bogastva in ne glede nanj.

Bogastvo naše družbe ne odseva samo v materialnih dobrinah, ampak tudi v prostem času. V zvezi s tem bi morali prisluhniti Jerryju Mandelu, ki piše: »Tehnologija nas je prikrajšala za potrebo po uporabi preživetvenih sposobnosti. Tako smo razvili sistem blaginje, ki jamči, da lahko nekdo preživi, ne da bi se moral za to količkaj potruditi. Če lahko z uporabo tehnologije samo 15 odstotkov delovne sile v državi dejansko preskrbi potrebe vse populacije, se moramo spopasti z dvema problemoma: katerih 15 odstotkov bo delalo in kako bodo drugi sprejeli dejstvo, da so pogrešljivi, in, posledično, izgubo smisla? Mogoče bo logoterapija lahko več o tem povedala Ameriki 21. stoletja, kot je že povedala Ameriki 20. stoletja.«

Seveda se moramo danes soočati z nenamernim prostim časom zaradi brezposelnosti. Brezposelnost lahko povzroči specifično nevrozo – »nevrozo brezposelnosti«, kot sem jo poimenoval leta 1933, ko sem jo prvič opisal. Toda ob pozornejšem pregledu se je ponovno izkazalo, da je bil resnični vzrok zmedenosti v tem, da se je brezposelni počutil nekoristnega in je bilo zato njegovo življenje nesmiselno. Finančno nadomestilo, ali v tem primeru družbena varnost, ne zadošča. Človek ne živi samo od blaginje.

Vzemimo na primer značilno državo blaginje, kot je Avstrija, ki je obdarjena z družbeno varnostjo in je ne pesti brezposelnost. Pa vendar je naš kancler Bruno Kreisky v nekem pogovoru izrazil zaskrbljenost zaradi psihološkega stanja državljanov in dejal, da je danes najpomembneje in najbolj nujno preprečiti občutek, da življenje nima smisla.

Občutek nesmisla, bivanjska praznota, narašča in se širi do te mere, da ga lahko resnično poimenujemo množična nevroza. Obstaja obilo dokazov, objavljenih v strokovnih revijah, ki kažejo, da ni omejena na kapitalistične države, ampak jo opažajo tudi v komunističnih. Pojavlja se celo v tretjem svetu.[5]

To zastavlja vprašanje etiologije in simptomov. Glede etiologije mi dovolite kratko razlago: za razliko od drugih živali, človeku tega, kaj mora narediti, ne narekujejo nagoni in težnje, in za razliko od nekdanjega človeka mu tudi izročilo in tradicionalne vrednote ne govorijo več, kaj bi bilo prav, da naredi. Ker nima teh usmeritev, zdaj včasih ne ve, kaj želi narediti. Posledica? Ali dela to, kar delajo drugi – kar je konformizem –, ali pa dela to, kar drugi želijo, da dela – kar je totalitarizem.

[5] Glej Louis L. Klitzke, »Students in Emerging Africa: Humanistic Psychology and Logotherapy in Tanzania«, *American Journal of Humanistic Psychology,* 9, 1969, 105–126; in Joseph L. Philbrick, »A Cross-Cultural Study of Frankl's Theory of Meaning-in-Life«, članek, predstavljen na sestanku Ameriškega psihološkega združenja.

Gilbert Keith Chesterton

Večni človek

Izid: **oktober 2016**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedel: **Bogdan Gradišnik**
Urednik: **Ivan Mohar**

Gilberth Keith Chesterton (1864–1936) se je s svojimi deli uveljavil kot eden najbolj odmevnih katoliških in socialnih mislecev; je avtor mnogih briljantnih esejev in leposlovnih besedil. Bralcem Celjske Mohorjeve je že poznan po dveh knjigah detektivskih zgodb o očetu Brownu (*Nedolžnost očeta Browna *in* Modrost očeta Browna*) ter po izjemnem delu* Pravovernost *(2001), ki velja za najboljši primer apologetike krščanstva v 20. stoletju. Tem Chestertonovim knjigam zdaj stopa v prevodu ob bok prav tako izjemen* Večni človek.

Bog v jami
[odlomek iz drugega dela knjige z naslovom O človeku z imenom Kristus]

Ta oris človeške zgodbe se je začel v jami, ki jo poljudna znanost povezuje z jamskim človekom in v kateri je praktično raziskovanje dejansko odkrilo starodavne risbe živali. Druga polovica človeške zgodovine, ki je kakor novo stvarjenje sveta, se prav tako začne v jami. Senca takšne predstave obstaja celo v okoliščini, da so bile spet zraven živali; to je bila namreč jama, gorjani z višavij okrog Betlehema, ki pred večerom še vedno poženejo živino v takšne votline in jame, pa so jo uporabljali za nočni hlev. Tu se je spustil pod zemljo brezdomni par, ko so mu zaloputnili v obraz vrata natlačenega karavanskega seraja; in prav tu, pod nogami mimoidočih, v kleti pod površjem sveta, se je rodil Jezus Kristus. Ampak to drugo stvarjenje je spremljalo nekaj simboličnega iz podnožja prvotne skale z rogovi predzgodovinske črede. Tudi Bog je bil jamski človek, tudi on je risal čudne oblike nenavadno obarvanih bitij na steno sveta; vendar so slike, ki jih je naredil on, oživele.

Množica legend in literatura, ki narašča in se ne bo nikdar ustavila, se je ponavljala in razglašala spremembe pri tem edinem paradoksu, kjer so roke, ki so naredile sonce in zvezde, premajhne, da bi dosegle ogromne glave goveda. Na tem paradoksu, skoraj bi lahko rekli na tej šali, temelji vsa književnost o naši veri. Šala je vsaj v tem, da je to nekaj, česar znanstveni kritik ne more videti. On vneto razlaga težavo, s katero smo od nekdaj kljubovalno in skoraj posmehljivo pre-

tiravali; in blágo obsoja kot nemogoče nekaj, kar smo skoraj noro povzdigovali kot neverjetno; kot nekaj, kar bi bilo veliko predobro, da bi bilo resnično, če ne bi bilo resnično. Ker se je to nasprotje med neznanskim stvarjenjem in drobnim otroštvom ponavljalo, obnavljalo, podčrtavalo, poudarjalo, slavilo, opevalo, vpilo, rjovelo, da ne rečem tulilo, v tisočerih hvalnicah, kolednicah, pesnitvah, obredih, upodobitvah, pesmih in ljudskih pridigah, lahko domnevamo, da nam niti ni treba učenega kritika, ki bi nam usmerjal pozornost k nečemu, kar je pri vsem skupaj nekoliko čudno; še posebej ne takega, ki očitno zlepa ne razume niti svoje lastne šale. Tu lahko o tem nasprotju in prepletu zamisli sicer povemo vsaj eno stvar, ker je bistvena za temeljno tezo te knjige. Vrsta sodobnega kritika, o kateri govorim, je navadno zelo prevzeta od pomembnosti izobrazbe za življenje in od pomembnosti psihologije za izobrazbo. Človek te vrste se nikoli ne naveliča ponavljati, da nam prvi vtisi določijo značaj po načelu vzročnosti, in bo postal zelo živčen, če bodo otroku zastrupljale vid napačne barve groteskne lutke ali če mu bo živčni sestav predčasno stresel kak neblagoglasen ropot. Kljub temu nas bo imel za silno ozkosrčne, če bomo rekli, da ravno zato obstaja razlika med vzgojo kristjana ter vzgojo juda, muslimana in ateista. Razlika je v tem, da vsak katoliški otrok iz slik in vsak protestantski otrok iz zgodb izvesta za to neverjetno združitev nasprotnih zamisli; to je eden prvih vtisov v njuni zavesti. To ni samo teološka razlika. To je duševna razlika, ki lahko traja dalj od vsake teologije. Ta pa je, kakor znanstvenik te vrste rad reče o čemer koli, res neozdravljiva. Vsak agnostik ali ateist, ki je v otroštvu spoznal pravi božič, je pozneje hočeš nočeš povezal ideji, ki ju večina človeštva vidi daleč narazen: idejo deteca in idejo neznane sile, ki ohranja zvezde. Še vedno ju lahko povežeta nagon in domišljija, čeprav razum ne vidi več potrebe po tej povezavi; tako bo zanj vedno obstajal nekakšen okus po religiji že ob sami sliki matere z detetom; nekakšen namig na milost in ganjenost že ob sami omembi vzvišenega imena Boga. Vendar ideji nista povezani ne nujno ne naravno. Prav tako ne bi bili nujno povezani za starega Grka ali Kitajca, niti za Aristotela in Konfucija ne. Povezati Boga z detecem ni nič bolj neogibno kakor povezati težnost z mucko. To povezavo nam je v zavesti ustvaril božič, ker smo kristjani; ker smo duševni kristjani celo takrat, kadar nismo teološki. Z drugimi besedami in zelo sporno frazo, ta kombinacija idej je pomembno spremenila človeško naravo. Med človekom, ki ve, in tistim, ki ne ve, je bistvena razlika. To morda ni razlika v moralni vrednosti, saj sta musliman ali jud lahko v svoji luči moralnejša, pač pa gre za preprosto okoliščino križanja dveh posebnih luči, za združitev dveh zvezd v našem posebnem horoskopu. Nemočnost in vsemogočnost, otroštvo in božanstvo, to je gotovo svojevrsten epigraf, ki ga niti milijon ponovitev ne more ponižati v puhlico. Ni pretirano misliti, da je enkraten. Betlehem je brez dvoma kraj, kjer se srečujejo skrajnosti.

Skoraj odveč je reči, da se tu začenja še en mogočen vpliv na humanizacijo kristjanov. Če bi človeška skupnost iskala nesporen simbol krščanstva, bi najbrž izbrala božič. Vendar je tudi ta očitno povezan z nečim, kar naj bi bilo sporno (na

nobeni stopnji svojega mnenja si ne znam pojasniti zakaj); s spoštovanjem, ki se izkazuje devici Mariji. Ko sem bil deček, je precej puritanski rod protestiral proti kipu na župnijski cerkvi, ki je predstavljal Marijo z Detetom. Po mučnem prerekanju so se sporazumeli, da bodo Dete odstranili. Rekel bi, da je pretirano čaščenje Matere Božje ob takem posegu še opaznejše, razen če se po zaplembi posebnega orožja zdi manj nevarna. Ta praktična težava je obenem prilika. Ne morete kar tako odlomiti kipa matere, otročkovega zavetja. Dete ne more viseti v zraku; pravzaprav sploh ne morete imeti samo njegovega kipa. Podobno ne morete obesiti misli na novorojenčka v praznino ali misliti nanj, ne da bi pomislili na mater. Ne morete obiskati otroka, ne da bi obiskali mater; v navadnem človeškem življenju se ne smete približati otroku, če vam ne dovoli mati. Če v tem smislu sploh hočemo premišljati o Kristusu, sledi še ena zamisel, tako kakor je sledila v zgodovini. Zdaj moramo bodisi pustiti Kristusa zunaj božiča ali božič zunaj Kristusa, ali pa moramo priznati, čeprav samo za staro sliko: sveti glavi sta preblizu skupaj, da se svetniška sija ne bi prepletala in križala.

Z nekam divjo prispodobo lahko namignem, da se v tistem tamarju ali razpoki v veličastnih sivih gričih ni zgodilo nič razen tega, da se je vesolje obrnilo od znotraj navzven. Hočem reči, da so se vse začudene oči častilcev, ki so se prej obračale navzven, k največjemu, zdaj obrnile navznoter, k najmanjšemu. Ta predstava riše ves množični čudež stekajočih se oči, ki dajejo veličastni katoliški metaforiki podobo pavjega repa. V nekem smislu sicer drži, da se je Bog, ki je bil prej samo obod, zdaj videl kot središče; središče pa je neskončno majhno. Drži, da duhovna spirala od tedaj deluje navznoter namesto navzven; torej ni sredobežna, marveč sredotežna. Tako postane vera, na več načinov, vera majhnih reči. Kakor že rečeno, njena izročila v umetnosti, slovstvu in legendah so kar ustrezno potrdila ta posebni paradoks o božjem bitjecu v zibelki. Mogoče niso tako jasno poudarila pomena božjega bitjeca v jami. Vsekakor je precej čudno, da izročilo ni tako zelo jasno poudarilo jame. Znano dejstvo govori, da je bil betlehemski prizor predstavljen v vseh mogočih okvirih časa in dežel, pokrajin in arhitekture; prav srečna in čudovita okoliščina pa je to, da ga ljudje pojmujejo popolnoma različno, pač v skladu z različnimi izročili in okusi. Medtem ko je vsem jasno, da je dogodek potekal v hlevu, pa jih bolj malo ve, da je ta hlev bila jama. Nekateri kritiki so celo tako naivni, da med hlevom in jamo vidijo nekakšno protislovje; torej ne vedo prav veliko o jamah in hlevih v Palestini. Ker vidijo razlike tam, kjer jih ni, niti ni treba poudarjati, da jih ne vidijo tam, kjer so. Na primer, ko dobro znani kritik reče, da je Kristusov prihod na svet v skalnati votlini podoben Mitrovemu rojstvu iz skale, to zveni kakor parodija na primerjalno veroslovje. Obstaja nekaj, kar se imenuje poanta zgodbe, tudi če zgodba ni resnična. Zamisel, po kateri junaška boginja Palada skoči iz Zevsove glave, dozorela in brez matere, je očitno prav nasprotna zamisli o bogu, ki se rodi kot navadno detece, popolnoma odvisno od matere. Ne glede na to, kateri vzor nam je ljubši, zlahka dojamemo, da gre za precejšnji nasprotji. Če ju povežeš samo zato, ker obe spremlja snov, ki ji pravimo kamen, ni

to nič manj neumno, kakor če bi povezal božjo kazen vesoljnega potopa s krstom v Jordanu samo zato, ker oba spremlja snov, ki ji pravimo voda. Ne glede na to, ali gre za mit ali misterij, si očitno predstavljamo, da se je Kristus rodil v kamniti jami zlasti zato, ker ta okoliščina označuje položaj izobčenca in brezdomca. Kljub temu drži, kakor sem že rekel, da jama ni v rabi tako pogosto in jasno kakor druge okoliščine, ki so obdajale prvi božič.

Razlog za to je povezan s samo naravo tega novega sveta. V nekem smislu je šlo za težavo nove razsežnosti. Kristus se ni samo rodil na rávni sveta, marveč celo nižje od te ravní. Prvo dejanje božje drame se ni uprizorilo na odru, ki bi stal nad gledalci, marveč na temačnem, zastrtem kraju, skritem pred pogledi; to zamisel je z večino načinov umetniškega izražanja zelo težavno izraziti. To je zamisel o sočasnem dogajanju na različnih ravneh življenja. Nekaj podobnega so mogoče poskušali v prvotnejši, bolj dekorativni srednjeveški umetnosti. Ampak kolikor več so se umetniki naučili o realizmu in perspektivi, toliko manj so bili zmožni hkrati orisati angele v nebesih, pastirje po gričih in slavo v temi pod njimi. To so morda še najbolje izrazili nekateri srednjeveški cehi s svojo sijajno iznajdbo, ko so po ulicah vozili gledališča s trinadstropnim odrom: zgoraj nebo, na sredi zemlja in pod zemljo pekel. V betlehemski uganki pa je bilo pod zemljo nebo.

Že samo v tem je sled prevrata, kakor pri svetu, obrnjenem na glavo. Zaman bi poskušali reči kar koli ustreznega ali novega o tem, kako je ta predstava o bogu, ki se je rodil kot izgnanec ali celo kot izobčenec, vplivala na snovanje vseh zakonov in obveznosti do revnih in izobčenih. Popolna resnica je, da od tistega trenutka ni več moglo biti sužnjev. Lahko bi bili sicer še naprej in tudi so obstajali ljudje, ki so nosili ta pravni naslov, dokler se Cerkev ni dovolj okrepila, da ga je izplela; vendar ni bilo več mogoče pogansko počivanje zaradi ugodnosti, ki ga je dajala suženjska država. Posamezniki so postali pomembni, kakor ne more biti pomembno nobeno orodje. Človek ni več mogel biti sredstvo za dosego cilja, vsaj ne cilja drugega človeka.

Jože Planinšek

Vedno nova Veronikina zgodba

Mladi ustvarjalci, voljni umetniškega ustvarjanja, so se v Celju lotili zelo zanimivega projekta. Skladatelj Leon Firšt je na besedilo publicista Janeza Usenika ustvaril izvirno glasbeno kompozicijo, muzikal *Veronika Deseniška,* ki je z ekipo izjemnih solistov, zboristov, instrumentalistov in drugih oblikovalcev predstave, ne nazadnje tudi z izredno dobro tehnično podporo s celjskega in iz širše okolice, zaživel na Starem gradu nad Celjem in doživel navdušen sprejem ter vrsto ponovitev z vsakič povsem polnim avditorijem. Uredništvo me je k temu zapisu povabilo, ker sem se z nekaterimi ustvarjalci tudi osebno srečeval in tako delno spremljal njihove priprave. Nisem ne glasbeni ne literarni kritik, glede na ta dva nivoja lahko izrazim le svoje čisto osebno in seveda laično navdušenje, tako nad besedilom kakor tudi nad glasbo in seveda tudi izvedbo muzikala: vse priznanje in iskrene čestitke!

Zaustavil pa se bom pri neki drugi stvari, ki se mi osebno zdi pomenljiva in navdušujoča. Ni zelo pogosto, da se mladi ustvarjalci lotijo tem iz naše narodne in krajevne zgodovine; če pa že, to velikokrat na nek povsem drug, dostikrat tudi omalovažujoč ali pa celo izničujoč in ponižujoč način. Pri tem projektu pa smo naleteli na nekaj povsem drugega. Že sama oblika pove svoje, gre za vsem razumljiv način izražanja, ki ne potrebuje navodil za uporabo. Teh ne maram, ker me želijo

narediti bebčka, namesto da bi me dogodek nagovoril sam po sebi. Muzikal je jasen v vseh pogledih, tako v glasbenem, vsebinskem, scenskem kot igralskem, in nikogar ne pusti nenagovorjenega, pa če gledalec ve, kaj bo gledal in poslušal, ali če ne. To precej verodostojno pokaže, kaj je umetnost, ne glede na težo vsebine in zahtevnost izraza. Tudi predznanje o celjskih ni potrebno, saj ne gre za zgodovino, temveč za variacijo na neizčrpno temo zgodovinsko dokaj zabrisanih stvari neke pomembne resničnosti naše zgodovine. Morda pa bo predstava koga spodbudila k brskanju po znanih izsekih še kakšnega drugega dela zgodovine. Slovenci se kar malo odlikujemo po neokretnosti in borni domišljiji v gibanju po naši preteklosti, zamisel pričujočega muzikala pa je svetla izjema, ob kateri nastaja upanje o prebujanju na tem področju. Ker gre za dogajanje med mladimi, in to strokovnjaki, to nakazuje prihodnost. Začutiti je, da je domišljija na delu, vendar z dobršno mero spoštljivosti in širine. Liki, ki bi zlahka bili črno beli, nazadnje to vendarle niso. Tudi na simbolni ravni je neverjeten razpon: od na trenutke skoraj banalnega pa vse tja do tako globokega, da človek osupne - dejansko tako, kot je to čutiti v slovenski duši.

Ker sem vsaj do neke mere imel tudi priložnost srečevati se z nekaterimi sodelujočimi v predstavi, pa je potrebno temu zapisu zagotovo dodati še to, da so se vsega lotevali res z veliko spoštljivostjo, tudi njihova siceršnja drža v dnevih vaj je temu pritrjevala.

Zelo dobra zamisel, ki se je po zavzeti ekipi izjemnih ustvarjalcev odlično udejanjila in prinesla nad Celje - tako današnje mesto kakor tudi nad njegovo knežjo zgodovino - zares žlahtno poletno dogajanje, ki ga bomo dolgo pomnili in si ga še želimo. Naša preteklost mora živeti v vedno novih zgodbah, ki rastejo iz verodostojnih korenin, dajejo prijetno senco sedanjosti in se vzpenjajo v prihodnost. Letošnja Veronikina zgodba je dober izraz tega in, upajmo, tudi znanilka za nova pričakovanja.

Čim enotnejši, tem močnejši

Akademija ob 165-letnici Mohorjeve družbe, najstarejše slovenske založbe

» .. glejte, ena luč Slovencem gor gre: vidim majhno, pa prebrisano trumico mladih učenikov, ki so se zbrali eden drugemu roke podati, ki so se odločili Slovencem luč prižgati, da bodo veselo enkrat Slovencem svetili z besedo in z dejanjem, ne po nemško, temveč po slovensko! Daj, jaz upam in upam, da bo tudi iz naše srede lep sad Slovencem izzorel, lep sad učenosti, od katerega se bo mladi rod slovenski oživil ... Že dolgo bo črna zemlja naša trupla krila, daleč v dolgo večnost bomo stopili, in še bo naš trud slovenščini žlahtni sad prinašal.«

S temi besedami je Anton Martin Slomšek zapisal svoje preroško hrepenenje, ko je kot 21-letni bogoslovec začel v Celovcu poučevati svoje tovariše slovenščino. Njegova želja se je 30 let kasneje, leta 1851, udejanjila v ustanovitvi Mohorjeve družbe in je živa še danes - živa že 165 let.

Spomin na 27. julij 1851, so koroški Slovenci sestavili oklic za novo knjižno društvo in ga razposlali na vse vetrove, praznujemo kot rojstni dan Mohorjeve družbe. Stopetinšestdesetega je družba obeležila 29. avgusta 2016 s slavnostno akademijo v veliki dvorani Narodnega doma v Celju in s slovesno mašo v cerkvi Marijinega vnebovzetja za vse mohorjane, ki jo je daroval pokrovitelj Celjske Mohorjeve družbe škof msgr. **dr. Stanislav Lipovšek** s somaševalci.

»Gre za velikega spoštovanja vredno življenje ustanove v naši narodni zgodovini, kjer je prav, da se veselimo vsakega trenutka njenega bivanja,« je v svojih uvodnih besedah zbrane nagovoril predsednik Celjske Mohorjeve družbe **Jože Planinšek CM**. Mohorjeva je *»preizkušena dama naše zgodovine, kjer se srečujeta mlada in starejša generacija. /.../ Vsi, ki jo danes na različne načine oblikujemo, smo veseli, da smo lahko del njenega življenja, ki je bilo vedno suvereno, kljub mnogim preizkušnjam, s katerimi se je srečevala. Nikoli se ni udinjala, tudi modnim muham ni sledila, čas pa ji je prinašal nove in nove naloge, ki se jih je uspešno lotevala in na umirjen način nanje tudi ustrezno odgovarjala. /.../* Še posebej pa v sodobnem

Foto: Lea Lokovšek

času ni preprosto ohranjati treznega duha in umirjenega, preudarnega in modrega koraka. Gre pa. Še posebej, če smo odprti, voljni za sodelovanje vsega dobromislečega v našem prostoru, tudi na založniškem področju, in polni vere ter zaupanja,« je veselje na srce vsem zbranim položil predsednik Jože Planinšek.

Celje tako ni le knežje, temveč tudi mohorsko mesto, je predsedniku v svojem nagovoru pritrdil tudi župan Mestne občine Celje **Bojan Šrot** in izpostavil, da je Mohorjeva po preživetih dveh svetovnih vojnah tudi še danes »*ena od nosilk kulture v Celju*.«

Minister za kulturo **Anton Peršak** je obudil spomin na slovenske večernice, s katerimi je Mohorjeva družba med ljudmi krepila zven slovenske besede in tako pomembno oblikovala slovenski kulturni prostor. Mohorjevi je izrazil tudi priznanje za prizadevanja njenega ustanovitelja A. M. Slomška, ki se je zavedal pomena kakovostne literature in da je potrebno za to, da narod postane kulturen, knjige narediti dostopne in jih množično razširiti med ljudi.

V svoji 165-letni zgodovini je Mohorjeva družba izdala več kot 40 milijonov izvodov knjig, revij in drugih publikacij. Presenetljivo pa ostaja dejstvo, da je imela družba največ svojih članov (t. i. udov) prav ob koncih obeh vojn, in sicer največ v zgodovini leta 1918, kar 90.512 udov (in s tem prav toliko naročnikov *Redne zbirke*!), leta 1945 pa ok. 60.000 udov.

»*To čudo govori pred svetom neki poseben govor za mili naš narod slovenski: kulturen si, duševno čil in zrel kakor ne lahko kateri drugi, vsaj v tej splošnosti ne. Majhen sam ob sebi, še zmanjšan ob strašni vojski, nastopaš kakor prodirajoča armada v kulturnem strmenju po dušni hrani, ki ti jo nudi Mohorjeva družba – ne daš si je vzeti, dočim moraš doma glad in pomanjkanje trpeti; zrel in goden si za svobodo in vse njene dobrine, ki jih uživajo drugi srečnejši narodi,*« piše Koledar za leto 1919.

Za velik razmah založbe je odločilno poskrbel **Fran Saleški Finžgar**, ki je za založbo pisal 60 let in bil njen urednik 30 let. V Mohorjevo je prinesel povsem novo pojmovanje njenega poslanstva in založniškega dela. Močno je razširil založniški program, pridobil vse ugledne slovenske pisatelje in učenjake k sodelovanju pri Mohorjevi ter ustanovil številne zbirke. Za oživljanje Mohorjeve po drugi svetovni vojni si je veliko prizadeval tudi **Prežihov Voranc**, ki je opisal mohorjansko šolo, v kateri se je naučil brati in dobil v njej tudi prve pobude za pisateljevanje.

Mohorjeva družba je doživljala številne pretrese, nasprotovanja in poskuse, da bi založbo zatrli, celo konkurenčne založbe so ustanavljali načrtno zato, da bi onemogočile Mohorjevo družbo. A Slomškov duh je bil močnejši od vseh skozi desetletja spreminjajočih se političnih interesov. Z Mohorjevo družbo so vse od ustanovitve povezana tako rekoč vsa imenitna imena slovenskih klasikov. Desetletja je združevala Slovence na celotnem etničnem ozemlju, ne glede na spremenljive državne meje, in ohranjala močno vez tudi s slovenskim izseljenstvom. »*Ob vsej sivini časov, ki prinašajo v človeštvo nemir in apatijo v boju proti zlim silam, lahko prav take ‚duhovne in civilne družbe', kakor je Mohorjeva, ohranjajo in prebujajo življenje v našem narodu,*« je v voščilu Mohorjevi zapisal **Zorko Simčič**. Celjska Mohorjeva družba tudi danes uživa ugled resne založbe, ki ostaja zvesta poslanstvu svojih ustanoviteljev.

Slovesne akademije so se udeležili tudi predstavniki Goriške in Celovške Mohorjeve družbe ter številni sodelavci, avtorji, ilustratorji, pisatelji in drugi mohorjani, ki so se ob tej priložnosti vpisali tudi v Mohorsko knjigo.

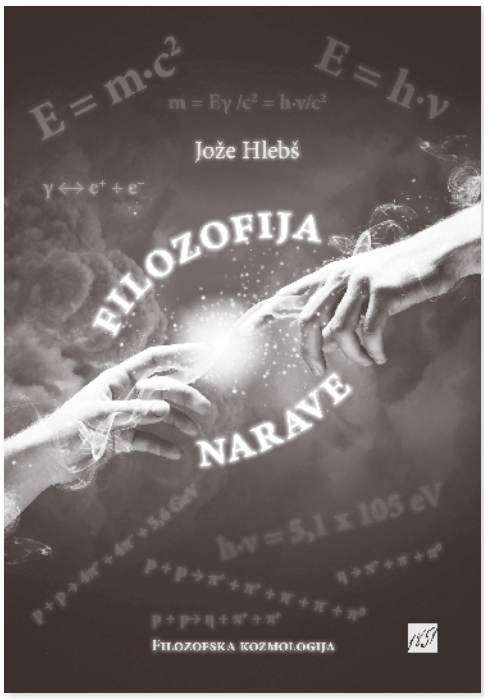
Veselje do jezika in naroda so v svoji pesmi izrazili **Fantje z Jožefovega hriba** pod vodstvom **Primoža Krta**, na trobenti pa **Emil Brezovšek**. Prireditev je povezovala ravnateljica **dr. Tanja Ozvatič**, z umetniško besedo so sodelovali **Tadeja Petrovčič Jerina** in **Rok Ločniškar** ter igralec **Pavle Ravnohrib**, ki je navdušujoče zaključil z besedami Frana Saleškega Finžgarja:

»Če hočeš koga pridobiti za Mohorjevo družbo, ne glej na njegovo strankarsko pripadnost in ne na njegov stan! Mohorjeva družba je za vse stranke in vse stanove. Saj smo si kljub vsem razlikam vendar bratje, sinovi ene matere, Slovenije. Prav za prav je Mohorjeva družba nam vsem še toliko bolj potrebna, čim bolj smo si politično in strankarsko razdeljeni. Kajti tem bolj so nam potrebne stvari, ki so vsem skupne. Čim enotnejši, tem močnejši!«

Jože Hlebš:
Filozofija narave
Celjska Mohorjeva družba, 2016,
456 strani

JURIJ DOBRAVEC

FILOZOFIJA NARAVE PO JOŽETU HLEBŠU

Jože Hlebš, univerzitetni učitelj, doktor znanosti s področja biologije in doktor znanosti s področja filozofije, je med slovenskimi učenjaki morda najbolj kompetenten pri poseganju na prekrivajoča se področja med naravoslovjem in filozofijo. Njegov dosedanji opus se je pri znanstvenih člankih omejeval predvsem na filozofijo v nemškem jeziku, kar gre verjetno povezati z njegovimi dolgoletnimi obveznostmi na salzburški univerzi. Zanimivo pa je, da je na prekrivajoče se področje obširno posegal v svojih knjigah v slovenščini. Od parafraze Darwina s knjigo *Izvor človeka* (1994), preko antiRussellovega ovinka v delu *Znanost in Bog* (2000) in leto kasneje (2001) *Kozmos, evolucija, življenje,* do leta 2016, ko smo v slovenskem jeziku dobili celovit prikaz občutljive snovi z naslovom *Filozofija narave*. Opaziti je, da so obdobja pisanja nekako kvantna, s kar znatnimi časovnimi razmiki. Najbrž z razlogom.

Prvi pogled v knjigo *Filozofija narave* človeka razočara. V današnjem polilingvističnem svetu imamo namreč učbenikov z različnih področij filozofske biologije oziroma biološke filozofije kar zadosti. Kaj lahko še o tem povemo, kako in na kakšen svež način lahko še pretresemo svet od Demokritovega do Einsteinovega atomizma, od Adamove prve taksonomije ob imenovanju živali v Raju do dekodiranja genskega zapisa? Koliko lahko sploh dodamo strašanski obširnosti področja s skrivnostnim imenom *philosophia naturalis* – če omenimo le dobro stoletje – od Solovjova in Uexhülla, preko Jonasa in Schweitzerja, do Dawkinsa in Holmesa? Mar Uršič v svoji kraškobrunovski dialoškosti in Ošlaj v pomurskogostorečni sočnosti slovenskim ušesom o tej temi ne govorita že zadosti? In Trstenjak po svoji naravno kozmološki širini?

Hlebševo delo, po kazalu sodeč bolj učbenik, je sistematično koncentrično. Okvir tvorita prvi in tretji del, ki govorita o: torej o naravi in o kozmosu. Prvi del bi lahko imel tudi naslov O kaosu, predvsem zato, ker je diverziteta pogledov na naravo dejansko zelo raznovrstna. Osrednjemu delu se naslov prav tako začne z O, a se zdi, da ne govori o bistvu narave, ampak iz njega v preciznem in zgoščenem jeziku – a brez poenostavljanja – razberemo skoraj celotno humanistično misel o teh vsebinah. Torej ne o bistvu narave, ampak o pogledih na naravo. Tudi osrednji del

knjige je koncentričen, le nekoliko asimetrično. Prvi poddel govori o statiki, drugi o dinamiki, tretji pa statiko in dinamiko sumira v resničnost. Središče, *summa,* je torej premaknjeno na konec, v bližino obravnave kozmosa in stran od obravnave kaosa.

Posebej je treba poudariti, da za razliko od dandanes hudo prevladujočih humanistov, ki jih duši ukleščenost v paradigmo pozitivizma, če ne kar empirizma, in še bolj od naravoslovcev, ki do onemoglosti vztrajajo v objektivizmu in se morda nevede nagibajo v izključujoči monizem, Hlebš pretežno govori o gibanju. Gibanje, procesi, dinamika, interakcije – to so teme, ki jim je, nagibajoč se v empirično, filozofom težko slediti, v pomaterializiranem monizmu pa v bioloških glavah obstajajo le kot same po sebi umevne. In drugemu svetu, laikom torej, se zdi, da jim biologi in filozofi kažejo njihov svet kot iz nekih osnovnih delcev – kot iz lego kock. Otroško izkušnjo, da je mogoče te kocke sestavljati na mnogotere načine in da jih je mogoče tudi razdirati – da torej v svetu obstaja dinamika – to izkušnjo smo enostavno odmislili. Ali pa so nam jo odmislili. Ko govorimo o genetiki, se nam pred očmi mota vijakast imago DNK; kaj bi s tem, da je molekula dejansko samo delček geneze, celovitega procesa poustvarjanja življenja. Ko se pogovarjamo o vesolju, se nam motajo kroglice, nametane po vesolju; komaj pomislimo, da so zadeve v stalnem gibanju, da jih nekaj drži skupaj in da je to držanje v stalnem gibanju. Ko so nedavno odkrili gravitacijske valove, smo samo skomignili, če sploh; nismo še doumeli, da je tudi dinamika lahko dinamična v svoji biti.

Hlebš v resničnost narave kot procesa stopi zelo realistično. Če smem podčrtati: kar precej nemško strogo realistično. A ta strogost, zanimivo, korenini v povezani sveti trojici evropske laične kulture, v Sokratu, Aristotelu in Platonu. Najbolj v srednjem. Razkrije, kako evropska kultura – že odkar je pismena – forme ni utemeljevala same s seboj, ampak s substancialno dinamiko. Forma narave je torej le izraz neke podstati, nekega gibanja, ki je (najbrž) življenje samo. To življenje pa naše vsakdanje dojemanje, ki se vse bolj omejuje na formalno-materialno oziroma na fizikalno-kemijsko sestavljanko sveta, kategorično presega.

Knjigo, kot rečeno, sklepa z delom, ki ima naslov *O kozmosu.* S tem se vrne na izhodišče, oziroma skoraj na izhodišče: v podnaslov, ki se glasi *Filozofska kozmologija.* Seveda govori o (vsaj dveh) pogledih na nastanek kozmosa kot vesolja. A govori tudi in predvsem o dinamiki, o nemirnem redu prostora – časa, govori o slučajih, ki niso nič drugega kot nujni sestavni del urejenosti; govori o absolutnem, ki pa se zdi, da se v svoji podstati giblje še bolj, kot človek z vso svojo filozofijo in naravoslovjem lahko doumeva. Takšna ni le Hlebševa filozofija narave, takšna je očitno Hlebševa narava.

Vsiljuje se misel, da bo njegova naslednja knjiga govorila o *logosu.* O besedi iz začetka. O *smislu* narave torej.